ACTA Andragogiae et Culturae

30.

Juhász Erika
Márkus Edina
szerk.

INNOVÁCIÓK A MŰVELŐDÉS ÉS A FELNŐTTKÉPZÉS VILÁGÁBAN

INNOVÁCIÓK A MŰVELŐDÉS ÉS A FELNŐTTKÉPZÉS VILÁGÁBAN

INNOVÁCIÓK A MŰVELŐDÉS ÉS A FELNŐTTKÉPZÉS VILÁGÁBAN

Szerkesztő: Juhász Erika – Márkus Edina

Debrecen, 2022

Acta Andragogiae et Culturae sorozat 30. kötet

Sorozatszerkesztő: Juhász Erika Ph.D.
DE BTK Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszék vezetője

ISSN 0209-9608
ISBN 978-963-651-552-2

Lektorálta:
Erdei Gábor Ph.D.
Fintor Gábor Ph.D.
Herczegh Judit Ph.D.
Juhász Erika Ph.D.
Márkus Edina Ph.D.
Szabó József Ph.D. habil.
Takács-Miklósi Márta Ph.D.

Technikai és olvasószerkesztő:
Hadházi Rita Kata

Tördelte és borítóterv:
Pete Balázs

Kiadja:
Debreceni Egyetem BTK
Nevelés- és Művelődéstudományi Intézete
ni.unideb.hu

© Szerzők, 2022

Tartalomjegyzék

Juhász Erika – Márkus Edina
Szerkesztői előszó **11**

I. FEJEZET: INNOVÁCIÓK ÉS ELMÉLETEK A MŰVELŐDÉS VILÁGÁBAN 15

Fintor Gábor – Szabó József
A sportrendezvények látogatottságának vizsgálata Magyarországon 17

Herczegh Judit
A mém, mint a mainstream és underground digitális kultúra közvetítője**.** Életmémek a debreceni Egyetem Memes oldalán keresztül 29

Kuthy-Megyesi Judit
A kulturális tanulás és a COVID 19 pandémia kapcsolata a közművelődés alapdokumentumai tükrében 40

Miklósi Márta – Molnár Attila Károly – Daria Becker-Pestka
Az elítéltekről kialakult kép pozitív változása? A magyar **é**s lengyel börtönökben élők kulturális teljesítménye 55

Oláh Ildikó
Erdélyi kortárs divathelyzet 66

Ponyi László: Szakmai folytonosság és megszakítottság.
A ’70-es és ’80-as évek reformtörekvései, történeti előzményeik és hatásuk a közösségi művelődés jövőjére 79

Szóró Ilona
Közösségi házak az Alföld tanyavilágában, az 1940-es években 98

II. FEJEZET: INNOVÁCIÓK ÉS ELMÉLETEK A KÉPZÉS ÉS TANULÁS VILÁGÁBAN 117

Boga Bálint
Az „Események esztétikája egy orvos szemével” című esszégyűjteményem bemutatása..... 119

Bozsó Renáta – Patkósné Hanesz Andrea
Olvasáskutatás újratöltve – szegedi fiatalokra irányuló felmérések eredményeiről 126

Erdei Gábor
A munkahelyi tanulás szerepe a felnőtt tanulás
és andragógia értelmezésében 142

Márkus Edina
Mentor és/vagy tanácsadó? 151

Máté-Szabó Barbara
Tanulási motivációk és tervek vizsgálata
a felsőoktatási szakképzésben 161

Olasz Lajos
A Magyar Nemzeteszme történeti genezise
és perspektívája. Joó Tibor integráló nacionalizmusa 182

Virágh Viktória
A geronto-edukáció didaktikájának gyakorlata
a komlói Szent Borbála Otthonban 199

Juhász Erika, Márkus Edina: Szerkesztői előszó

"Innovációk a művelődés és a felnőttképzés világában" címmel szervezett konferencia azokat az újító szemléletű kezdeményezéseket bemutató előadásokat igyekezett összegyűjteni és megismertetni, amelyek megjelentek a művelődés és a képzés területén. Az előadók jó része tanulmányok formájában összegezte gondolatait, ezeket az írásokat tartalmazza ez a kötet. Az innováció szó különböző területeken és kontextusokban számos különféle tartalommal bírhat. Beszélhetünk technológiai, üzleti, egészségügyi, fenntarthatósági, de akár társadalmi innovációról, igen gyakran előkerül a kultúra és oktatás területén is ez a kifejezés. Ez utóbbiak kerültek a tanulmánykötet középpontjába. A társadalmi innovációk olyan programok és projektek, amelyek társadalmi problémákra kínálnak megoldásokat. A kultúra területén az új művészeti formák és médiumok megjelenése, például a digitális művészet, interaktív installációk vagy virtuális kiállítások mellett innovációnak tekinthetjük a kulturális rendezvények és programok megújítását, új típusú kulturális események létrehozását. A képzések, oktatás területén jelentheti új pedagógiai módszerek, az oktatási folyamatok megújításának kezdeményezéseit, akár olyan új tanítási és tanulási módszerekkel, mint például a fordított osztályterem módszere vagy a projektalapú tanulás. Magában foglalja a technológiai újdonságokat is, amelyek az oktatásban megjelennek, a folyamatosan megújuló digitális eszközök és platformok használatát az oktatásban, például e-learning rendszerek, interaktív tananyagok és virtuális valóság alkalmazása. Az innovációk egy részét a pandémia hívta életre, más részét a szakmafejlesztési folyamatok.

A könyvünk két részben mutatja be az innováció megjelenését a művelődés, valamint képzés és tanulás területén. A kötet első részében a művelődési fókuszú tanulmányok jelennek meg, a második részben a képzéshez köthetők.

Fintor Gábor és Szabó József kutatásának középpontjában a sportrendezvények látogatottságának vizsgálata áll. A szociokulturális és gazdasági hátterét vizsgálják a látogatóknak a pandémiát követő időszakban. Herczegh Judit tanulmányának alaptétele, hogy a legjobb módja a társadalmi élet változásai követésének és megértésének az internet sokrétű használatának feltérképezése.

Kutatásában a mémek kulturális és társadalmi jelentéstartalmait, értelmezési keretlehetőségeit egy speciális szegmenshez kapcsolódóan, az oktatás keretrendszeréhez kapcsolódó vizsgálja. Kuthy-Megyesi Judit a közművelődés kulturális tanulási jellemzőit vizsgálja. Megállapítja, hogy az univerzális kulturális intézményi tulajdonságok és a helyi közösségek igényeire és szükségleteire reflektáló szolgáltatói vonások párhuzamosan jellemzik a területet, emiatt mindkét megközelítés hatással is van a működési feltételeire mind ösztönző, mint gátló formában. Hat közművelődési intézmény Covid19 pandémiához kötődő szakmai élményeinek és tapasztalatainak elemző bemutatását célozza a kulturális tanulás tükrében. Miklósi Márta, Molnár Attila Károly és Daria Becker Pestka tanulmányának célja bepillantást nyújtani az elítéltek kultúrafogyasztásának gyakorlatába, bemutatni a fogvatartottak kulturális jogait, lehetőségeit, kulturális aktivitásukat. További cél a fogvatartottakról kialakult kép pozitív irányban való formálása. Oláh Ildikó általánosan és néhány kiemelt példa segítségével mutatja be tanulmányában az erdélyi magyar pályakezdő divattervezők lehetőségeit, valalmint egy képet kíván adni az iparág jelenleg ismert és elismert képviselőiről, ezáltal egy átfogó képet vázol az aktuális erdélyi divathelyzetről. Ponyi László tanulmánya a jelenlegi folyamatok megértéséhez a a közösségi művelődés elmúlt évszázadának hetvenes és nyolcvanas évekbeli reformtörekvéseit tekinti át, Ezek a folyamatok azonban nem érthetőek meg véleménye szerint a korábbi évtizedek és bizonyos mértékben a két világháború közötti és azt megelőző időszak kulturális eseményeinek figyelembevétele nélkül, így azok bemutatására is sor kerül. Szóró Ilona munkája a rendkívül nagy társadalmi hatású olvasókörök, mint egykori innovációk világába kalauzol el bennünket.

Boga Bálint tanulmánya révén az „Események esztétikája orvosi szemmel” című könyvének bemutatása, megismerhetjük a mű születésének célját, hátterét. Bozsó Renáta és Patkósné Hanesz Andrea a szegedi általános iskolák felső tagozatain tanuló és szegedi középiskolás diákok körében végzett olvasási szokásokra irányuló kérdőíves kutatást, 2022-ben egy korábbi kérdőívet aktualizálva és online felületre átültetve végeztek felmérést, melyben az eltelt évtized változásait és a járványhelyzet hatásait is felmérték. Erdei Gábor munkájában azt vizsgálja, hogy milyen szerepe van a munkahelyeken a felnőtt tanulásnak.

Elméleti áttekintést nyújt, amely ugyanakkor magyarázatot kíván adni a talán kevésbé vizsgált (és ismert) andragógia és munkahelyi tanulás kapcsolatrendszerére. Márkus Edina tanulmányában a mentorálás - tanácsadás témakör fogalmi kérdéseire, jelentőségére, a tanácsadás szintjeire vonatkozó szakirodalmat tekinti át. Máté-Szabó Barbara munkájában a tanulási motiváció kapcsán az általános tényezőkön túl a felsőoktatási szakképzés választásánál szerepet játszó tényezőkre is koncentrál. A hallgatói tanulmányi utakat vizsgálja. Olasz Lajos tanulmánya Joó Tibor történetfilozófus munkásságát tekinti át. Virágh Viktória munkája egy olyan innovatív megközelítést mutat be, amely azon alapul, hogy a geronto-edukáció módszertanát kiegészítve a személyközpontú gondozási szemlélettel kialakítható egy olyan didaktika, amivel az idősek érdeklődési körét felkeltő és szélesítő tanulási programokat lehet tartani idősek otthonában. Az alapcél az idősotthoni programok minőségének fejlesztése volt, de legalább annyira lényeges szempont volt az is, hogy a szervezéséhez és megtartásához egy olyan módszertant fejlesszen és adjon a terápiás és szociális munkatársak kezébe, ami biztos alapot ad számukra. A tanulmány ezt a módszert és a bevezetése óta elért eredményeket és tapasztalatokat mutatja be.

Minden kedves olvasónknak tartalmas olvasmányélményeket kívánunk!

I. FEJEZET

INNOVÁCIÓK ÉS ELMÉLETEK A MŰVELŐDÉS VILÁGÁBAN

Fintor Gábor – Szabó József

A SPORTRENDEZVÉNYEK LÁTOGATOTTSÁGÁNAK VIZSGÁLATA MAGYARORSZÁGON

***Abstract**: The objective of our present research is therefore to investigate the attendance at sporting events. We are interested In: exploring the demographic composition of people attending sporting events. Furthermore, we try to identify the differences concerning age groups, educational attainment and subjective financial situation.*

Our cross-sectional research is based on a national representative survey conducted by the Institute for Social Research on our behalf by telephone In: July and August 2022. The sample is valid for the members of the Hungarian population aged 18 and over. The sample for the analysis consists of 1018 persons. The sample was created by multistage stratified probability sampling, which allows the results to be generalised to similar groups of the complete Hungarian population along different variables (gender, type of settlement, educational attainment).

According to our figures (the national average), about 7 per cent of the population attend sporting events on at least a monthly basis. This percentage is below average for women and above average for men. By age group, attendance at sporting events is roughly equal for the youngest (18-34 years) and the middle (35-49 years) age groups, while the oldest age group is characterized by almost no attendance. The highest proportion of monthly attendance at sporting events is among those with tertiary education. In: terms of subjective financial situation, it is clear that those with limited financial means do not attend sporting events, while the proportion of those without financial problems is more than double the national average. The number of the respondents' children constituted another relevant factor In: our research.

Our research can be considered as a novelty, as the survey is nationally representative, timely and innovative. It highlights that, In: addition to low participation In: sports, there is also a problem of poor attendance at sporting events. For a more in-depth analysis of the issue, further, more longitudinal studies are needed.

Keywords: sporting habits, sporting events, attendance

***Absztrakt**: Jelen kutatásunk célja a sportrendezvények látogatottságának vizsgálata. Kíváncsiak vagyunk arra, hogy milyen a sportrendezvényekre járók demográfiai összetétele. Továbbá arra is, hogy az egyes korcsoportok között, illetve az iskolai végzettség tekintetében, valamint a szubjektív anyagi helyzet függvényében milyen különbségek figyelhetők meg.*

A keresztmetszeti kutatásunk alapját egy országos reprezentatív survey felmérés adja, melyet megbízásunkból telefonos megkérdezéssel a Társadalomkutatási Intézet végzett 2022 júliusában és augusztusban. A minta a magyar lakosság 18 éves, vagy annál idősebb tagjaira érvényes. Az elemzésbe bevont minta nagysága 1018 fő. A minta többlépcsős rétegzett valószínűségi mintavétel eredményeként jött létre, mely alapján a kapott eredmények általánosíthatók a teljes magyar populáció hasonló csoportjaira nézve a különböző változók (nem, iskolai végzettség) mentén.

Eredményeink (az országos átlag) szerint nagyjából a lakosság 7 százaléka jár legalább havi rendszerességgel sportrendezvényekre. Ez az arány a nők esetében átlag alatti, míg a férfiak esetében meghaladja az átlagot. Korcsoport szerint a sportrendezvényekre járás a legfiatalabb (18-34 éves) korosztályra és a középkorúakra (35-49 évesek) nagyjából megegyező arányban jellemző, míg a legidősebb korosztályt szinte alig jellemzi. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a legmagasabb a havi rendszerességgel sportrendezvényekre járók aránya. A szubjektív anyagi helyzet tekintetében egyértelműen látszik, hogy a szűkös anyagi körülmények között élők nem járnak sportrendezvényekre, de az anyagi gondok nélkül élők körében az országos átlag több mint kétszerese az eredmény. A válaszadók eddig született gyermekeinek száma is fontos tényezőként jelenik meg kutatásunkban.

Kulcsszavak: sportolási szokások, sportrendezvények, látogatottság

Bevezetés, a téma relevanciája

Tanulmányunk elméleti alapját a sportszocializáció jelenti, fogalmának esetében Földesiné és munkatársainak meghatározását tartjuk irányadónak: „*A sportszocializáció az a folyamat, amelynek során az egyének elsajátítják a sporttal kapcsolatos szerepeket, a sporthoz kötődő értékeket, normákat, hagyományokat, szokásokat, viselkedési szabályokat, ezáltal megtanulnak eligazodni a sportkultúrában.”* (Földesiné – Gál – Dóczi 2010: 35.).

A testi és lelki jóllét rendszeres testmozgás nélkül elképzelhetetlen (Szmodis, 2014). Ráadásul a sport megtanít a siker és a kudarc kezelésére, fejleszti a konfliktustűrő, a konfliktuskezelő, a problémamegoldó képességet is (Rétsági, 2015). Továbbá megtanulunk - a sportolás révén - célokat kitűzni, ambiciózusan tekinteni a jövőnkre (Kovács, 2021).

A legnagyobb problémát ugyanakkor az jelenti, hogy a sportolás kiszorul a magyarok, a fiatal felnőttek életéből (Kovács, 2014). Sőt, hazánkban a kutatók évtizedek óta negatív jelzőket használnak a sportolást illetően a lakosságra vonatkozóan (Gál, 2008). A magyarokról általánosságban elmondható, hogy keveset sportolnak (a népes több mint 60%-a sohasem sportolt) a rendszeres testmozgás a 15-29 év közöttiek körében sem divatos (Földesiné, 2008; Perényi, 2014; Magyar Ifjúságkutatás, 2016), ami az életkor előrehaladtával még tovább csökken (Földesiné, 2008; Balogh, 2015; Viciana és mtsai, 2014). Országos reprezentatív eredményeink rávilágítanak arra, hogy a magyar lakosság mindössze 5 százaléka sportol hetente legalább három alkalommal A sportolási szempontból aktívak jellemzően a férfiak, a magasabban iskolázott, és a nagyobb településen (megyeszékhelyek vagy Budapest) élők (Fintor 2022).

Mi a helyzet a sportrendezvényekre történő látogatással? Ezt a kérdést vizsgáljuk tanulmányunkban, amely szintén szorosan kapcsolódik a sportszocializációhoz, hisz a sportfogyasztás, a sportrendezvényekre történő látogatás értelmezhető egyfajta tanulási folyamatként.

Európai Uniós összehasonlításban a magyarok az átlagtól jelentősen elmaradó arányban látogatják a sporteseményeket. A sportrendezvények látogatottságára a sportolási szokások és az anyagi helyzet van leginkább hatással. A kedvezőbb anyagi helyzetben élők között 85%-kal magasabb arányban találunk sportrendezvényt megtekintőt, mint a legkedvezőtlenebb jövedelmi helyzetűek között. A közös háztartásban élők száma alapján elmondható, hogy a gyermekkel rendelkező családok körében a leggyakoribb a sportesemények látogatása, míg az egyedülállók körében a legalacsonyabb (Laczkó – Bánhidi 2018). A mérkőzések látogatási gyakoriságából pedig megállapítható, hogy a labdarúgás és a kosárlabda esetében számítanak a nézők leginkább visszatérő fogyasztónak (Kovács mtsai 2015). A sport szempontjából kedvezőnek ítélhető az a tendencia, hogy 2009 és 2016 között emelkedett a hazai sportra utazók esetében elköltött összeg.

Ugyanakkor a hazai lakosság többnapos utazásaihoz kapcsolódó sportra történő költekezés még nagyon alacsony szintű ebben az időszakban szemben a hazai nemzetközi sportversenyekre érkező külföldi turistákkal (Laczkó – Bánhidi 2018). Azonban egy háromezer fős országos reprezentatív kutatás azt mutatja, hogy a sportrendezvényekre látogatására történő költés átlagban 25 ezer 197 forint (ez egyébként egy 13 termék és szolgáltatáskategória válaszadásban az élmezőnyben szerepel) (Csóka – Törőcsik 2020). Nemek tekintetében a férfiak esetében nagyobb valószínűséggel költenek sportra, mint a nők (Kovács és mtsai 2015).
Ezek a kutatási eredmények aláhúzzák a sport rendezvényekkel foglalkozó további kutatások fontosságát és relevanciáját.

Az empirikus kutatás

A kutatás módszertana

Az elemzés alapját egy országos reprezentatív keresztmetszeti survey felmérés adja, melyet a Tárki Társadalomkutatási Intézet végzett a megbízásunkból - telefonos megkérdezéssel - 2022. július – augusztus között. A minta a magyar lakosság 18 éves, vagy ennél idősebb tagjaira érvényes. Az elemzésbe bevont minta nagysága 1018 fő. A minta többlépcsős rétegzett valószínűségi mintavétel eredményeként jött létre, mely alapján a teljes magyar 18 éves, vagy ennél idősebb lakosság minden tagjára ismert és nem nulla a mintába kerülés valószínűsége. A következőkben a kapott eredményeket súlyozott formában közöljük. A súlyozás az adatokra gyakran alkalmazott korrekciós megoldás, mely alapján bizonyos dimenziók mentén pontosíthatóak a kapott eredmények. Esetünkben 3 dimenziót használunk, melyek a nem, életkor és iskolai végzettség. Ezek használatával, a kapott eredmények általánosíthatóak a teljes magyar populáció hasonló csoportjaira nézve. Eredményeinket SPSS programban elemeztük. A kapott eredményeket összegeztük, és a folytatásban grafikusan (ábraként) is szemléltetjük.

A kutatási kérdések

1. A vizsgált magyar lakosság hány százaléka jár sportrendezvényekre? (K1)
2. Nemi bontás tekintetében találunk-e szignifikáns eltérést a sportrendezvények látogatottságát illetően? (K2)
3. Korcsoport szerinti bontás tekintetében találunk-e szignifikáns eltérést a sportrendezvények látogatottságát illetően? (K3)
4. Iskolai végzettség tekintetében találunk-e szignifikáns eltérést a sportrendezvények látogatottságát illetően? (K4)
5. Van-e lényeges összefüggés a sportrendezvényekre járás és a válaszadók szubjektív anyagi helyzete között? (K5)
6. Van-e lényeges összefüggés a sportrendezvényre járás és az eddig született gyermekek száma szerint? (K6)

Az eredmények

A következőkben a sportrendezvényekre járók demográfiai összetételét mutatjuk be. Szignifikáns különbséget tapasztalhatunk a nemi bontás alapján (1. ábra). Az országos átlag szerint nagyjából 7 százaléka jár a lakosságnak legalább havi rendszerességgel sportrendezvényekre. Ez az arány a nők esetében átlag alatti (4 százalék), míg a férfiak körében meghaladja az átlagot, hiszen minden tizedik férfi válaszadó látogat sportrendezvényeket legalább havi rendszerességgel.

1. ábra: Sportrendezvényre járás a válaszadó neme szerint (súlyozott, %)

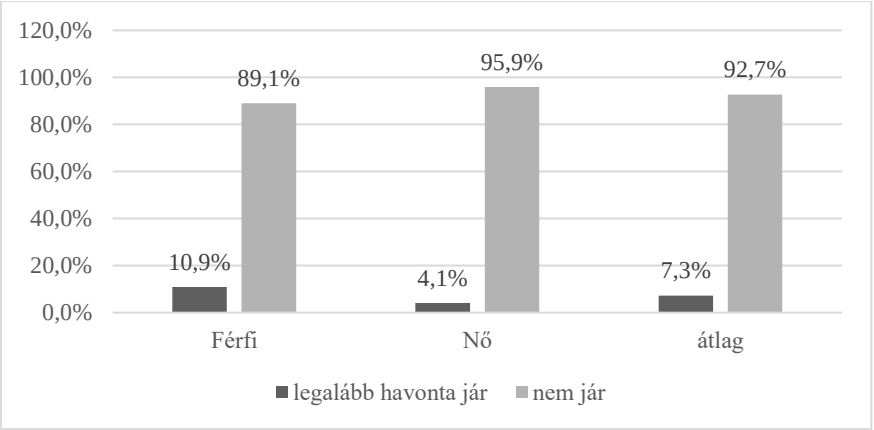

Megjegyzés: khi-négyzet próba alapján szignifikáns eltérések (szignifikanciaszint: 0,000).

Korcsoport szerint (2. ábra) a sportrendezvényekre járás a legfiatalabb (18-34 éves) korosztály és a középkorúakat (35-49 évesek) nagyjából megegyező arányban (rendre 11 százalék, illetve 10 százalék) érdekel, míg a legidősebb korosztályt szinte egyáltalán nem (4 százalék).

2. ábra: Sportrendezvényre járás a válaszadó korcsoportja szerint (súlyozott, %)

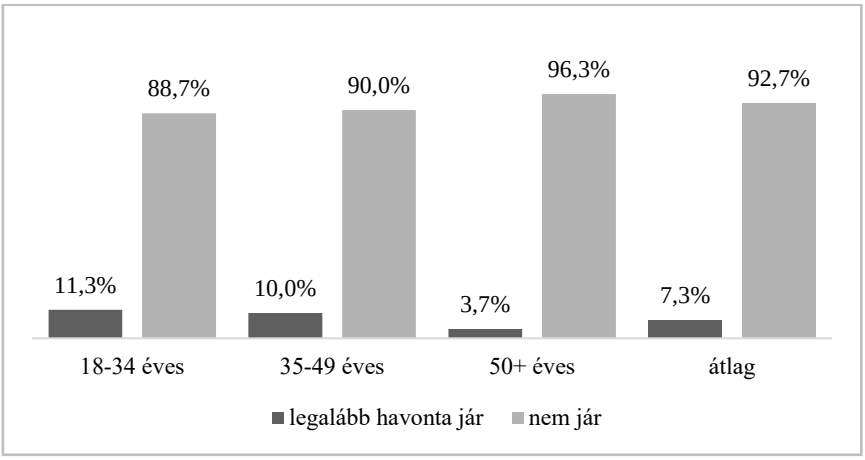

Megjegyzés: khi-négyzet próba alapján szignifikáns eltérések (szignifikanciaszint: 0,000).

Iskolai végzettség szerint árnyaltabb különbséget tapasztalhatunk (3. ábra): habár a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a legmagasabb a havi rendszerességgel sportrendezvényekre járók aránya (11 százalék), az érettségivel rendelkezők nem sokkal maradnak le, hiszen körükben ez az arány 9 százalék. Az alapfokú és a szakmai végzettséggel rendelkezők körében nagyjából megegyező arányt figyelhetünk meg (rendre 6, illetve 5 százalék).

3. ábra: Sportrendezvényre járás iskolai végzettség szerint (súlyozott, %)

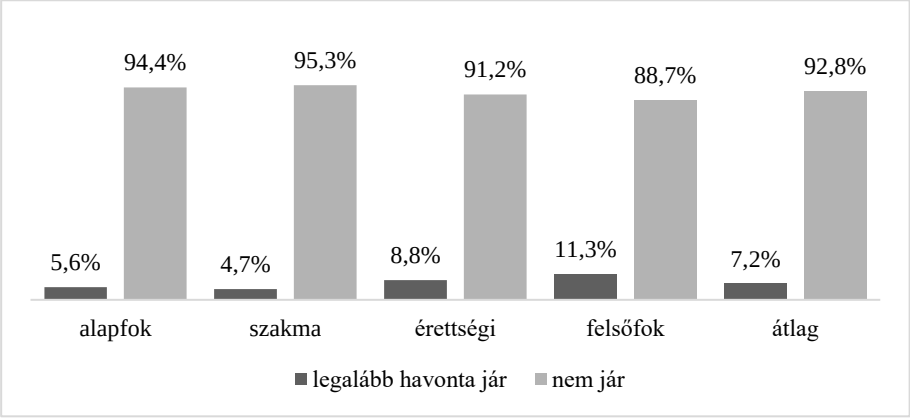

Megjegyzés: khi-négyzet próba alapján szignifikáns eltérések (szignifikanciaszint: 0,028).

Eredményeink alapján (4. ábra) a szubjektív anyagi helyzet ez a kulturális program esetében is szignifikáns hatást gyakorol (27 százalék): egyértelműen látszik, hogy a nélkülözések között élők nem járnak sportrendezvényekre és az országos arány csak a beosztással jól kijövők esetében jelenik meg (8 százalék). Az anyagi gondok nélkül élők körében az országos átlag több, mint kétszeresét figyelhetjük meg (18 százalék).

4. ábra: Sportrendezvényre járás a válaszadó szubjektív anyagi helyzete szerint (súlyozott, %)

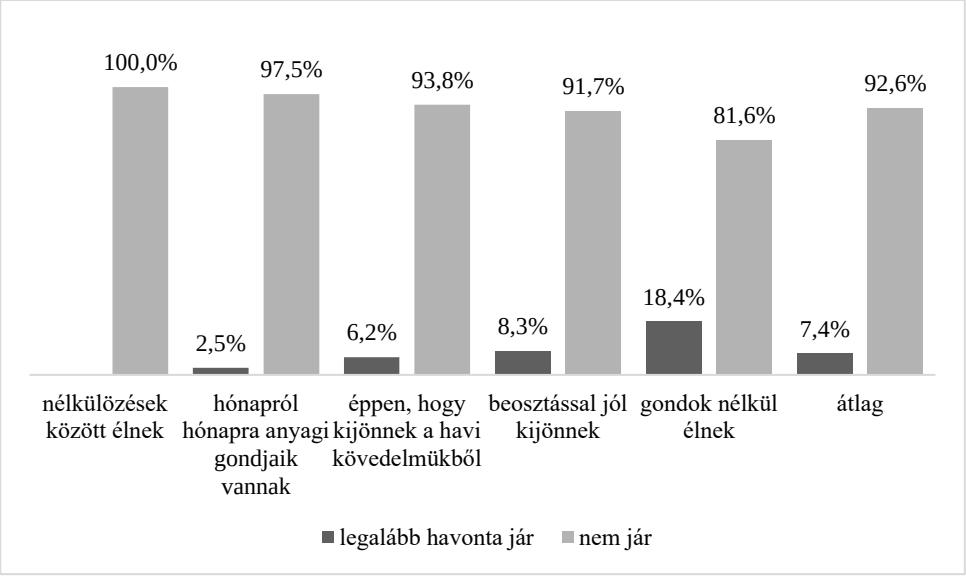

Megjegyzés: khi-négyzet próba alapján szignifikáns eltérések (szignifikanciaszint: 0,017).

Nem meglepő módon a válaszadó eddig született gyermekeinek száma is fontos tényezőként jelenik meg (5. ábra): míg a gyermektelen körében a sportrendezvényekre járók aránya elmarad az országos átlagtól (6 százalék), addig a gyermekesek esetében átlag feletti arányokat tapasztalhatunk és az is látszik, hogy a gyermekek száma nem számít fontos tényezőnek: nagyjából megegyezik az egy-, két-, vagy többgyermekesek körében tapasztalt arány (11-12 százalék).

5. ábra: Sportrendezvényre járás az eddig született gyermekek száma szerint (súlyozott, %)

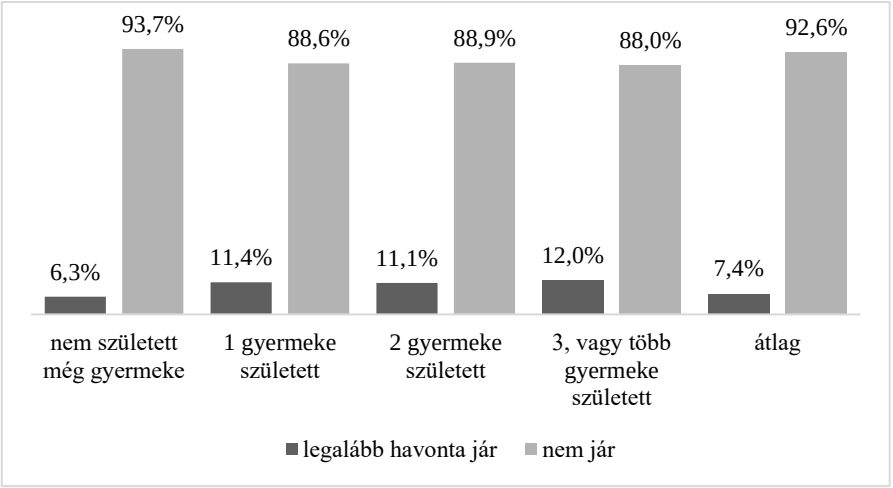

Megjegyzés: khi-négyzet próba alapján csak 10%-on szignifikánsak az eltérések (szignifikanciaszint: 0,085).

Összegzés, következtetések

A sportrendezvényekre történő látogatást egyfajta tanulási folyamatként értelmeztük a sportszocializáció segítségével.

Az elméleti részben bemutattuk, hogy számos hazai és nemzetközi tanulmány bizonyítja a rendszeres sportolás jótékony hatását az egészségmagatartásra vonatkozóan (Földesiné 2008, Shephard és mtsai 2013), ugyanakkor a magyarokról általánosságban elmondható, hogy a WHO ajánlásaihoz képest keveset sportolnak (Gál 2008, Perényi 2014, Magyar Ifjúságkutatás 2016, 2020). Ezeket a megállapításokat egy korábbi kutatásunk nyomán is megerősítettük (Fintor 2022).

Jelen tanulmányunkban a sport egy másik aspektusát, a sportrendezvényekre történő látogatottságot vizsgáltuk. Eredményeink pedig sok esetben azonosságot mutatnak – a bevezetésben bemutatott kutatási eredmények közül- Laczkó és Bánhidi 2018-ban megjelent vizsgálataival.

Saját eredményeinket a kutatási kérdéseink alapján összegezzük. A lakosság mindössze 7 százaléka jár sportrendezvényekre havonta (K1). A férfiak szignifikánsan többet, mint a nők (K2).

A sportrendezvényekre járás a legfiatalabb (18-34 éves) korosztályra és a középkorúakra (35-49 évesek) nagyjából megegyező arányban (rendre 11 százalék, illetve 10 százalék) jellemző, míg a legidősebb korosztályt szinte alig (4 százalék) jellemzi (K3). A felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében a legmagasabb a havi rendszerességgel sportrendezvényekre járók aránya (K4). A szubjektív anyagi helyzet tekintetében egyértelműen látszik, hogy a szűkös anyagi körülmények között élők nem járnak sportrendezvényekre, az anyagi gondok nélkül élők körében az országos átlag több mint kétszerese az eredmény (K5). A válaszadók eddig született gyermekeinek száma is fontos tényezőként jelenik meg kutatásunkban (K6).
Kutatásunk nóvumnak tekinthető, hisz országos reprezentatív a felmérés, aktuális és újszerű a vizsgálat. Rávilágít arra, hogy az alacsony sportolási gyakoriság mellett a sportrendezvényekre történő alacsony látogatottság is problémaként jelentkezik. Ugyanakkor a téma mélyebb elemzéséhez további, hosszabb távú longitudinális, követéses vizsgálat lenne a valódi megoldás.

Felhasznált irodalom

- Balogh László (2015): A fiatalok fizikai aktivitását és az ülő életmódjából eredő mozgásszegény életvitelét meghatározó főbb társadalmi és környezeti tényezők. In. Révész László – Csányi Tamás (szerk.): Tudományos alapok a testnevelés tanításához. I. kötet Szemelvények a testnevelés, a testmozgás, és az iskolai sport tárgyköréből. Társadalom-, természet-és orvostudományi nézőpontok. Magyar Diáksport Szövetség, Budapest. 200-224.
- Csóka László – Törőcsik, Mária (2020): Sportfogyasztás. A magyar lakosság sportolással, sportfogyasztással kapcsolatos magatartása – országosan reprezentatív (n=1000) és országosan nem reprezentatív (n=3000) online megkérdezések eredményeinek összehasonlítása. Kézirat. [Számítógép-fájl]. EFOP-3.6.2-16-2017-003, Pécs, PTE KTK, 127. Letöltés ideje: 2023. 04. 10.
- https://ktk.pte.hu/sites/ktk.pte.hu/files/images/szervezet/intezetek/mti/sport_efop_1000-3000%20alaptanulm%C3%A1ny_2020.pdf
- Fintor Gábor (2022): A magyar lakosság sportolási szokásai, Magyar Sporttudományi Szemle 23 (97), 13-18.

- Földesiné Szabó Gyöngyi (2008): Sportfogyasztás, mint a kulturális fogyasztás válfajai. In: Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás (szerk.): Társadalmi riport a sportról. Budapest. Önkormányzati Minisztérium Sport Szakállamtitkárság és a Magyar Sporttudományi Társaság. 41-89.
- Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás (2010): Sportszociológia. Budapest, Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (TF) tankönyve.
- Gál Andrea (2008): A Magyar lakosság egészségtudatossága és szabadidő-sportolási szokásai. In: Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás (szerk.): Társadalmi riport a sportról. Budapest. Önkormányzati Minisztérium Sport Szakállamtitkárság és a Magyar Sporttudományi Társaság. 9–39.
- Kovács Antal – Paár Dávis – Elbert Gábor – Welker Zsanett – Stocker Miklós – Ács Pongrác (2015): A magyar háztartások sportfogyasztási szokásainak felmérése. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar. Fizioterápiás- és Sporttudományi Intézet. Letöltés ideje: 2023. 04. 10.
- https://www.etk.pte.hu/protected/OktatasiAnyagok/%21Palyazati/Sportfogyasztas_ek.pdf
- Kovács Klára (2014): A sportolás mint a tanulás és nevelés színtere. In: Juhász Erika (szerk.): Tanuló közösségek, közösségi tanulás. A tanuló régió kutatás új eredményei. Régió és oktatás X. Debrecen, CHERD. 213–236.
- Kovács Klára (2021): Sportoló campus – eredményes hallgató? Az intézményi hatás szerepe a hallgatói sportolásban. Belvedere Meridionale Kiadó, Szeged.
- Laczkó Tamás – Bánhidi Miklós (2018): A belföldi és a beutazó turizmushoz kapcsolódó sportfogyasztási szokások alakulása Magyarországon. Magyar Sporttudományi Füzetek XVIII. Magyar Sporttudományi Szemle különszáma. 181-206.
- Magyar Ifjúságkutatás (2016) http://www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web.pdf
- Perényi Szilvia (2014): A magyar fiatalok sportolási szokásai. In: Perényi Szilvia (szerk.): A mozgás szabadsága! A szabadidősport társadalmi,

gazdasági és egészségügyi megközelítései. Elméletek és kutatási eredmények a gyakorlat szolgálatában. Debrecen, Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar. 48–64.

- Rétsági Erzsébet (2015): A sport szerepe a szocializációban és a pedagógiában. In: Laczkó Tamás – Rétsági Erzsébet (szerk): A sport társadalmi aspektusai. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar. Pécs. 51-61.
- Szmodis Márta – Bosnyák Edit – Cselik Bence – Protzner Anna – Trájer Emese – Ács Pongrác – Tóth Miklós – Szőts Gábor (2014): Ifjúság – Egészség – Sport. A sportolás hatásának átfogó háttérvizsgálata általános és középiskolások, illetve egyetemisták körében. Magyar Sporttudományi Füzetek, XI. Magyar Sporttudományi Társaság
- Viciana, Jesus – Mayorga-Vega, Daniel – Merino-Marban, Rafael (2014): Physical Education-Based Planning for Developing and Maintaining Students' Health-Releated Physical Fintness Levels. In: Todao, Ricky (ed.): Handbook of Physical Education Research. Nova Science Publishers, New York, 237-253.

Herczegh Judit

A mém, mint a mainstream és underground digitális kultúra közvetítője. Életmémek a debreceni Egyetem Memes oldalán keresztül

***Abstract**: Electronic, information and communication tools play an important role In: understanding our changing society. The best way to monitor and understand changes In: social life is to explore the many ways In: which the internet is used. The internet and smart devices have become part of individual socialisation. ICT elements can foster social cohesion. The space they create adapts to traditional social structures, but can also create new patterns. The information society framework, through social media platforms, also creates cultural content In: online space that can segment or integrate social groups In: the physical world. There is a large body of international and Hungarian academic research investigating the impact of computers and the Internet on social structures, the economy and even on individuals, education and higher education. ICT tools can easily build social relationships through social media platforms. Since Dawkins, social science has been concerned with issues of memetics. The totality of our genetically inheritable cultural elements points the way to social integration and to the identification or shifting of our specific cultural media. At the same time, the emergence of meme culture, based on Dawkins' theory and naming, is taking on a productive and spectacular form In: both the mainstream and underground segments of the information society. The meme as a message both represents a global sense of cultural unity and at the same time segments groups of both creators and interpreters. In: our work, we present the cultural and social meanings and interpretative frameworks of memes In: relation to a specific segment, through the meme pages related to the framework of education. Educational meme pages create a community between actors at different levels of education, their shared meanings and symbolism link and structure the world of educational thought and are able to carry the power of identity and belonging through an online community. In: our view, the meme can be both an element In: the creation of a global cultural message that identifies and creates shared social values, and at the same time it can divide members of society into groups through the interpretation and adaptation of these cultural elements by presenting an identical visual and textual world.*

***Absztrakt**: Megújuló társadalmunk megértésében az elektronikus, információs és kommunikációs eszközök kitüntetett szerepet játszanak. A legjobb módja a társadalmi élet változásainak követésének és megértésének az internet sokrétű használatának feltérképezése. Az internet és az okos eszközök az egyéni szocializáció részévé váltak. Az IKT elemek képesek elősegíteni a társadalmi kohéziót. Az általuk létrehozott tér alkalmazkodik a hagyományos társadalmi struktúrákhoz, ám újfajta mintázatokat is képes kialakítani. Az információs társadalom keretrendszere a közösségi médiafelületek segítségével létrehozza azokat a kulturális tartalmakat az online térben is, amelyek a fizikai világban társadalmi csoportokat képesek szegmentálni vagy integrálni. Számos nemzetközi és magyar tudományos kutatás vizsgálja a számítógépek és az internet hatásait a társadalmi struktúrákra, a gazdaságra vagy akár az egyénre, az oktatásra és a felsőoktatásra. Az IKT-eszközök a közösségi média platformjai révén könnyen építhetnek ki társadalmi kapcsolatokat. Dawkins óta foglalkozik a társadalomtudomány a memetika kérdéseivel. A genetikusan örökíthető kulturális elemeink összessége utat mutat a társadalomba illeszkedéshez és a speciális kulturális közegeink azonosításához vagy váltásához. Ugyanakkor Dawkins elméletére és elnevezésére tapadva a mémkultúra kialakulása az információs társadalom mainstream és underground szegmenseiben egyaránt produktív és látványos testet ölt. A mém, mint üzenet egyaránt képviseli a globális kulturális egységtudatot és ugyanakkor csoportokat szegmentál mind az alkotók, mind az értelmezők körében. Munkánkban bemutatjuk a mémek kulturális és társadalmi jelentéstartalmait, értelmezési keretlehetőségeit egy speciális szegmenshez kapcsolódóan, az oktatás keretrendszeréhez kapcsolódó mémoldalakon keresztül. Az oktatási tartalmú mémoldalak közösséget teremtenek a képzési szintek szereplői között, azonos jelentéstartalmuk, szimbolikájuk összekapcsolja az oktatás gondolatvilágát, strukturálja azt és képes egy online közösségen keresztül az azonosság és összetartozás erejét hordozni. Nézetünk szerint a mém egyaránt eleme lehet egy globális kulturális üzenettartam megteremtésének, mely közös társadalmi értékeket azonosít és teremt, ugyanakkor képes csoportokra bontani a társadalom tagjait ezen kulturális elemek értelmezése és adaptálása során egy azonos képi és szövegvilág bemutatásával.*

Bevezetés

Megújuló társadalmunk megértésében az elektronikus, információs és kommunikációs eszközök kitüntetett szerepet játszanak. A legjobb módja a társadalmi élet változásainak követésének és megértésének az internet sokrétű használatának feltérképezése.

Az internet és az okos eszközök az egyéni szocializáció részévé váltak. Az IKT elemek képesek elősegíteni a társadalmi kohéziót. Az általuk létrehozott tér alkalmazkodik a hagyományos társadalmi struktúrákhoz, ám újfajta mintázatokat is képes kialakítani.

Az információs társadalom keretrendszere a közösségi médiafelületek segítségével létrehozza azokat a kulturális tartalmakat az online térben is, amelyek a fizikai világban társadalmi csoportokat képesek szegmentálni vagy integrálni.

Az IKT-eszközök a közösségi média platformjai révén könnyen építhetnek ki társadalmi kapcsolatokat.

Dawkins óta foglalkozik a társadalomtudomány a memetika kérdéseivel. A genetikusan örökíthető kulturális elemeink összessége utat mutat a társadalomba illeszkedéshez és a speciális kulturális közegeink azonosításához vagy váltásához. Ugyanakkor Dawkins elméletére és elnevezésére tapadva a mémkultúra kialakulása az információs társadalom mainstream és underground szegmenseiben egyaránt produktív és látványos testet ölt.

A mém, mint társadalmi szereplő

„Az interneten folklórszerűen terjedő, gyakran önkéntelen forrásból származó, egy közösség számára közös háttérjelentéssel bíró, ikonikus képes-szöveges-hangos tartalom módosításon átesett, de közös tulajdonságokkal bíró variánsai (Csordás-Göbel 2016).” Témafeldolgozása bármilyen területhez kapcsolható: társadalmi, gazdasági, politikai, közéleti, oktatási.

A mém, mint üzenet egyaránt képviseli a globális kulturális egységtudatot és ugyanakkor csoportokat szegmentál mind az alkotók, mind az értelmezők körében. Az egyén oldaláról a mém énvédő funkciókat lát el, identitás erősítő és a valahova tartozás, kulturális közösség élményét erősíti. A kultúra oldaláról a társadalmi beágyazottság, integráció alapja, kreatív felhasználás és az alkotások több rétegű értelmezésének, népszerűsítésének lehetséges eleme.

Témafeldolgozása bármilyen területhez kapcsolható: társadalmi, gazdasági, politikai, közéleti, oktatási. Népszerűségének alapja akár egy kifordított dadaista filozófia: az eredeti, széles közönség által ismert értelmezést új jelentéstartalommal tölti fel és a keletkezett groteszk üzenethez kapcsolódnak különböző társadalmi csoportok. A közösségi média kínálta gyors terjesztési lehetőség és ismertség kialakulása az egyéni felhasználókból is tartalomgyártókat hoz létre. A tartalom és képi forma irnyultságában ugyanakkor a felhasználó dönt, hogy tematikus, jól körülírható csoport számára szolgáltat vagy széles társadalmi és kulturális értelmezési keretet ad az elkészült mémnek.

1.ábra: Mém a mémről

(forrás: https://diq.hu/mem)

A mém, mint üzenet egyaránt képviseli a globális kulturális egységtudatot és ugyanakkor csoportokat szegmentál mind az alkotók, mind az értelmezők körében. Az egyén oldaláról a mém énvédő funkciókat lát el, identitás erősítő és a valahova tartozás, kulturális közösség élményét erősíti. A kultúra oldaláról a társadalmi beágyazottság, integráció alapja, kreatív felhasználás és az alkotások több rétegű értelmezésének, népszerűsítésének lehetséges eleme. A mémek létrejötte közösségépítő szempontból sem elhanyagolható, hiszen az egyéni felhasználó a közösségi oldalakon keresztül aktív tartalomgyártóvá válik. Ez a fajta termékeny jelenlét a közösségek és közösségi értékek fennmaradását is szolgálja a mémek által közvetített kulturális tartalmakon keresztül.

A mémmé válás folyamata

A mémek, mint az online vizuális kultúra egységének bemutatására Wiggins - Bowers (2014) hierarchikus rendszere alkalmazható.

Első lépésben a sikeres mémtartalmak kiindulásának pillanatában teljesül a mémmé válás alapfeltétele: maga a tartalom eredeti formájában is figyelemfelkeltő, így terjeszthető. A következő lépcsőfok az előmém, amikor a gyors terjedés mellett a tartalom aktiválja a felhasználókat, így létrejön az imitáció, vagyis a kreatív újraértelmezés jelensége. A kialakulóban levő mém tartalma aktuális. Harmadik és egyben utolsó lépésként a valódi mémstátusz létrejöttét a kritikus tömeg elérése jelenti. A tartalom ebben a szakaszban univerzális, szerves részévé válik egy nagyobb közeg kultúrájának, ugyanakkor többnyire elveszti eredeti kontextusát és jelentését, a mém terjedése öncélúvá válik (Wiggins – Bowlers 2014).

Az internetes mémek eredeti forrástartalmat használnak fel csatornaként a saját üzenet közvetítésére. Az internetes mémek az internetes kultúra friss információit dolgozzák fel, aktuális eseményekre adnak válaszreakciót (Veszelszki 2013).

„Az interakciók tömegessége és a tartalmak népszerűsége hozzájárul ahhoz, hogy az internetes kultúra egy új, spontaneitásra és csontig hatoló őszinteségre épülő normaképzési aktuson essen át. Ezáltal a felhasználók által létrehozott tartalmakhoz való tömeges hozzáférés új tartalomfogyasztási és kommunikációs mintázatokhoz is vezet.

Az internetes mémek elterjedésének egyik fő követelménye a közösen birtokolt tudás (a célcsoportok számára jelentéssel bíró jelek, képek), amely lehetővé teszi a közösségi kreativitás beindulását, a képzettársításokat, egy-egy ötlet új kontextusokban való megjelenítését. Az internetes mémek sikerét biztosítja, hogy létrehozásuk, megosztásuk és fogyasztásuk is könnyű (Horváth – Mitev 2016)".

A Debreceni Egyetem Memes oldal életmémei

A mémek integráló funkciójának bemutatására talán a legjobb példa egy olyan oldal bemutatása, ahol szűk és jól körülhatárolható célcsoportra szabott tartalomszolgáltatás zajlik: ilyenek az oktatási célú vagy felsőoktatási intézményhez kötött mémoldalak, mint például a bemutatásunk célját szolgáló Debreceni Egyetem Memes oldal.

Az oldal célcsoportja elsősorban a Debreceni Egyetem hallgatói, oktatóinak, munkatársai, de kedvelői kiterjesztett értelemben tulajdonképpen a teljes felsőoktatási palettát lefedik különböző székhelyű intézményekből.

Az oldalt két egyetemi hallgató, Antal Tibor és Ondi Árpád hozta létre a Facebookon 2018.02.05-én, melyet az instagram megjelenés követett 2018.05.13-án, majd 2022 júliusában tisztújítás következett be az alapítók zárószigorlatait követően.

Az oldalak látogatószáma dinamikus növekedést mutatott közvetlen eléréssel a célcsoportok felé. A facebook posztok száma 2022.06.16-án 1119 db, az instagramon 853 db. A facebook követőik száma a vizsgált időpontban 8194 fő, az instagramon 11200 fő. A facebook elérések száma 05.19 és 06.15 között 13299 fő. Az oldalak kedvelői elsősorban a Debreceni Egyetemhez kötődő személyek, hallgatók, oktatók stb. A Debreceni Egyetem Memes célja a hallgatói integráció közösségi tartalmakon és közös kulturális/szubkulturális étékeken keresztül. Szűkebb értelmezési keretet ad, mint az olyan közösségi oldalak, mint például a Tanár úr mémem vagy az S.Oszkár Egyetemista. Ezek az oldalak egy speciális tartalmi és közösségképző elem felől közelítik meg a mémképzést: a Tanár úr mémem (28.000 követő a facebookon) oktatási és ezen belül is elsősorban közoktatási és pedagógiai tartalmú mémeket gyárt, míg S.Oszkár (123.000 követő facebookon, 39.400 követő az instagramon) a felsőoktatási és a hallgatói létet bemutató tartalmakat szolgáltat. Ezekhez az oldalakhoz képest is szűkebb követői bázisú Debreceni Egyetemi Memes oldal kifejezetten a Debreceni Egyetemhez kapcsolódóan gyárt tartalmat.

2.ábra: Konkrét egyetemhez kötődő tartalomgyártás

(forrás: https://www.facebook.com/DEmemes17/photos)

A felsőoktatáshoz kapcsolódó hallgatói mémoldal létrehozásának kezdeményezése nem egyedülálló, a világ vezető nagy egyetemei köré ugyanúgy csoportosulnak mémoldal kezdeményezések (a teljesség igénye nélkül: Yale Memes for Special Snowflake Teens, Harvard Memes for Elitist 1% Tweens, Oxford Chemistry Memes for Monosubstituted Benzenes, MIT Memes for Genetically Modified Beans).

Ahogyan a nemzetközi felsőoktatási kultúrából átszivárgott az egyetemi ajándéktárgyak és ruházat popularitása, amellyel intézményi elköteleződést lehet kifejezni az aktuális trendeknek megfelelően, úgy helyet kapott az online térben is a hazai felsőoktatási intézményekhez kapcsolódó hallgatói oldalak létrejötte. Ismét a teljesség igénye nélküli példák hazai egyetemi mém oldalakra: ELTE TTK memes, Elte BTK memes, Elte ÁJK memes, Trollolaw PTE ÁJK memes, POTE meme reloaded.

A felsorolt oldalak érdekessége, hogy nem pusztán egy felsőoktatási intézményhez kapcsolódnak, de kari szinten is lekülönülnek tartalmilag egymástól, ami nem meglepő. hiszen a hallgatói lét is kari szintű megosztottságot mutat a fizikai valóságban is.

Ahogyan arra egy beszélgetés során a Debreceni Egyetem Memes oldal készítői rámutattak, nem könnyű az egyetemi szintű tartalomgyártás, hiszen a legtöbb kulturális és/vagy információs jelenség kari szinten képződik. Vannak persze olyan egyetemszerte ismert jelenségek, amelyek mém alapul szolgálnak és minden hallgató számára azonos jelentéstartalommal bírnak, mint például az elektronikus tanulmányi rendszer működése, az egyetemhez kapcsolódó események: gólyatábor, Youday, fesztiválok, szorgalmi és vizsgaidőszak. Ugyanakkor a már említett specifikus tartalmak életre hívtak kari szintű vagy akár szakhoz kapcsolódó oldalakat is, ilyen például a DOTEológia, ami az orvosi kar hallgatói gondozásában működő mémoldal (7142 facebook követő), vagy a TörtMémelem Felsőfokon (16.000 facebook követő), ami elsősorban a bölcsész és azon belül is a történelem szakos hallgatókat célozza meg.

Wiggins-Bowlers fentebb bemutatott mémmé válási folyamata a Debreceni Egyetem Memes oldalon keresztül is tetten érhető.

A szerkesztett mémek vegyes forrásúak, egyrészről az egyetemi kultúrához kapcsolódó épületi, vizuális tartalmak, másrészőr populáris hazai és nemzetközi mainstream filmekhez, sorozatokhoz kapcsolódnak. Így az üzenet egy kollektív képalkotás és értelmezés mellett egy jól körülhatárolható rétegtartalmat is hordoz, erősítve ezáltal az egyetemi közösség tudatát egy széles kulturális szegmensen belül.

3. ábra: Ikonikus jelenet saját, intézményhez kötődő mémmé formálása

(forrás:https://www.facebook.com/DEmemes17/photos/pb.100063637053562.2207520000./1034486924028775/?type=3)

Az oldal mémgyártói két irányban indulnak el a mémkészítés során: 1. a Debreceni Egyetemről vagy valamely valós vagy virtuális egységéről készült fotót ruháznak fel mémtartalommal, adnak neki olyan jelentéstöbbletet, amely humoros vagy épp ironikus képet rajzol a felsőoktatás és elsősorban a debreceni egyetemi élet eseményeiről. 2. Olyan ismert vagy akár ikonikus hazai és nemzetközi mémfotókat, film, sorozat vagy játékjeleneteket, közéleti és bulvár képeket alakítanak át debreceni egyetemi tartalommal bíró mémmé, amelyek az általános kultúra közismert szeletei. Mindkét esetben a célcsoport

Összegzés

Az oktatási tartalmú mémoldalak, mint például a Debreceni Egyetem Memes, közösséget teremtenek a képzési szintek szereplői között, azonos jelentéstartalmuk, szimbolikájuk összekapcsolja az oktatás gondolatvilágát, strukturálja azt és képes egy online közösségen keresztül az azonosság és összetartozás erejét hordozni. A mém egyaránt eleme lehet egy globális kulturális üzenettartam megteremtésének, mely közös társadalmi értékeket azonosít és teremt, ugyanakkor képes csoportokra bontani a társadalom tagjait ezen kulturális elemek értelmezése és adaptálása során egy azonos képi és szövegvilág bemutatásával.

Nézetünk szerint a mém egyaránt eleme lehet egy globális kulturális üzenettartam megteremtésének, mely közös társadalmi értékeket azonosít és teremt, ugyanakkor képes csoportokra bontani a társadalom tagjait ezen kulturális elemek értelmezése és adaptálása során egy azonos képi és szövegvilág bemutatásával.

Felhasznált irodalom

- Csordás Tamás – Horváth Dóra – Mitev Ariel (2015): „Egy Lannister mindig megfizeti az adósságait – minden másra ott a Mastercard" – Az internetes mémek életút modellje. In: Bíró-Szigeti Szilvia et al. (szerk.). Marketing hálózaton innen és túl: Az Egyesület a Marketing Oktatásért és Kutatásért XXI. Országos Konferenciájának tanulmánykötete. Budapest, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, 2015.08.27-28. 399-407.
- Zittrain, Jonathan (2014): Reflections on Internet Culture. Journal of Visual Culture, 13 (3) 388- 394.
- Csordás Tamás—Göbel Nóra (2016): Márkák a mémekben: A Lego és a Barbie márkák megítélése az internetes mémek tükrében. https://www.apertura.hu/2016/osz/csordas-gobel-markak-memekben-a-lego-es-a-barbie-markak-megitelese-az-internetes-memek-tukreben/
- Debreceni Egyetem Memes oldal – szerkesztők engedélyével https://www.facebook.com/DEmemes17
- Dawkins, Richard (1976): The selfish gene. Oxford: Oxford University Press

- Wiggins, Bradley E. – Bowers, Bret (2016): A mémek mint műfaj: a strukturációelmélet alkalmazása a mémelemzésben. Apertúra, 12(1). URL: http://uj.apertura.hu/2016/ osz/wiggins-bowers-a-memek-mint-mufaj-a-strukturacioelmelet-alkalmazasa-a-memelemzesben/
- Veszelszki, Ádám (2013): Promiscuity of Images. Memes from an English-Hungarian contrastive perspective. In: Benedek András – Nyíri Kristóf. (Eds.): How To Do Things With Pictures: Skill, Practice, Performance. Frankfurt: Peter Lang, p. 115-127.
- Kepes-Végh Ádám (2019): Vágási Feri beszáll az internetbe. 9-17.p. In: A. Gergely András (szerk): Antro-pólus. Egyensúlyok, eszmények, képzetek. https://tatk.elte.hu/dstore/document/1635/19antropolus.pdf#page=17
- Karafiáth Balázs (2014): A memetika elméleti környezete. In: Jel-kép. Kommunikáció, közvélemény, média http://real.mtak.hu/123598/1 /JelKep_2014_4_Karafiath_Balazs.pdf
- Mitev Ariel—Horváth Dóra (2016): Internetes mémek a fogyasztók képtárában. Egy kiállítás mémei. In: Jel-Kép 2016/2. http://real.mtak.hu/ 125350/1/JelKep_2016_2_Mitev_Ariel__Horvath_Dora.pdf
- Fehér Katalin: (2001): Virtuális mémek, a virtualitás, mint mém. http://acta.bibl.u-szeged.hu/247/1/szemiotikai_014_099-107.pdf

Kuthy-Megyesi Judit

A KULTURÁLIS TANULÁS ÉS A COVID 19 PANDÉMIA KAPCSOLATA A KÖZMŰVELŐDÉS ALAPDOKUMENTUMAI TÜKRÉBEN

***Abstract**: The cultural learning characteristics of community culture are characterized In: parallel by universal cultural institutional features and service features reflecting the needs and wants of local communities. For this reason, both areas have an impact on their operating conditions In: both stimulating and inhibiting forms. Our research, which combines combined investigation methods and is still ongoing, examines the incomparably rich learning events of community culture. First, we carried out quantitative (I.) test sub-activities. This phase was completed In: 2022. The qualitative measurement phase (II.) started In: 2022 and is currently ongoing. From the results of the first measurement occasion (document analysis), we present experiences related to the topic of the covid pandemic In: our paper. We performed a document analysis of the maIn: public documents (18) of the six sample institutions selected on the basis of subsampling using the ATLAS.ti program, based on the approach of the grounded theory method. Our most important result is that the impact of the indicators belonging to the COVID code family is convincing with regard to the cultural learning processes realized In: community culture. The ten revealed codes also related to the cultural learning that takes place In: the institution and to the effects that mitigate or reduce them. The period of the epidemic situation and its experiences had a significant impact on the everyday life of the organizations and presumably still have an influencing force on their operation. The experiences presented In: the thesis are planned to be incorporated into the dissertation chapter summarizing the circumstances and results of the document analysis.*

Keywords: cultural learning realized In: community culture, grounded theory, document analysis, covid

***Absztrakt**: A közművelődés kulturális tanulási jellemzőit univerzális kulturális intézményi tulajdonságok és a helyi közösségek igényeire és szükségleteire reflektáló szolgáltatói vonások párhuzamosan jellemzik. Emiatt mindkét terület hatással is van működési feltételeire mind ösztönző, mint gátló formában. Jelenleg is folyamatban lévő kombinált vizsgálati módszereket ötvöző kutatásunk a közművelődés páratlanul gazdag tanulási eseményeiben vizsgálja. Elsőként kvantitatív (I.) vizsgálati résztevékenységeket végeztünk. Ez a szakasz 2022-ben lezárult. A kvalitatív mérési szakasz (II.) 2022-ben indult el, jelenleg is folyamatban van. Első mérési alkalmának (dokumentumelemzés) eredményei közül a covid pandémia témakörébe tartozó tapasztalatokat mutatjuk be dolgozatunkban. A részmintavétel alapján kiválasztott hat mintaintézmény főbb, nyilvános dokumentumainak (18) dokumentumelemzését végeztük el ATLAS.ti program segítségével, a megalapozott elméletmódszerének szemlélete mentén. Legfontosabb eredményünk, hogy a COVID kódcsaládhoz tartozó mutatók hatása a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulási folyamatok tekintetében meggyőző. A feltárt tíz kód az intézményben megvalósuló kulturális tanulást elősegítő és azokat mérséklő vagy csorbító hatásokra is vonatkozott. A szervezetek mindennapjaira jelentős hatással volt és működésére feltételezhetően jelenleg is befolyásoló erővel van a járványhelyzet időszaka, és annak tapasztalatai. A dolgozat során ismertetett tapasztalatok tervezetten beépítésre kerülnek a dokumentumelemzés körülményeit és eredményeit összefoglaló disszertációfejezetbe.*

kulcsszavak: közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás, megalapozott elmélet, dokumentumelemzés, covid

Bevezetés

A kulturális tanulás, mint tanulási tevékenység sajátos nem-formális és informális formában valósul meg (Juhász és Szabó 2016), többek között a hazai közművelődési intézményrendszer szolgáltatóinak segítségével. Emiatt a tanulási formának otthont adó intézmény, szervezet működését befolyásoló tényezők hatással vannak az ott megvalósuló tanulási események jellemzőire is, mind a tanulást elősegítő, mind a tanulást hátráltató, megtorpantó módokon.

A közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás sokféleségét komplex (kvantitatív és kvalitatív) vizsgálati módszerek ötvözeteként tárjuk fel a „*Kulturális tanulás Magyarország közművelődési intézményrendszerében*" című kutatásunkban. Jelenleg is folyamatban lévő vizsgálatunkban kombinált módszertani elemeket alkalmazunk.

Tanulmányunkban a kutatás résztevékenységeként megvalósuló dokumentumelemzés alatt feltárt, az eredeti kutatás során nem tervezett COVID tematikához kötődő eredményeinket mutatjuk be. A vizsgált nyilvános dokumentumok lehetőséget teremtenek hat kiváló közművelődési intézmény Covid19 pandémiához kötődő szakmai élményeinek és tapasztalatainak elemző bemutatására a kulturális tanulás tükrében.

A dokumentumelemzésre ATLAS.ti program segítségével került sor. A kvalitatív vizsgálat során 18 nyilvánosan közzétett dokumentum, közül 800 oldalnyi tartalmának elemző vizsgálatára vállalkoztunk. A kutatás alatt a minőségi adatelemzésre (Babbie 2000) törekedtünk, ahol egyfelől a jelenség szerteágazó sajátosságait, másfelől annak lehetséges univerzális mintáit kerestünk meg.

Jelen munkánkban a Covid-19 pandémia közművelődésre gyakorolt közvetlen hatását kívánjuk bemutatni hiánypótló céllal, felismerve, hogy a koronavírus-járvány hatása a dokumentumelemzés eredménye alapján egyértelműen befolyásoló erővel bír van a kulturális tanulás témakörének megismerésekor.

A Covid-19 pandémia és a közművelődés kapcsolata

Az ENSZ Egészségügyi Világszervezete (World Health Organization, WHO) 2020. január 13.-i nyilatkozatában új koronavírus megjelenését erősítette meg a világon (WHO, 2020a), amely egy a kínai Vuhanból érkező utazónál került azonosításra első alkalommal Thaiföldön, 2020. január 8.-án. A vírusos megbetegedés hamarosan tömeges fertőzést (118.000 eset, 114 országból) okozott, 2020. március 11.-én a WHO hivatalosan pandémiának, világjárványnak nevezte a Covid-19-et (WHO, 2020b). A pandémia jelensége megtorpantotta a lakosságot, hatást gyakorolva a mindennapjaink számos területére (közvetlen társas kapcsolatok, munkavállalás, egészségügyi ellátások, szociális ellátások, kultúrafogyasztás). Több közösségi intézmény mellett a kulturális intézmények is bezárásra kerültek.

A teljes bezárás a rendelet értelmében 2020. április 10. és június 17. között volt érvényben, a szabadtéri programokra májustól enyhítések vonatkoztak (241/2020 Kormányr.). 2020 szeptemberétől kezdődően napjainkig a koronavírus több mutáción ment át, ehhez kapcsolódóan hullámzott az intézmények jellemzően online vagy szabadtéri tevékenységpalettája. A 2020. évi lezárások véglegesen 2021.május 15. kerültek feloldásra, ekkor a közművelődési intézmények újra nyitották kapuikat a látogatók előtt országos közművelődési nyitónap kereteIn: belül. A hagyományos tevékenységek mellett látogatásösztönző programokat, szolgáltatásokat kínáltak az érdeklődők számára. (Kultúra.hu 2021)

A dokumentumelemzés elméleti kerete, a vizsgálat módszerei

A dokumentumelemzés során szisztematikus vizsgálatot végeztünk el hat (régiónként 1[1]) kiválasztott intézmény három-három, mindösszesen 18 nyilvánosan közzétett dokumentumán. A szövegelemzés alapját a megalapozott elmélet (Grounded Theory) biztosította (Glaser & Strauss, 1967), amely során a kulturális tanulás főbb témakörei szerint vizsgáltuk meg a közel 800 oldalnyi (787) szöveges tartalmat. Az állandó összehasonlítás szerint megvalósuló adatgyűjtés és elemzés a módszertani sajátosságok alapján kifejezetten megengedő a nem saját kutatói adatok használata (pl. naplók, levelek, dokumentumok) tekintetében. (Gelencsér 2003) Az elemzés egyik eredménye az eredeti vizsgálat során nem tervezett tematikához, a Covid pandémiához kapcsolódó adatok feltárása, amely új aspektusba helyezheti a szakterület kulturális tanulási környezeti jellemzőit (vö. Kuthy-Megyesi és Juhász 2022).

A dokumentumelemzéskor az alábbi intézményi dokumentumtípusok kerültek elemzésre (N=6):

1) az intézmény éves szakmai beszámolója (2021) (átlagosan 46,5 oldal intézményenként)
2) az intézmény munka-, illetve üzleti terve[2] (2022) (50,5 oldalas átlagterjedelemmel)

[1] A kutatás során a Közép-Magyarország régióban nem végzünk mérési tevékenységeket.

[2] A nyugat-dunántúli intézmény munkaterv helyett üzleti tervet készítő kulturális központ.

3) valamint az egyes szervezet hatályos Szervezeti és Működési Szabályzata (2020 és 2022 közötti keltezésű dokumentumok, 29,6 oldalas átlagterjedelemben).

A dokumentumelemzés eredeti célja annak feltárása volt, hogy a kiválasztott kulturális központok/agórák alapdokumentumaiban a kulturális tanulás hogyan azonosítható. Régiónként egy intézmény (kulturális központ vagy agóra) dokumentumait vizsgáltuk meg. Az elemzés dokumentumelemzési szempontrendszer alapján készült el, az egyes kérdések a kutatás kérdéseivel párhuzamban öt témakör mentén vizsgálták a nyilvános iratok tartalmi jellemzőit.
A dokumentumelemzés szempontrendszerében eredetileg 15 kulcsfogalom (kódok/KÓDCSALÁDOK) került kiválasztásra. A kutatási kérdések mellett a dokumentumok feltáró jellegű elemzésre során további tíz kulcsfogalom (16-24.) került meghatározásra, amelyek önálló KÓDCSALÁDba (COVID) kerültek. A dokumentumelemzés során körvonalazódott, hogy a SARS-CoV-2 vírus (koronavírus) világjárvány jelentős hatással bírt a közművelődési intézmények szakmai tevékenységére, kulturális tanulási aktusaira. A tíz Covid19-pandémia tematikájához kapcsolódó kulcsfogalom az alábbi:

16. korlátozás
17. bezárás
18. bevételkiesés
19. bizonytalanság
20. online megoldás
21. alternatíva
22. felújítás, fejlesztés, beruházás
23. kultúra – esély
24. nyitás
25. pandémia után

Az előbbiekben bemutatott dokumentumokat és kulcsfogalmakat az eredményes adatelemzés érdekében Atlas.ti9 tartalomelemző szoftver segítségével elemeztük. Az egyes intézmények válaszainak megkülönböztetésére azokat régiós megoszlásuk szerinti rövidítésük mentén jelöltük az elemzésben:

- Észak-Magyarország (ÉM)
- Észak-Alföld (ÉA)
- Dél-Alföld (DA)
- Közép-Dunántúl (KD)
- Nyugat-Dunántúl (NyD)
- Dél-Dunántúl (DD).

A vizsgált 18 dokumentumban 131 esetben találtunk írásos utalást a koronavírushoz kötődő járványhelyzet megjelenésére (1. ábra) és direkt hatására. Az elemzés során többek között a maszk, covid, járvány, vírus, veszélyhelyzet, korlátozás, pandémia, egészségügy fogalmakat kerestük az iratokban.

1. ábra: Elemezni kívánt kódok és idézési gyakoriságok (G) a COVID kódcsaládban (saját szerk.)

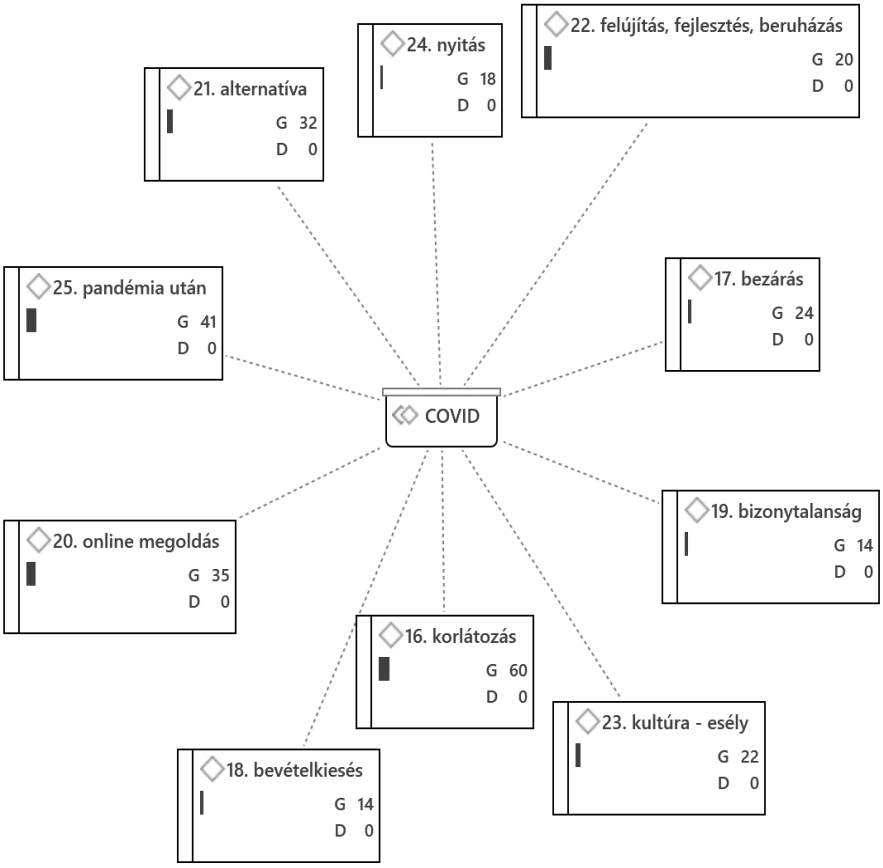

Az egyes kulcsfogalmak (10 témakör, 16-24. kódok) idézési gyakorisága eltérő volt, csökkenő sorrend szerint az alábbi:

16. korlátozás (60 esert)
25 pandémia után (41 eset)
20. online megoldás (35 eset)
21. alternatíva (32 eset)
17. bezárás (24 eset)
23. kultúra – esély (22 eset)
22. felújítás, fejlesztés, beruházás (20 eset)
24. nyitás (18 eset)
19. bizonytalanság (14 eset)
18. bevételkiesés (14 eset)

Az idézési gyakoriság jócskán meghaladja a kódolt szövegegységek (131 eset) számát, hiszen egy adott szövegegységhez sokszor több kód is tartozik.

Korlátozás

Több alkalommal olvashattunk a dokumentumokban arról, hogy az intézmények működését alapvetően megváltoztatták a kialakult működési, jogi előírások, körülmények. A veszélyhelyzet általános lezárási, majd korlátozott nyitási lehetőségeket biztosított (létszám feltételek, szabadtéri körülmények, maszkviselés stb.). Nem volt lehetőség több tevékenységi kör ellátására (büfé szolgáltatás, teremkiadás). Az újratervezési kényszer állandó figyelmet igényelt. ÉM, KD – Szakmai beszámoló 2021.) A munka ettől függetlenül (a későbbiekben bemutatott formákban) nem állt meg. Bizonyos eszközök, módszerek vagy átalakultak, vagy kimaradtak (pl. saját fejlesztésű mobilapplikáció) (KD, Szakmai beszámoló 2021.) Több intézmény a foglalkozások, illetve a résztvevők számának drasztikus csökkenéséről számolt be. Az első hullám után bár kezdtek visszatérni az intézménybe a látogatók a második hullámhoz kötődő ismételt korlátozások és a maszkhasználati kötelezettség újra csökkentette az érdeklődők számát. (NyD, Szakmai beszámoló 2021.) Hasonlóképpen a védettségi kártya, illetve a maszkhasználat mérsékelte a rendezvényeken való részvételi szándékot. (DA, Szakmai beszámoló 2021.)

A formai keretek átalakítása mellett a tartalmi sajátosságokat is újra kellett gondolni, illetve mérsékelni az egyes programok kínálatát: pl. a határon túli kiállítók, vendégek fogadására többször nem nyílt alkalom.

Bezárás

A teljes zárás a közösségekre építő, kultúraközvetítő intézményeknek hatalmas megrázkódtatás volt a dokumentumok alapján. Érdemi munkát a rendezvények terén a járvány tetőzése [közel 9 hónapnyi zárvatartás] alkalmával nem tudtak végezni az intézmények (ÉA, Szakmai beszámoló 2021., 4.)

„Nagyon sokáig zárva kellett tartanunk a közösségek elől a házainkat és bennünket is aggodalommal töltött el, amikor olyan híreket hallottunk a közösségeinkről, hogy széthullani látszanak a jól működő csoportok. Partnerkapcsolati munkatársunk folyamatosan öntötte beléjük a lelket, hogy tartsanak ki és hamarosan újra együtt lehetünk." (KD, Szakmai beszámoló 2021., 47.) A leállás egy *„újragondolt élethelyzettel*" szembesítette az intézményeket. (NyD, Üzleti terv 2022., 13.)

A lezárások során is volt ugyanakkor törekvés a működésre: *„(…) az első hónapjaiban gyakorlatilag zárva volt az intézmény a látogatók előtt, az élet azonban nem állt meg, zárt ajtók mögött is dolgoztunk.".* (DA, Szakmai beszámoló 2021., 53)

Bevételkiesés

A közművelődés közfeladatokat ellátó szolgáltatórendszerrel működő kulturális szereplő, ugyanakkor működési feltételeinek (pl. térítésmentes vagy kedvezményesen igénybe vehető szolgáltatásainak) biztosításához bevételtermelő tevékenységeket is végeznie kell. Ennek egyik jellemző formája a terembérleti szolgáltatás vagy a jegyértékesítés (DA, Szakmai beszámoló 2021.). Ezek a tevékenységek jelentős mértékben elmaradtak, sőt gyakori volt a potenciális látogatók részéről jegyvisszaváltás. A pandémia időszakában: az esküvőkből, konferenciákból származó bevételek (ÉM, Szakmai beszámoló 2021.), a terem (pl. oktatás, képzés, kulturális célú események) vagy eszközbérlésből (hangosítás, padok, asztalok) származó források elmaradtak. A bérleti díjak rendszere (KD, Munkaterv 2022.), illetve a közösségek teremhasználati díja (DA, Munkaterv 2022.) is felülbírálást igényelt, de a világjárvány szerinti korlátozások miatt a covid előtti bevételi szintet jellemzően nem tudták elérni az intézmények.

A korábban elnyert támogatások felhasználása is halasztást igényelt a korlátozások miatt (DA, Szakmai beszámoló 2021.) Az intézmények bevételei jelentősen megtorpantak, a projektek (így a bevétel fókuszú tevékenységek) szüneteltek vagy átütemezésre kerültek.

Bizonytalanság

A járvány időszakában a bizonytalanság részévé vált a mindennapoknak, amely a közművelődési intézmények mindennapjaiban is visszaköszönt: *„körültekintően tervezünk, megtartva az újonnan kialakított online formákat, és feltételesen betervezve a hagyományos rendezvényeket - nem tudva, mit hoz a jövő?”* (DD, Szakmai beszámoló 2021., 9.) Az elhúzódó veszélyhelyzetben a bizonytalanság nem csak az intézmény munkavállalóit, de az intézmény közösségeit is érintette. Az egészségügyi előírások, a fertőzéstől való félelemből eredő létszámcsökkenésről, a látogatók elmaradásáról számoltak be az intézmények (NyD, DA). *„A Covid-19 világjárvány még mindig jelen van életünkben (...)”* (ÉA, Szakmai beszámoló 2021., 4.)

Online megoldás

Az intézmények időszakos bezárásával a szakmai szolgáltatások jelentős arányban törekedtek az online térben tovább működni. Ezzel összefüggésben bizonyos munkafolyamatok megtöbbszöröződtek: *„Rendezvénytechnikai igényeket az egész intézményben 2 fő látja el, a pandémia következtében a megsokszorozódott online programok felvétel igénye, majd a rengeteg program ellátása komoly logisztikát igényelt, hogy minden feladatot maradéktalanul el tudjanak látni. (..) A megemlékezések, posztok elkészítése rendkívül sok munkaórát követelt.”* (DD, Szakmai beszámoló 2021., 9-10.) Megélénkültek a Facebook- és a Youtube csatornák az online videóbejegyzések formájában (ÉA, Szakmai beszámoló 2021.), felélénkült a levelezőlista, a Twitch (DA, Szakmai beszámoló 2021.). A programok online átalakulásával megvalósult virtuális maszkabál, virtuális történelmi vetélkedő (ÉM, Szakmai beszámoló 2021.), SportmajálisOn (online élőközvetítéssel (KD, Szakmai beszámoló 2021.)), aAGORAdomány program kórház covid osztályának, online hastagelés (online tartalmak előállítása főzési folyamatokhoz (NyD, Szakmai beszámoló 2021.), internetes mesélés vagy közösségi gála (DA, Szakmai beszámoló 2021.).

A pandémia sajátos életútjának egyik szakasza volt, amikor az online és az offline tartalmak együttesen léteztek az átmeneti időszakban, valamint, hogy egyes klubok foglalkozásai online is folytatódtak (pl. rehabilitációs klub) (DA, Munkaterv 2022.).

Alternatíva

A korlátozások egyik pozitív hozadéka azoknak az alternatív, innovatív megoldásoknak a sora, amelyek a kényszer szülte helyzetben a kultúraközvetítésben, így a kulturális tanulásban megszülettek. A szervezetek egyik sajátja lett az a tanulási folyamat, amely gyorsított módon sürgette az átállást a digitális formára (DD, Munkaterv 2022.).

Új eszközök kerültek beszerzésre, új programokkal a digitális tartalomfejlesztés és -szolgáltatás érdekében, amelyeket azonnal felhasználói szinten alkalmazni kellett (ÉA, Szakmai beszámoló 2021.). Az online átállással ugrásszerűen megnőtt az online tartalom mennyisége: többek között az észak-alföldi intézmény 36 db, különböző témájú Youtube csatornán megtekinthető tartalomról számol be, köztük podcastekről, művészettörténeti, szépirodalmi, elmetornáztató videókról. (ÉA, Szakmai beszámoló 2021.)

A felület mellett a szakmai tartalmak kreatív újra tervezésére és kivitelezésére is szükség volt: az otthonüléssel szemben megteremteni a lehetőséget legalább online arra, hogy az érdeklődők beléphessenek az intézménybe (ÉM, Szakmai beszámoló 2021.).

A pandémia egy duális szervezési kényszert is szült: egyes eseményeken voltak fizikailag jelenlévő és online (pl. skypeon) bekapcsolódó résztvevők, jellemzően karanténkötelezettségük okán. Kihívást jelentett az intézményeknek az erre való gördülékeny válasz. Túracsoportok kreatívan átalakították terveiket, hogy pl. helyben, utazás nélkül kiránduljanak, egy gyógytornász által vezetett klub tagjai a betanított tornamozdulatokat otthon, biztonsággal végezhették, egyes programok szabadtéri eseménnyé váltak (pl. gyermeknap). (DA, Szakmai beszámoló 2021.) A látogatók számának növelése érdekében kiemelt hangsúlyt fektettek a marketingre, amely bizonyos események tekintetében épp emiatt rekord látogatói létszámot vonzott. A járványügyi korlátozásokkal nőtt az érdeklődés a könyvklubok iránt, az olvasás népszerűsége emelkedett. (DA, Munkaterv 2022.)

Felújítás, fejlesztés, beruházás

Az veszélyhelyzetből eredő korlátozások, lezárások másik pozitív eredménye volt az intézménybe, illetve annak humánerőforrásával való beruházási szándék.

Egyes intézmények a digitális tartalomközléshez szükséges eszközparkot frissítették, bővítették (KD, ÉA – Szakmai beszámoló 2021.). Valamint a már soron lévő energetikai korszerűsítési felújítást valósították meg tagintézményükben. (ÉA, Szakmai beszámoló 2021.)

A bezárt intézményben volt, akik rendet raktak, leselejtezték a kopott, törött eszközöket, raktárhelyiségeket szabadítottak fel (KD, Szakmai beszámoló 2021.), *„átrendeztük, látogathatóvá tettük és besoroltuk a **** klubház szlovák nyelvű kiskönyvtárát. Az udvar zöld növényzetének ápolására is nagy gondot fordítottunk. Meszelést végeztünk a ***ház konyhájában és tiszta szobájában."* (DA, Szakmai beszámoló 2021., 67.)

A fejlesztés egyik formája a szakmai tartalom újra keretezése: *„Ez a bezárás lehetővé tette, hogy újragondoljuk a nagyrendezvényeink tematikáit, tartalmait, céljait, célcsoportjait. Az év során megfiatalodtunk és a fiatalos lendület érezteti hatását a szakmai és marketingkommunikációs területen is."* (KD, Szakmai beszámoló 2021., 47.)

A térhasználatban alkalmazott új szemlélet: *„Központi épületünk tevékenységi körének szélesítésére a COVID-helyzet miatt nem sok lehetőségünk volt. Ami azért bővülést jelentett, hogy a nyár folyamán kipróbáltuk az épület előtt új sátrainkegyikét."* (DA, Szakmai beszámoló 2021.) vagy épp a nyitvatartás módosítása a közösségek igényei szerint egyes tagintézményekben. (DA, Szakmai beszámoló 2021., 8.)

A beruházás egyik formája az is, hogy a korábbi bevételt hozó tevékenységeket tervezetten visszaépítik az intézmény szakmai profiljába a szervezetek (ÉA, Munkaterv 2022.). A humánerőforrás bővítés is fejlesztési, beruházási iránynak tekintendő (KD, Szakmai beszámoló 2021.) A munkatársak képzése a Covid-pandémiát követő visszaállás egyik fontos lépése többek között workshop formájában. (NyD, Szakmai beszámoló 2021.)

A digitális tartalomfejlesztéssel nőtt az online látogatók száma is: *„Összesen az ilyen típusú megjelenésünk a világhálón 34 esetben volt, melyet 64.185 fő tekintett meg."* (DA, Szakmai beszámoló 2021., 17.)

Kultúra – esély

Ez alatt a kód alatt azokat a dokumentumegységek tartalmait gyűjtöttük össze, ahol a kultúra esélyteremtő funkciói érvényesülnek: azokat a szerepeket, ahol a társadalmi szükségletek kultúrafogyasztó igényeinek kielégítésében működött közre a közművelődés intézmény a pandémiás körülmények során. Egyik jellemző formája volt ennek a lezárások során a szórakoztatás, tartalombiztosítás, a közművelődési alapszolgáltatások a teljes területi kiterjedés szerinti ellátása. A kapcsolattartás felértékelődött (ÉA, Szakmai beszámoló 2021.)

„(..) elsődlegesen fontosnak tartottuk, hogy a jeles művészek, alkotók munkáiból minél többet megjelenítsünk, közreadjunk, segítve ezzel az otthonaikba szorult kultúrafogyasztók szórakozását, kulturális tartalmakkal való ellátását. (…) (DD, Szakmai beszámoló 2021., 10.) A helyi igények figyelembevétele szerinti szolgáltatásoknak különösen kulcsszerepe volt abban, hogy az intézmény közösségeit megtarthassa, a pandémiás időszakot követően intézményeibe azokat visszacsábítsa, a közönséget a világjárványt követően visszaépítse, a régen eredménnyel működő eseményeket újjáélessze, a lokálpatriotizmust fejlessze (ÉA, Szakmai beszámoló 2021.).

A művelődő közösségek fundamentumai a közművelődésnek, mint ilyenekkel a veszélyhelyzet alatti állandó tudatos kapcsolattartási szándék (KD, Szakmai beszámoló 2021.) a kultúra esélyteremtő, hátránykompenzáló funkciói miatt célzott tevékenység volt. Az intézmények a szakmai tevékenységek egy jelentős körét tudatosan a lokális közösség szolgálatába állították *„a pandémia helyi társadalomban okozott degenerációs hatásainak helyreállításában.”* (DA, Szakmai beszámoló 2021., 6.) Mindezt pedig a járvány ideje alatt megváltozott kultúrafogyasztási szokásos tudatos figyelembevételével kell megtennie a szolgáltatóknak.

Nyitás

A 2020. márciusi lezárásokat követően – időszakos és korlátozások melletti működés után – végül 2021 májusában nyithattak ki véglegesen a közművelődési intézmények. A szakmai szolgáltatások ismételt életre keltése mellett az emberi erőforrások támogatására is figyelemmel kellett lenniük az intézményeknek, feladat volt az *„összetartó, egymással jól együttműködő, egymás munkáját támogató munkatársi közösség kialakítása.”*

(ÉA, Szakmai beszámoló 2021., 3.) Az intézmény ajtajainak újbóli megnyitásával a mindennapi életnek vissza kellett billennie a megszokott kerékvágásba: *„(…) Igyekeztünk több és több szakmai pályázatba beemelni a programjaikat, foglalkozásaikat."* (KD, Szakmai beszámoló 2021., 3.) A nyitás folyamata sokszor nem volt zökkenésmentes: egyes tartalmak látogatásához speciális feltételekre (pl. védettségi igazolvány vagy maszkviselés) volt szükség, ami az érdeklődők egy csoportját távol tartotta az intézményektől. Ilyen tapasztalatokról számol be a nyugat-dunántúli intézmény is, amely filmszínházként is működik. (NyD, Szakmai beszámoló 2021.) A világjárvány időszakának sajátos hozadéka, hogy a nyitás után is egyes egészségügyi, tisztasági óvintézkedések a napi rutIn: részévé váltak, a mindennapok részei lettek (DA, Szakmai beszámoló 2021.).

Pandémia után

A pandémiás időszakot követően előtérbe kerültek azok a programok, amelyekhez pályázati vagy állami támogatásokhoz kapcsolódtak, lehetséges módokon pótolva a bevételkieséseket. A világjárvány előtt jól működő rendezvényeket újraélesztették. (ÉA, Szakmai beszámoló 2021.)

Folyamatossá vált a pályázatfigyelés, pályázatírás (ÉA, Szakmai beszámoló 2021.,), továbbá a pályázatszemlélet: az egyes tervezett programok, események pályázatokba való beillesztése (KD, Szakmai beszámoló 2021.).

Az egyes foglalkozások törzstagjai lassan visszatértek – nagyobb kihagyások után – az intézmények vérkeringésébe és új tagok is megjelentek a foglalkozásokon (pl. elmetorna foglalkozássorozat (ÉA, Szakmai beszámoló 2021), új fiatalos, kreatív programok (KD, Szakmai beszámoló 2021.)). Visszatértek a bérlők, és új, egyszeri vagy állandó terembérleti igénnyel keresték fel az egyes intézményeket. Elindult a mozi, működtek a filmklubok, igény mutatkozott tematikus estékre is. (KD, Szakmai beszámoló 2021.)

Szép lassan az elmaradt események egy része megvalósításra került: ilyenek voltak a koncertek, programsorozatok, nagyobb embertömegeket megszólító események. Ugyanakkor a beszámolók alapján sokszor az egyes évadok összecsúszva, pótlásokkal valósultak meg (DA, Szakmai beszámoló 2021.).

„A COVID okozta sebek gyógyítása a feladatunk (...) *sok mindent pótolnunk kell."* (…) (DA, Munkaterv 2022.,5.)

Következtetések

A dokumentumok elsősorban az egyes szolgáltatások digitalizálásáról, a szolgáltatásokat érintő korlátozásokból eredő bizonytalanságokról, az új típusú feladatokról (pl. önkéntes segítségnyújtás az egészségügyi szolgáltatók tevékenységeiben) illetve, a járvány mérséklését követő újra nyitásról, a látogatók megszólításának kreatív és hatékony módjairól számolnak be. Több intézmény a lezárások során a dokumentációs elmaradásokat, az eddig halasztott felújítási, leltározási feladatokat pótolta. Gyors digitalizációs ugrást is jelentett a közművelődési szolgáltatások tekintetében a világjárvány, amely a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás tanulási környezetének kiszélesítése: az egyes digitális tartalmak elállításában, elérhetőségében és interaktívvá tételében jelentős fejlődésen mentek keresztül irataik alapján a vizsgált szolgáltatók. A látogatók, közösségek megszólításában, az egyes programok marketingjében is innovatív megoldásokat kellett keresniük az intézményeknek. Új értelmet nyert a kultúraközvetítési feladat, aktuális cél lett egy meglévő intézményi brand újraépítése, a bizalom visszaállítása.
A vizsgált 18 dokumentum szisztematikus vizsgálata eredménye a COVID kódcsalád tekintetében meggyőző. A feltárt tíz kód az intézményben megvalósuló kulturális tanulást elősegítő tényezőket és azokat mérséklő, gátló vagy csorbító hatásokra is vonatkozott. Ennek tükrében a közművelődési csúcsintézmény mindennapjaira, tanulási jellemzőire jelentős hatással bírt és működésére feltételezhetően jelenleg is befolyásoló erővel van a járványhelyzet időszaka, valamint annak tapasztalatai.

Felhasznált irodalom

- 241/2020. (V. 27.) Korm. rendelet - a szabadtéri rendezvényekről.
- Babbie, Earl (2000): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest: Balassi Kiadó.
- Gelencsér Katalin: (2003): Grounded Theory. Szociológiai Szemle 13(1), 143-154.
- Glaser, Barney G. & Strauss, Anselm L. (1967): The discovery of grounded theory. Strategies for qualitative research. USA: AldineTrasaction.

- Juhász Erika és Szabó József (2016): Kulturális tanulás: a tanulás új dimenziója. Educatio, 25(2), 198-209.
- Kuthy-Megyesi Judit és Juhász Erika (2022): Regionális hátránykompenzáció a közművelődésben megvalósuló kulturális tanulás segítségével. Educatio, 31(3), 498-508.
- Kultúra.hu (2020): Országos kiállítással nyitnak a közművelődési intézmények. (https://kultura.hu/orszagos-kiallitassal-nyitnak-a-kozmuvelo
  desi-intezmenyek/) (letöltés: 2023. április 04.)
- Magyarország Kormánya (2020): Ülésezik a Koronavírus-fertőzés Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs. (https://2015-2019.kormany.hu /hu/belugyminiszterium/hirek/ulesezik-a-koronavirus-fertozes-elleni-vedekezesert-felelos-operativ-torzs) (letöltés: 2023. április 2.)
- WHO (2020a): WHO statement on novel coronavirus In: Thailand. https://www.who.int/news/item/13-01-2020-who-statement-on-novel-coronavirus-in-thailand, (download: 02. April 2023.)
- WHO (2020b): WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020. https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020 (download: 02. April 2023.)

Miklósi Márta – Molnár Attila Károly – Daria Becker-Pestka

AZ ELÍTÉLTEKRŐL KIALAKULT KÉP POZITÍV VÁLTOZÁSA? A MAGYAR ÉS LENGYEL BÖRTÖNÖKBEN ÉLŐK KULTURÁLIS TELJESÍTMÉNYE

***Abstract**: The purpose of our study is to gain: an insight into the practice of cultural consumption by prisoners, to present the cultural rights, opportunities, and cultural activities of prisoners. Another goal is to shape the image of prisoners In: a positive direction. Our questions include to what extent the cultural opportunities provided by the law are realized In: Hungarian and Polish prisons, who helps the prisoners In: their cultural activities, what specific events characterize the cultural activities of the prisoners In: the prison, and what goals can be formulated through the cultural activities of the prisoners In: development of reintegration activities, as well as a positive change In: the opinion about prisoners? All of this is examined using the method of document analysis and the experience of our previous research. With our research, we draw attention to the importance of cultural activities In: prisons through the realized examples, thus another opportunity to increase the quality of reintegration activities. According to our experience, the presence of culture among prisoners helps those affected to get closer to the norms accepted by the majority society. Cultural activity In: prison is an effective means of self-expression, establishing and maintaining relationships, which contributes to the reintegration of inmates, therefore cultural opportunities must reach as many arenas as possible In: the prison, encouraging inmates not only to observe, but also to create. Keywords: culture In: prison, reintegration development, reintegration In: Poland, reintegration In: Hungary*

***Absztrakt**: Tanulmányunk célja bepillantást nyerni az elítéltek kultúrafogyasztásának gyakorlatába, bemutatni a fogvatartottak kulturális jogait, lehetőségeit, kulturális aktivitásukat. További cél a fogvatartottakról kialakult kép pozitív irányban való formálása. Kérdéseink között szerepel,*

mennyiben valósulnak meg a magyar és lengyel börtönökben a törvény nyújtotta kulturális lehetőségek, kik segítik a fogvatartottakat a kulturális aktivitásban, milyen konkrét események fémjelzik a fogvatartottak börtönön belüli kulturális tevékenységét, továbbá milyen célok fogalmazhatók meg a fogvatartottak kulturális tevékenységén keresztül a reintegrációs tevékenység fejlesztése, illetve a fogvatartottakról kialakult vélemény pozitív megváltozása terén? Mindezt a dokumentumelemzés módszerével, valamint előző kutatásaink tapasztalatainak felhasználásával vizsgáljuk. Kutatásunkkal a megvalósult példákon keresztül hívjuk fel a figyelmet a börtönbeli kulturális tevékenység fontosságára, ezzel a reintegrációs tevékenység minőségnövelésének egy újabb lehetőségére. Tapasztalatunk szerint a kultúra elítéltek közötti jelenléte segít az érintetteknek közelebb kerülni a többségi társadalom által elfogadott normákhoz. A börtönbeli kulturális tevékenység az önkifejezés, a kapcsolatteremtés és -fenntartás hatékony eszköze, ami hozzájárul a fogvatartottak reintegrációjához, ezért a kulturális lehetőségeknek a gyakorlatban is el kell jutniuk a börtön lehető legtöbb színterére, ösztönözve a fogvatartottakat nemcsak a szemlélődésre, de az alkotásra is. Kulcsszavak: kultúra a börtönben, reintegráció-fejlesztés, reintegráció Lengyelországban, reintegráció Magyarországon

Bevezetés

Napjainkban az elítéltekről, illetve a börtönről formálódó közvélemény még jellemzően az előítéletekre épül (Lőrincz – Nagy 1997). További problémát okoz a laikus felfogás, ami eredményeképpen olyan vélemények kerülnek megfogalmazásra, amelyek – ha elterjednek – torzítják a börtön valóságát és így károsak a közvélemény formálásában (Pallo 2015). Ez azt jelenti, hogy a témában járatlanok úgy képzelik el a fogvatartottakat, mint a társadalmi normákkal, szokásokkal, az emberi kultúrákkal feltétlenül szembeszegülő, befogadni és alkotni képtelen személyeket. A valóság megismeréséhez tudni kell, hogy az elítéltek egy szűk és zárt „társadalomban" élnek annak egyrészt meghatározott, másrészt önmagától szerveződő szabályai közt. A börtönökben élők – számos kötelezettségük mellett – szabadidővel is rendelkeznek, melynek megfelelő kitöltése meghatározó lehet az egyén szabadulásra történő felkészülésének sikeressége tekintetében.

Ennélfogva nem hagyható figyelmen kívül, milyen tanulási, kulturálódási folyamatokban vesznek részt a fogvatartottak, hiszen a szellemi természetű aktivitásnak fontos szerepe van az egyén reintegrációs folyamatában (Juhász 2016).

A fogvatartottakról kialakítandó kép árnyalása érdekében fontos figyelembe venni azt a tényt, hogy a fogvatartottaknak a börtönben számos lehetősége van a társadalmi reintegráció érdekében olyan programokban való részvételre, amelyek célzottan segítik őket a szabadulásra való felkészülésben.

Szintén fontos tény, hogy a börtönbeli kulturális tevékenységgel a fogvatartottak nem csupán a kultúra befogadására, de annak előállítására is képesek lehetnek, amivel bekapcsolódhatnak a kultúraközvetítés -és fogyasztás többcélú folyamatába; kultúrafogyasztási szokásaik mellett megjelenhet kultúra-előállító tevékenységük is (Pavluska 2017).

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során szem előtt kell tartanunk, hogy a börtön totális intézmény, s így annak elsősorban elkülönítő, őrző, büntető szerepe van (Czenczer 2008). Ezzel párhuzamosan az sem kerülhető meg, hogy – bár a szabadságvesztés-büntetés során elkerülhetetlen a fogvatartottak jogainak megcsorbítása – a szabadságvesztés semmilyen körülmények között nem lehet egyenlő a kulturális jogok elvesztésével (Vokó 2010). Mivel a szabadságvesztés-büntetés éppen azoktól a társadalmi mintáktól zárja el az elítélteket, amelyek elsajátítása a sikeres beilleszkedéshez nélkülözhetetlen (Módos 2003), a fogvatartottak társadalomba történő visszaillesztését segítő programok különösen fontosak, hiszen a büntetés megkezdésétől fogva a szabadulásra való felkészítés a cél. A szabadulás utáni visszaillesztésre irányultság azt is jelenti, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek körülményeit, ezen belül az elítéltek élet- és munkafeltételeit a lehetséges legnagyobb mértékben közelíteni kell a társadalomban általában szokásos viszonyokhoz. Ezzel elősegíthető, hogy azokat az élethelyzeteket ismerhessék meg, amelyekbe a szabadulást követően kerülhetnek (Módos 1998). E célok megvalósítását a munkáltatás mellett az oktatási, a szabadidős és a közművelődési tevékenységek is támogatják.

A hazai és lengyelországi törvényi szabályozás alapjai

Hazánkban az elítéltek kulturális jogai tekintetében a foglalkoztatás kifejezés alá tartozik "az elítélt számára biztosított munkáltatási-, oktatási-, szakképzési-, terápiás foglalkoztatási- és egyéb reintegrációs programok összessége" (16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 2. §). A Büntetés-végrehajtási kódex az elítélt végrehajtás tényéből eredő jogaként rendelkezik arról, hogy a fogvatartottnak joga van „e) testi és szellemi állapotának fenntartása, illetve fejlesztése érdekében… eb) önképzésre, sajtótermékek megrendelésére, a bv. intézet művelődési és sportolási lehetőségeinek igénybevételére… n) önkéntes vállalása alapján – a szabadságvesztés fokozatának és a rezsimre vonatkozó szabályok szerint – oktatási, képzési, valamint reintegrációt elősegítő személyes fejlődését biztosító programokon való részvételre" (2013. évi CCXL. törvény 122. §).

A lengyel börtönrendszerben a kulturális, illetve oktatási programok olyan jogszabályokra épülnek, amelyek az említett tevékenységek biztosítására kötelezik a börtönöket (1997. június 6-i törvény a Büntetés-végrehajtásról; 1997. június 6-i büntető törvénykönyv; 2016. április 14-ei S/16-os Országos Parancsnoki Rendelet; 2010. április 9-ei Törvény az Országos Parancsnokságról). A jogszabályok szerint a büntetés-végrehajtási intézeteknek több területen is biztosítania kell a fogvatartottak számára a szabadidő megfelelő eltöltése feltételeit, mégpedig a művelődés, az oktatás és a sporttevékenység vonatkozásában.

Példák a magyar megvalósulásra

Gyakorlati példákon keresztül szeretnénk szemléltetni a magyar és lengyel börtönökben élő fogvatartottak napjainkban jellemző kulturális tevékenységét. Számos pozitív példa erősíti meg a börtönökben szervezett kulturális foglalkozások jelentőségét és azok hatékonyságát. Ilyen példa a kognitív folyamatok minőségének fenntartása érdekében a Gálosi (2020) által végzett tematikus csoportfoglalkozások sorozata, amely során fogvatartottak szépirodalmi alkotásokat dolgoztak fel. E csoportmunka eredményeképpen a fogvatartottak közül több személynek csökkent a szorongása, illetve javult az általános hangulata. 2019-ben meggyőződhettünk a börtönön belül, szervezett kulturális tevékenység eredményességéről, amikor a balassagyarmati volt vármegyeházán fogvatartottak szereplésével színházi előadást tekinthettük

meg. További példa a reintegrációt támogató, 2011 és 2017 között működő Mesekör elnevezésű reintegrációs programsorozat, mely keretében az elítéltek mesetörténetek feldolgozásával és előadásával szerepeltek gyermekeik előtt (Kovács 2012).

A gyakorlat szerint tehát az élethosszig tartó tanulás különböző elemei lehetővé teszi az új ismeretek közvetítésének és befogadásának az iskolához közvetlenül nem köthető formáit is, ennélfogva helyénvalónak tarjuk, hogy saját gyakorlatunkban olyan, reintegrációt támogató módszerekkel foglalkozzunk, mint a meditáció, a filmklub vagy a fotókiállítás.

Mindhárom módszert felnőttoktatási, az elítéltek művelődését támogató módszernek tekintjük, és alkalmazásuktól a börtönökben élők társadalomba való visszatérésének megkönnyítését várjuk (Molnár 2017). 2013-tól rendszeresen tartottunk meditációs foglalkozásokat, filmklubokat, illetve rendeztünk fotókiállításokat. Fontos megemlíteni, hogy a pszichológia szerint az említett csoportfoglalkozások mindegyike a cselekvő számára önjutalmazó eredményt hoz, tehát megfelelő körülmények között a cselekvés olyan élménnyel teli folyamattá szerveződik, amelyben a cselekvésére történő fókuszálás mellett megjelenik egy olyan belső hajtóerő, ami megerősítő, jutalmazó élményt nyújt (Csíkszentmihályi 1990). Az ilyen körülmények között végzett börtönbeli felnőtt-tanulási folyamatoktól a reintegrációt támogató hatást várjuk.

Szintén pozitív hatást várunk a rendszeresen megtartott filmkluboktól, amelyek során a társadalmi szabályok, kapcsolatok értékeinek közvetítésére, a problémamegoldásra, a konfliktushelyezek kezeléséhez vezető lépések megtételére történő ösztönzésre alkalmas filmművészeti alkotásokat tekintettek meg a fogvatartottak. A filmnézés után, a filmvita alkalmával rendszerint pozitív csoportlégkör alakult ki, továbbá a filmek tartalma arra ösztönözte a fogvatartottakat, hogy megnyíljanak saját élettörténetük elbeszélése által (Molnár 2015).

A meditációval kapcsolatos foglomkörnek és a meditáció néhány alapgyakorlatának elsajátításával és alkalmazásával az egyéni problémák felismerését és azok lehetséges megoldását tűztük ki célul. Foglalkozássorozatonként öt-tíz ülésből álló meditáción vettek részt az önkéntesen jelentkező fogvatartottak. A cél az volt, hogy e felnőtt-tanulási folyamat keretein: belül megismerjék a relaxáció, a meditáció hatásait, illetve kipróbáljanak néhány gyakorlati elemet. A meditáció azon formáját

választottuk, amely a gyakorlatot végző személyek kognitív tudatosságra épül: a foglalkozásvezető szóbeli instrukcióit követve, a fogvatartottak egyszerű feladatokat hajtottak végre, amelyeken belül pozitív élethelyzeteket képzeltek el. A börtönben ezen a módon végzett meditáció a José Silva-féle módszerre épült (Silva 1990).

Magyarországi börtönökben alkalmanként 25 saját témájú és készítésű fotókból mutattunk be fotókiállítást. Az ünnepélyes megnyitók és az azt követő, fogvatartottakkal folytatott beszélgetések célja az volt, hogy ezek a kulturális események a művészet eszközein: keresztül járuljanak hozzá a fogvatartottak kulturális érdeklődésének kielégítéséhez, erősítsék a szemlélők kognitív befogadással kapcsolatos készségeit, gyarapítsák a börtönökben élők vizualitás által szerzett pozitív élményeit.

Példák a lengyel megvalósulásra

A lengyelországi börtönökben különféle kulturális tevékenységek teszik lehetővé a fogvatartottak számára, hogy megőrizzék aktivitásukat és kreativitásukat. Ezek a kvalitások pozitívan befolyásolják lelki egyensúlyukat, önbecsülésüket. A lengyel büntetés-végrehajtási intézetekben zajló művészeti aktivitáson keresztül megvalósul a szociális rehabilitáció: ezek a cselekvések a kézműves munkát, a zenei programokat, az írás fejlesztését, a színjátszást, a filmes alkotást és a táncban történő önkifejezést támogatják. Ezen belül a lengyel börtönökben a művészi önkifejezés leggyakoribb formái a következők: iparművészet, festészet, rajz, szobrászat, grafika, dombormű; versek, novellák, könyvek, mesék írása; ének, hangszeres játék; színjátszás; filmművészeti alkotás; hip-hop, néptánc, musical-tánc.

A művészeti események között szerepel az Art Behind Prison Bars elnevezésű kézműves kiállítás, amely különféle technikákkal készített tárgyakat mutat be. A kiállított tárgyak között megtalálhatunk olajfestményeket, szobrokat, domborműveket, grafikai projekteket, origami tárgyakat és ékszerdobozokat (Hajduk 2016). A kiállítások előkészítése és szervezése a helyi kulturális intézmények és az adott területre szakosodott szakértők segítségével történik. Lehetőség nyílik arra is, hogy a fogvatartottak pénzt keressenek műalkotásaik eladásából, és így pozitív irányba változtassák meg a róluk kialakult véleményt.

A wronki büntetés-végrehajtási egységen működik a Zero Level nevű zenekar, amely egy zenei művészkör keretében működik. A gyakorlás és a fellépés lehetővé teszi a fogvatartottak számára, hogy elsajátítsák a zenéhez kapcsolódó képességeiket, és kissé elrugaszkodjanak a börtönbeli valóságtól. A Zero Level eddig a börtönön belül különböző alkalmakkor, más fogvatartottak, családjaik és a börtön személyi állománya előtt lépett fel. 2020-ban a kultúráért és oktatásért felelős reintegrációs tisztek azt tervezték, hogy elviszik a zenekart az Országos Börtönművészeti Versenyre és Szemlére, de a világjárvány miatt a rendezvény elmaradt (Prętka 2020).

Az Országos Ikoníró Verseny ötlete 2008-ban fogant meg a włodawai büntetés-végrehajtási intézetben, az Art is My Second Life című szociális rehabilitációs program megvalósítása során. A pályázat fő célja, hogy felkeltse a fogvatartottak érdeklődését a keleti ortodox egyház hagyományának szellemi, esztétikai és művészi értékei iránt, beleértve az ikonográfiát és a kultúra emberi életben betöltött szerepének hangsúlyozását. Az ikonírás lehetőséget kínál a fogvatartottaknak, hogy kifejezzék magukat, elmélkedjenek az ikonokon ábrázolt szentek életéről és saját életükről (Pręciuk 2020). A zabrzei büntetés-végrehajtási intézet sakkórákat szervez egy rab-aktiváló program keretében. 2019-ben rendezték meg az első Országos Rab Sakkversenyt. Húsz visszaeső fogvatartott vett részt benne (Jabłońska 2019). További érdekes projekt a Prison Smart program, amelynek célja a pszichés feszültség, a szomorúság, a harag, a félelem, a depresszió – tehát minden olyan pszichés állapot, amely jelentősen korlátozhatja a szociális rehabilitáció pozitív eredményeit – csökkentése. A kurzus során tanított légzéstechnikák az emberi psziché legmélyebb rétegeihez kapcsolódnak, pozitív proszociális változást serkentve (Jaworska 2009: 156).

Egyéb események közé tartozik például a Wasting No Time While Prisoned című börtönművészeti kiállítás. A kiállított tárgyak különböző technikákkal, például hímzéssel, újrahasznosítással, origamival és festéssel készült műalkotások (Miechowicz 2015). Érdekes program valósul meg a wronki büntetés-végrehajtási osztályon: a Film Discussion Club egy olyan projekt, amely egy 10-15 fős fogvatartotti csoportnak szól, akik részt kívánnak venni a programban. A program megvalósítói a poznańi Adam Mickiewicz Egyetem szociális rehabilitációs pedagógia szakos hallgatói. A program alapvető célja a börtönben elszigetelten büntetésüket töltő visszaesők kultúrához való hozzáférésének elősegítése (Chojecka & Stachowiak 2009: 266-270).

A bemutatott és megvalósított projekteknek több közös jellemzője is van. A projektek célja a fogvatartottak társadalmi marginalizálódásának megelőzése kreatív tevékenységekben és művészeti oktatásban való részvételük révén. A projektből származó előnyök nemcsak magukat a fogvatartottakat érintik, hanem családjukat és a társadalmat is. Célként fogalmazódik meg a fogvatartottak intellektuális, kreatív és érzelmi potenciáljának és tevékenységének serkentése.

A művészeti tevékenységi formák széles skálája és lehetősége, hogy a fogvatartottak kifejezzék magukat művészetben, kézművességben, irodalomban, zenében, énekben, színházban, filmben vagy táncban.

A fogvatartottak kulturális tevékenységei lehetővé teszik számukra, hogy a társadalmi tudatban leszámoljanak néhány, az elítéltekkel kapcsolatos sztereotípiával, még mielőtt elhagynák a börtön falait. A kulturális tevékenységek új társadalmi szerepvállalásra is lehetőséget biztosítanak a fogvatartottaknak, amely hozzájárulhat a megbélyegzésből eredő külső és belső elszigetelődés megakadályozásához.

A fogvatartottak által vállalt kreatív tevékenységek lehetőséget adnak arra, hogy „új emberként" szabaduljanak büntetésük letöltése után, minimalizálják a bizonytalanságukat, a félelmeiket, az elszigeteltségüket és a magányukat, egyúttal esélyt teremtsenek új társadalmi szerepük által a visszaesések elkerülésére.

Következtetések, javaslatok

Bár a fogvatartottak számára szervezett reintegrációs programokban való részvételre nincs megfelelő jogi ösztönző rendszer, tény, hogy a magyar és a lengyel börtönökben élő fogvatartottak kulturális igényeinek kielégítése állandó folyamat. A börtönön belüli kulturálódás érdekében a különböző programok megszervezése megfelelő létszámú és képesítésű büntetés-végrehajtási szakembereket igényel, azonban a legtöbb büntetés-végrehajtási intézet nem rendelkezik a szükséges személyzeti létszámmal és összetétellel. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a túlterhelt napi adminisztrációs feladatok miatt a reintegrációs tiszteknek kevés idejük jut a fogvatartottakkal egyéni és csoportos módon foglalkozni. A fogvatartottak számára biztosítandó különféle programok szervezéséhez tehát megfelelő számú pszichológus, szakoktató, kulturális és sportszervező, szociális munkás foglalkoztatására lenne szükség (Aleku – Csordás – Pacsek 2006:77).

Emellett meghatározó segítséget nyújtanak a civil szervezetek, önkéntesek mindkét vizsgált országban, szerepük megkérdőjelezhetetlen.
A felmerülő nehézségek ellenére vitathatatlan, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet számos, a klasszikus igazságszolgáltatás keretein: túlmutató tevékenységet folytat a fogvatartottak reintegrációja érdekében, mely cselekvés mennyiségi és minőségi kiegészítésével a jelen eredményeket hatványozottan tudnánk elképzelni.

Felhasznált irodalom

- Aleku Mónika – Csordás Sándor – Pacsek József (2006): A fogvatartottak foglalkoztatásának és programlehetőségeinek jelenlegi helyzete. In: Börtönügyi Szemle, 25. évf. 1. szám, 65-78. p.
- Csíkszentmihályi Mihály (1990): Flow: The Psychology of Optimal Experience. Harvard, New York, Harper & Row
- Czenczer Orsolya (2008): Fiatalkorúak reszocializációs nevelése a szabadságvesztés büntetés alatt. (Doktori értekezés.) Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
- Gálosi Natália (2020): Irodalomterápián alapuló csoportfoglalkozás a Békés Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben. In: Börtönügyi Szemle, 39. évf. 2. szám, 31-39. p.
- Hajduk, Jadwiga (2016): Sztuka zza krat. Elérhető: https://mgbpkorsze.pl/sztuka-zza-krat, letöltés dátuma: 2023.04.15.
- Jabłońska, Karolina (2019): I ogólnopolski turniej szachowy dla osób pozbawionych wolności. Elérhető: https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-zabrze-i-ogolnopolski-turniej-szachowy-dla-osob-pozbawionych-wolnosci, letöltés dátuma: 2023.04.15.
- Jaworska, Agnes (2009): Terapia alternatywna w resocjalizacji penitencjarnej, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pomorskiej Słupsk
- Juhász Zsuzsanna (2016): Művészeti programok és művészetterápia börtönkörnyetetben. In: Börtönügyi Szemle, 35. évf. 4. szám, 83-93. p.
- Kovács Mihály (2012): Mesék a rácsok mögött. In: Börtönügyi Szemle, 31. évf. 3. szám, 61-74. p.
- Lőrincz József – Nagy Ferenc (1997): Börtönügy Magyarországon. Budapest, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága.

- Miechowicz, T. (2015): Nie tracąc czasu odbywając karę pozbawienia wolności. Elérhető: https://zamek.krosnoodrzanskie.pl/nie-tracac-czasu-odbywajac-kare-pozbawienia-wolnosci-nowa-wystawa-w-krosnienskim-zamku/, letöltés dátuma: 2023.04.15.
- Módos Tamás (1998): Büntetés-végrehajtási nevelés. Budapest, Rejtjel Kiadó
- Módos Tamás (2003): Vitaindító a fogva tartottak neveléséről. In: Börtönügyi Szemle, 22. évf. 3. szám, 39-44. p.
- Molnár Attila Károly (2015): Résztvevő-központú eszközökkel a fogvatartottak reintegrációjáért. In: Felnőttképzési Szemle, 9. évf. 1. szám, 70-80. p.
- Molnár Attila Károly (2017): Kilépés a börtönből – andragógiával a reintegrációért. In: Magyar Rendészet, 10. évf. 1. szám, 117-129. p.
- Pallo József (2015): Egyre jobban éget a seb… A túlzsúfoltság csökkentésének lehetséges útjai. In: Börtönügyi Szemle, 34. évf. 1. szám, 18-25. p.
- Pavluska Valéria (2017): Kultúramarketing. Elméleti alapok, gyakorlati megfontolások. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Pręciuk, Daniel (2020): VIII Ogólnopolski Konkurs Pisania Ikon. Elérhető: https://wlodawa.net/tag/sztuka-to-moje-drugie-zycie/, letöltés dátuma: 2023.04.15.
- Prętka, Magda (2020): Wronki. Muzyka w zakładzie karnym. "Poziom Zero" łączy brzmienia i… pokolenia! Elérhető: https://wronki.naszemiasto .pl/wronki-muzyka-w-zakladzie-karnym-poziom-zero-laczy/ar/c1-8016547, letöltés dátuma: 2023.04.15.
- Silva, José – Miele, Philip (1990): Agykontroll Silva módszerével. Magánkiadás
- Vókó György (2010): A kulturális életre vonatkozó jogi szabályozás és érvényesülésének elősegítése ügyészi eszközökkel a hazai börtönökben. In: Korinek László & Kőhalmi, László (szerk.): Kultúra a börtönben – a börtön kultúrája. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 157-166. p.

Jogszabályok:

- 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról
- 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbírság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól
- 1997. június 6-i büntető törvénykönyv
- 2016. április 14-ei S/16-os Országos Parancsnoki rendelet (Regulation no. S/16 of General Director of Prison Service, of 14th April 2016)
- 2010. április 9-ei törvény az Országos Parancsnokságról

Oláh Ildikó

ERDÉLYI KORTÁRS DIVATHELYZET

Abstract: *Choosing a career as a fashion designer In: Transylvania presents more challenges than In: the western countries of Europe, this is also due to the fact that the local Hungarian-speaking community still has very little knowledge of the field below. I have been actively observing the processes related to Transylvanian fashion for more than six years, during which time it was obvious that we need to discuss separately the development, visibility, and possibilities of the Hungarian and Romanian fashion worlds In: Transylvania. Although they meet at some points, they travel on parallel paths. In: my presentation, I would like to present In: general terms and with the help of a few highlighted examples the possibilities of the young Hungarian fashion designers In: Transylvania, and I would also like to give an idea of the currently known and recognized representatives of the industry, thereby trying to outline a comprehensive picture of the current fashion situation In: Transylvania.With the help of a series of interviews, I collected data that helps form a picture of the current situation, I asked fashion designers and creative creators about their experiences. Their answers not only help to map the prospects of the region's industry, but also, since fashion captures the imprints of our culture, we can also conclude from the answers received how informed the Transylvanian public is, what its needs are, and what kind of visual culture it has. I am looking for answers to the questions, what is the primary influencing factor, what forms the basis of the value system of the designers here and how can it emerge on the contemporary Transylvanian fashion scene? Does it even have a right to exist? What motivates designers to create and how can we help their career development as consumers?*

Divattervezői pályát választani Erdélyben több kihívást tartogat, mint Európa nyugati országaiban, köszönhető ez annak is, hogy a helyi magyar nyelvű közösség még nagyon kevés ismerettel rendelkezik az alábbi területtel kapcsolatban. Több mint hat éve figyelem meg aktívan az erdélyi divathoz kapcsolódó folyamatokat, ezalatt szembetűnő volt, hogy külön kell

tárgyalnunk az erdélyi magyar és román divatvilág fejlődését, láthatóságát, lehetőségeit, mert bár néhány ponton találkoznak, de egymástól párhuzamos pályákon haladnak.

Az alábbiakban szeretném bemutatni általánosan és néhány kiemelt példa segítségével az erdélyi magyar pályakezdő divattervezők lehetőségeit, valalmint szeretnék egy képet adni az iparág jelenleg ismert és elismert képviselőiről, ez által megkísérlek egy átfogó képet felvázolni az aktuális erdélyi *divathelyzetről.*

Egy interjúsorozat segítségével gyűjtöttem össze olyan adatokat, amelyek segítenek egy képet formálni a jelenlegi helyzetről, divattervezőket és kreatív alkotókat kérdeztem tapaszalataikról. Válaszaik nem csak a régió iparágának kilátásait segít feltérképezni, hanem mivel a divat a kultúránk lenyomatait örökíti meg, így arra is következtethetünk a kapott válaszok által, mennyire tájékozott az erdélyi közönség, melyek az igényei, milyen jellegű vizuális kultúrával rendelkezik.

Miért foglalkozom az erdélyi divattal? Ennek oka, hogy az erdélyi Artwise szervezettel több éve azon dolgozunk, hogy a helyi tervezőket minél nagyobb közönségnek mutathassuk be.

A csapat fiatal művészekből és tervezőkből áll, tevékenységünk lényege pedig, hogy feltárjuk fiatal tehetségek munkáit, segítsük őket a kapcsolatok kiépítésében és a fejlődésben, előnyben részesítve a valódi értékteremtést. Mindezt alkotókkal való szervezett beszélgetésekkel, divatbemutatókkal és képzőművészeti kiállításokkal érjük el, valamint olyan eseményeken való részvétellel, ahol az előbb említett értékeket népszerűsíthetjük.

Tapasztalatom szerint, minden régiónak megvannak a saját szabályai, viszont Erdélyben ez a megszokottnál összetettebb jelenség, amiatt, hogy az itteniek nem csak a magyar médiát, de a romániait és erdélyit is követik, valamint a külföldi trendek is meghatározóak itt valamilyen szinten, emellett az erdélyi vizuális és népművészeti örökség is jelen van, a hagyományok megőrzésére vonatkozó törekvéseknek köszönhetően. A tervezők és követőik is sok esetben egy-egy kiválasztott fő irányhoz kapcsolódnak, különböző átfedésekkel, egy fiatal tervezőnek pedig ebben a nagy vizuális értéktár halmazban kell megtalálnia a saját hangját.

Azokra a kérdésekre keresem a választ, *hogy mi az elsődleges befolyásoló tényező, mi képezi az itteni tervezők értékrendjének alapját és hogyan rajzolódhat ki a kortárs erdélyi divatkánon?*

Egyáltalán van-e létjogosultsága? Mi motiválja alkotásra a tervezőket és mivel segíthetjük fogyasztóként karrierük fejlődését? Hogyan mérhetjük fel mi az, ami a kortárs divatban értéket képvisel?

A fenti kérdések megválaszolásával célom olyan információkat összegyűjteni, amelyek hozzájárulhatnak az erdélyi fiatalok divat irányú megmozdulásainak megértésében, akár előrehaladásában, de legalábbis lehetséges megoldásokat felvázolni pályakezdő tervezők számára, ezzel valamilyen szinten korlátot biztosítva egy lehetésges szakmai fejlődéshez.

Kapcsolódó fogalmak

Ahhoz, hogy képet kapjunk a téma komplexitásáról meg kell vizsgálnunk néhány alapfogalmat, melyek segítik a továbbiakban a megértést.

A divat egységes definíciója nehezen fogalmazható meg. A divat a kreatív iparág egyik összetett irányzata mely több fázisú alkotói és önkifejezési formát fed, hisz a tervezők által létrehozott alkotások önkifejezés eszközeiként szolgálnak a későbbi viselőik számára is.

A divat kifejezéséhez általánosan egy felszínes jelentés kapcsolódik jelenleg (az erdélyi régióban is), ami leginkább az aktuális népszerű öltözködési szokások összességeként határozható meg (Steele, 2005).

A divat a kultúra része, kollektív fogyasztási magatartásra épül, “a társadalmi igények terméke” (Georg Simmel, 1957). A divat alatt általában az uralkodó öltözködési vagy viselkedési stílust értik, aminek következtében a divatot a változás jellemzi (Carolyn Mair,2018). Egy általánosabb használatban "divat" kifejezés bármely olyan tárgyra vagy jelenségre vonatkoztatható, amelynek stílusa idővel változik, és az egyének kollektív preferenciáin: alapul (Barnard, 2002). A divatipari cikkek fogyasztásának alapja a vásárlók, folyamatos igénye önazonosságuk kifejezésére, identitásuk formálására és újraformálására, az újdonságok felfedezésére és a birtokláson keresztüli örömszerzésre. (Fletcher, 2008) Elisabeth Wilson, kultúrakutató megfogalmazásában “fő jellemzője a stílusok gyors és folyamatos változása. “Ez az emberiség természetes magatartása, egyértelmű tehát, hogy az öltözködési szokásokat is jellemzi. Ha kulturális jelenségként viszgáljuk, a divat olyan jelentésekkel és szimbólumokkal foglalkozik, amelyek azonnali vizuális kommunikációt eredményeznek, és amelyeket azok, akikkel

kapcsolatba kerülünk, értelmezni tudnak és reagálnak az általuk dekódolt információra (Carolyn Mair,2018).

Bár a divattrendek bizonyos szempontból felületes esztétikai megnyilvánulásoknak tűnhetnek, a történelem folyamán a társadalom politikai, kulturális és gazdasági folyamatainak lenyomatát örökítik meg (English, 2013), kultúránk és gazdaságunk fontos részét képezik (Harris, 2020, Fashion and marketing section). Emellett gazdasági és marketing nézőpontok szerint vizsgálva, *a divat fontos globális iparág, amely világszerte milliók számára biztosít megélhetést (Global fashion industry statistics, 2021,* magas fogyasztó számmal rendelkezik.

Divathelyzet - "the state of fashion" - elemzi a divatgazdaság főbb területeit (von Busch, 2020), és különböző megközeltésekből magyarázza el az iparágat mozgató dinamikát (McKinsey Global Fashion Index, 2022).

A 2020-2021-es évek krízis helyzete globálisan és lokálisan is hatást gyakorolt a divatfogyasztás folyamataira. A McKinsey intézet 2021 decemberében közzétett kutatások szerint a 2022-es év végéig a következőek várhatóak:

#1 A logisztikai kihívások 2022-ben tovább fokozódnak, a gazdasági szereplők 87%-a arra számít, hogy az ellátási lánc zavarai a következő évben is negatívan befolyásolják a nyereséghányadot. A globálisan megugró kereslet további és kiszámíthatatlan nyomást gyakorol a fuvarozási szolgáltatásokra, kikötőkre és terminálokra. Ennek eredményeként a divatcégeknek "tartósan drágább logisztikai jövőre kell tervezniük".

#2 A divatcégek számára létfontosságú lesz, hogy rugalmasan tartsák a beszerzést, rugalmasan építsék be az ellátási láncot, és szorosan együttműködjenek a beszállítókkal. Ahogy többen is megjegyezték, ez más időszakban is általánosan aktuális.

#3 2022-ben is folytatódik az új stratégiák kidolgozása és implementálása a közel- és áttelepítés iránt. A felmérés válaszadóinak több mint 70%-a tervezi, hogy növeli a vállalat székhelyéhez közeli beszerzések arányát, és körülbelül 25%-uk szándékozik a beszerzéseket a székhelyük országába áthelyezni. Figyelemre méltó, hogy néhány európai székhelyű vállalat a késedelmek minimalizálása érdekében a textilgyártást, alapanyag beszerzést Kínából Törökországba helyezi át.

#4 Az egyik fontos szabadkereskedelmi megállapodás, amelyre figyelni kell, a 2022. január 1-jén hatályba lépő Regionális Átfogó Gazdasági Partnerség (Regional Comprehensive Economic Partnership-RCEP). Ez a történelem legnagyobb szabadkereskedelmi megállapodása, amely a világ népességének közel 30%-át érinti. Az RCEP "a globális ellátási lánc újjáépítésének középpontjában állhat. Az RCEP valószínűleg az egyetlen olyan kereskedelmi blokk, amely egyszerre rendelkezik termelési kapacitással és fogyasztói kereslettel", ami azt jelenti, hogy drámaian megkönnyítheti a regionális kereskedelmet és a beruházásokat Ázsián belül.

#5 "Jelentős lehetőségek rejlenek a hiprodigitális ellátási lánc létrehozásában". Egyes vállalatok kihasználják a technológiát, hogy "versenyelőnyöket találjanak az ellátási láncban a gyorsaság, az agilitás, a költséghatékonyság és az ár tekintetében". A divatcégek azonban elismerik, hogy továbbra is kihívást jelent a készletáramlás nagy pontossággal történő megtervezése, ami nem fog egyhamar megváltozni.

Nagy vonalakban a fentieket érdemes ismerni a globális divathelyzettel kapcsolatban. A következőkben, az erdélyi térség esetében a divathelyzet kifejezést elsősörban demográfiai és szociológiai nézőpontokból közelítem meg, kevésbé gazdasági oldalról. A helyi régió esetében a divatgazdaság még nagyon gyerekcipőben jár, a vásárlók divatkultúrája is most van kialakulóban. Ebben a régióban, ahogy a bevezetőben is összefoglaltam, a helyi divattervezők feltérképezésével szereték egy hozzávetőleges képet kirajzolni az aktuális helyzetről.
Erdélyben[3] (de az egész Európában hasonló jelenség volt észlelhető), a krízishelyzetben, az átlagos vásárló az alap szükségleteire költött csupán, 2020 őszén kezdett javulni valamilyen szinten a helyzet, majd a korlátozások feloldása egy nagyobb vásárlási hullámot indított el, mert újra „volt értelme jól kinézni”. Ez persze nem tatott sokáig, és a kontinens divatgazdasága épp, hogy kezd kilábalni a negatív értéktartományból.[4]

[3] Fashion – Romania, Letöltve: 2022.10.10.,
https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/fashion/romania
[4] Fashion – Europe, Letöltve: 2022.10.10.,
https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/fashion/europe

Egy interjúsorozat segítségével gyűjtöttem össze olyan adatokat, amelyek segítenek egy képet formálni a jelenlegi helyzetről, divattervezőket és kreatív alkotókat kérdeztem tapaszalataikról.
Az interjúk elékszítését strukturált kérdéssoportok segítségével valósítottam meg, azért, hogy a kapott válaszokat összehasonlíthassam. Miért van erre szükség? Bár az interjúalanyok szakmai előrehaladottsága legtöbb esetben nagyon különbözik egymástól, mégis fontosnak tartottam egy előre meghatározott standard szerint rögzíteni különböző információkat a szakmai hátterekről, hogy ezek összehasonlításával különböző összefüggések rajzolódhassanak ki. Kérdőívek segítségével nem érhettem volna el ezt az eredményt, mert szükség volt annak lehetőségére, hogy plusz információnak nyissak teret azzal, hogy a megkérdezettek saját szavaikkal, írhassák le akár érzelmeiket a különböző kérdéskörökkel kapcsolatban (Molnár – Tóvári, 2001).
Következő lépésben, kevert típusú interjúval egészítettem ki a fenti folyamatot, olyan esetekben, ahol a megkérdezett tervező számottevő szakmai tapasztalattal rendeklezik, ismert, elismert személyiség úgy a média, mint a közönség szepontjából. Azért éreztem ennek szükségét, mert az ő esetüben nem csak a standard, összehasonlítás tárgyaként szolgáló válaszok voltak hasznosak, hanem egyéb olyan információ is, amelyből nem csak saját karrierükről, személyiségükről kapunk képet, hanem a térségben fejlődő divatiparágról általánosan.
Ezek az alanyok rendszerint válaszoltak a strukturált interjú számára előkészített kérdésekre, emellett különböző spontán kérdéseket is feltettem, attól függően, hogy a standard kérdésekre milyen választ kaptam.
Az interjúsorozatnak kettős célja van:

1. Megismerni a divattervezők tapasztalatait az erdélyi divatfogyasztással kapcsolatban. A lenti kérdések megválaszolásával célom olyan információkat összegyűjteni, amelyek hozzájárulhatnak az erdélyi fiatalok divat irányú megmozdulásainak megértésében. Hogyan indulhat el egy kezdő tervező erdélyben a szakmai sikerhez vezető úton? Hágy féle ilyen út létezik, milyen munkakörökben teljesedhet ki egy tervező Erdélyben?

2. Az így megfogalmazott következtetéseket felhasználva, javaslatcsomagot dolgozni ki az erdélyi tervezők számára egy fenttartható és sikerorientált kialakítására, vagy legalább lehetséges megoldásokat felvázolni pályakezdő tervezők számára, ezzel valamilyen szinten kapaszkodót biztosítva egy lehetésges szakmai fejlődéshez. Milyen formális feltételei vannak a szakmai előrelépésnek?

A megkérdezett tervezőket két csoportra osztottam, aszerint, hogy főállásban vállakozóként, esetleg divatmárkaként folytatják tevékenységüket vagy hobbitevkenységként, esetleg másodállásban terveznek és készítenek ruhákat, kiegészítőketépítik vagy építik saját márkájukat.
Az első csoport tagjaira a későbbiekben “profi” tervezőként fogok hivatkozni, míg a második csoport tagjait “másodállású” tervezőként említem majd.

Interjúalanyok kiválasztása

Mivel az erdélyi divatszektor csak a közelmúltban kezdett fejlődni, a jelenleg ismert tervezők is fiatalok.
Egy név van, amelyet a megkérdezettek nagyrésze az egyetlen erdélyi magyar divatmárkaként tart számon, ez pedig a Delikates Couture és Delikates Accessories. Emellett szerintem a Selected Bags név és táskái kezdenek egyre népszerűbbek lenni, így hamarosan jogosan nevezzhető divatmárkának.
Emelett tervezők neveit tartják számon az erdélyi hölgyek. Nemrég a “Női vállalkozók Erdélyben” nevű csoport tagjait (6.200 fő) kérdeztem, milyen hazai márkákat ismernek. A válaszaik segítségel állítottam össze a lenti listát.
Ami meglepett, hogy ezek a hölgyek - nagyrészt magasfokú végzettséggel már sokkal jobban meg tudták különböztetni a divattervezőket a kézművesektől vagy iparművészektől, így kis számban kaptam olyan nevet, amely az utóbbi 2 kategóriához sorolható.
Az alábbi lista alapján néhány tervezői profilt kezdtem el meghatározni - ez még folyamatban van, hogy megfelelő számú tervezővel készíthessek interjút a minél pontosabb eredmény érdekében. Az eddigiek apalján viszont kezd néhány tervező profil körvonalazódni, ezt a válaszok összegzése után részletezem, leírással és az eddig összegyűjtött adatokra alapozott indoklással, ami az illető profil típus relevaanciáját illeti.

1. Profi tervezői kategória

Ezek a személyek saját márkával rendelkező tervezők, akik fő állásban divattervezéssel és termékek legyártásával foglalkoznak, ezt a csoportot további alkategóriákra osztottam:
1.1. Kiemelkedő tudással és szakmai előmenetellel rendelkező tervezők, akik részt vettek más nemzetközi divatheteken: Venczel Katalin, Jánosi Matilda.
1.2. Erdélyből származó, külföldön élő ruhatervezők: Kretter Bea, Ferencz Borbála
1.3. Belföldön ismert ruhatervezők: Marcian Beatrice, Könczei Alpár, Jánosi Ágnes, Puja Orsolya, Román Gabriella, Zsigmond Adél, Nádudvary Mária, Balázs Tünde Imola, Gál Beáta.
1.4. Belföldön ismert kiegészítő tervezők: Antal Hajnal, Török Patrícia, Nagy-Ladó Réka, Éva Kelemen-Haszmann - Pompaon, Szász Zsuzsa, Márkus-Bíró Anita,
1.5. Erdélyi magyar divatmárka: Delikates - György Eszter

2. Másodállású tervezők

Az alábbi kategóriába soroltam azokat a személyeket, akik divat területen megszerzett felsőfokú végzettséggel rendelkező terveznek, fő munkaidőben is ruhatervezéssel kapcsolatos tevékenységet végeznek, viszont a saját kollekciók elkészítését másodállásban végzik (20 személytől kaptam válaszokat).
A másodállású tervezőket strukturált interjúsorozatban kérdeztem a szakmai fejlődésükről a következő standard kérdéssor segítségével.
A válaszok elemzéséhez a kategorizáció (csoportosítás) eszközét használtam, csoportosítva a szöveg egyes részeit a kutatási kérdés különböző szempontjai szerint, megállapítva a hasonlóságokat és eltéréseket.

Eredmények

A profi tervező kategória 20 képviselőjét sikerült megkérdeznem arról, hogyan kezdték a szakmát és hogyan fejlődött szakmai teljesítményük, népszerűségük. A tervezők 75%-a részesült művészeti felsőoktatásban, gyerekkoruktól kezdve foglalkoztak valamilyen kreatív önkifejezési formával, sokan művészeti általános vagy középiskolában tanultak. A megkérdezettek közül mindenki saját, személyes márkát épít, 2 tervező kivételével, az egyikük egy erdélyi magyar divatmárka tervezőcsoportjának tagjaként ismert, a másik személy pedig egy ismert román divatmárka tervezőjeként. Esetükben rendelkeznek kizárólag az adott márkák online-offline marketing, stratégiával, viszont állandó, nem stratégiára épülő, spontán kommunikációval 8 tervező is rendelkezik, ez egy aktív követőbázist és rendszeres közösségi média felületekről érkező felkéréseket eredményez számukra.
A megkérdezettek 65%-a van jelen termékeivel legalább egy fizikai boltban, és a tervezők 70%-a jelezte, hogy rendszeresek az organikus módon, ajánlások alapján érkező megrendelések is esetükben. Nemzetközi divatbemutatókon legalább egyszer bemutatott kollekciót a tervezők 20%-a, míg 60 százalékuk vesz részt regionális bemutatókon. Megtudtam továbbá, hogy a megkérdezettek 25%-a vesz részt nemzetközi design vásárokon, eközben 35% vesz részt sikeresek regionális vásárokon (kézműves és designvásárokon egyaránt).

Összességében, mindkét kategória megkérdezettjeinek válaszai alapján a következő konklúziókat sikerült összefoglalnom:

1. A megkérdezettek 40%-a szerint az esélyek nagyok, az emberek fogadják, sőt, kedvelik, büszkék a helyiekre és támogatják őket, főleg, ha ismerik őket közvetett vagy közvetlen módon (vonatkozik ez főként a Székelyföld régióira - azaz Hargita, Kovászna és Maros megyékre). A sikert a motiváció, kitartás és kreativitás kérdése határozza meg elsősorban, viszont a második faktor a marketing eszköztár. A nehézségek mégis a termékek megvalósításánál kezdődnek, amikor szakembereket keresnek a kivitelezéshez.

2. Nagyon fontos részt venni divatbemutatókon is, ahol élőben, modellekkel segítségével van bemutatva a kollekciót - minden megkérdezett ezt jelezte vissza.
3. A további 20% szerint a közönség nagy érdeklődést és igényt mutat a kifinomult, egyedi darabokra, viszont az anyagi lehetőségek, a vásárlóerő nem arányos ezzel az igénnyel: sokkal több egyedi darabot vásárolnának, ha megfelelő anyai lehetőségük volna rá.
4. A fentiek alapján a siker meghatározója erdélyben is a következő faktorok milyensége: az első helyen a szakmai motiváció és elszántság áll, ezt követi a termékminőség, népszerűsítési (marketing) eszközök használata, valamint a személyes kapcsolódás különböző formái a közönséggel.

A megkérdezett tervezőket megkértem próbálják definiálni a különbséget, azt mi a határ a kézműves alkotók és a divattervezők között?

A divattervezés tudatos, viszont bele kell vinni érzelmeket - az alkotói pillanat, a koncepció adja a kollekció lelkét. A kézműves sosem lesz olyan racionális, mint egy divattervező, mert legtöbb esetben tevékenysége hagyományokra épül, legyen szó a formai megvalósításról, anyaghasználatról vagy technikáról. A divattevezőnek folyamatosan meg kell újulnia, de a kézművesnek ez nem lételeme, itt talán nem olyan fontos az egyediség, nem az az elsődleges.
A tervezői munkák kivitelezése, minősége nem mindegy, tökéletes alkotást kell megteremteni, és a vásárlónak átadni.
“A divattervező szárnyal és egyre nagyobb területeket akar meghódítani.” A divattervezéshez, folyamatos tanulás szükséges. A kézműves termékek egy adott technikára alapozottan nészülnek, ez általában limitált, nem enged nagyon megújulni.

Divattervező típusok – perszónák

Az interjúk segítségével összegyűjtött információk alapján több tervezői perszónát építettem fel, ezek a következőek:

- **Vállalkozó:** sok esetben autodidakta módon sajátítja el a divattervezés fortélyait, céltudaros, kreatív, racionális, gazdasági oldalról is megvizsgálja a saját divatmárka felépítésének lépéseit, nem feltétel, hogy ismert névvé válljon, viszont megfelelő anyagi jövedelemforrássá válik számára tevékenysége, határozott, pontos stratégiákkal rendelkezik, tesztel, felméri a vásárlók igényeit
- **Standard minta képviselője:** divattervezést tanul 3-5 évig felsőoktatási intézményben, fontos számára a pontos tervezés és minőségi kivitelezés, alapos dokumentációra alapozza meg minden kollekciójának koncepcióját, egyetem után más tervezők műhelyében tanul tovább és szerez elég gyakolratot saját márka elindítása előtt, sok esetben vállal szabadúszóként felkéréseket, fontos folyamat számára a tapasztalat szerzés, szakmai kapcsolati háló kiépítése
- **Oktató:** felsőfokú végzettséggel rendelkezik, foglalkoztatják különböző társadalmi problémák, környezetének életvitele, személyes fejlődés, a következő generáció fejlődése, az oktatói tevékenység mellett fenntartja a saját tervezői folyamatokat is, kisebb példányszámú, de időszakos kollekciókat láthatunk tőle, vállal együttműködést más tervezőkkel, divatházakkal
- **Divatmárka céltudatos megteremtője:** folyamatosan képzi magát, általában egy magasabb fokú szakmai képzettséggel rendelkezik, tudatosan építi a szakmai kapcsolatait, befektet időt és megfelelő anyagi keretet és marketing eszközöket a márka hatékony bevezetéséhez.
- **Hobbyművész:** intuitív módon végszi tevékenységét, általában érzelmi motiváció ösztönzi tevékenysége folytatásában, nem megélni akar tevékenységéből, ez inkább az önmegvalósítás eszköze számára. Tanul, fejlődik, de kisebb ütemben, egyesek közülük tovább lépnek vagy a vállalkozó vagy a divatmárka megteremtő szerepkörbe.

Konklúzió

Ahogy a bevezetőben is megfogalmaztam, további kutatás szükséges ahhoz, hogy egy minél pontosabb, átfogóbb erdélyi divattervezőket összesítő adatbázissal dolgozhassam, és még pontosabb eredményeket mutathassak fel az alábbi témakörben. A fent bemutatott információk, viszont, már adnak egy átfogó képet arról, hogy kik azok, akiket erdélyben divatkepviselőként ismer a közönség, és hogy melyek a szakmai fejlődés feltételei, lehetőségei a régióban. A megkérdezettek megerősítették azt a tényt, hogy a divat piaca aktívan formálódik jelenleg a térségben és hogy egyre nagyobb a közönség igénye a hazai divattermékekre, egyre nagyobb számban keresik a kapcsolódási pontokat, ezt igazolják vissza a regionális, helyi divatbemutatókon részt vett divattervezők tapasztalatai.

Felhasznált irodalom

- Agins, Teri (2000): The End of Fashion: How Marketing Changed the Clothing Business Forever, William Morrow & Company
- Barthes Roland (1999): A divat mint rendszer. Ford.Mihancsik Zsófia, Budapest, Helikon kiadó
- Csipes Antal (2006): Divattükör, Osiris Kiadó
- English, Bonnie (2013): A cultural history of fashion In: the 20th and 21st centuries from catwalk to sidewalk, Bloomsbury Publishing Plc
- Fashion United. Global fashion industry statistics – international apparel. Letöltve: 2022.06.01., https://fashionunited.com/global-fashion-industry-statistics
- Fashion – Europe, Letöltve: 2022.10.10., https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/fashion/europe
- Fashion – Romania, Letöltve: 2022.10.10., https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/fashion/romania
- Fletcher, Kate (2008): Sustainable Fashion and Textiles, Design Journeys. London: Earthscan.
- Handolescu, Camelia – Handolescu, Ovidiu (2019): Evoluţia industriei textile şi de confecţii din: România în perioada 2017-2018, Letöltve: 2022.04.30., https://dialogtextil.ro/2019/05/30/evolutia-industriei-textile-si-de-confectii-din-romania-in-perioada-2017-2018/

- Harris, Clare (2020): The Fundamentals of Digital Fashion Marketing. 1st edn. Bloomsbury Publishing
- Kawamura, Yuniya (2018): Fashion-ology, Bloomsbury Visual Arts
- Kovács Kármen (2007): Divattermékek fogyasztása, és a divatterjedés racionális és emocionális mozgatói - Ph.D. értekezés, Pécs
- Le Bon, Caroline (2015): Fashion Marketing Influencing Consumer Choice and Loyalty with Fashion Products, Business Expert Press
- Molnár Tünde – Tóvári, Judit (2001): Kutatásmódszertan, Eszterházy Károly Főiskola Médiainformatika Intézet, Eger
- Lipovetsky, Gilles (1994): The Empire of Fashion, Princeton, Princeton University Press
- Mair, Carolyn (2018): The Psychology of Fashion. 1st edn. Taylor and Francis
- McKinsey&Company (2021): The State of Fashion 2022, Letöltve: 2022.05.16., https://www.mckinsey.com/~/media/mckinsey/industries/retail/our%20insights/state%20of%20fashion/2022/the-state-of-fashion-2022.pdf
- Peoples, Wagner (2019): Becoming a Fashion Designer, Simon & Schuster
- Sikarskie, Amanda (2020): Digital Research Methods In: Fashion and Textile Studies, Bloomsbury Visual Arts
- Steele, Valerie (2007): Encyclopedia of Clothing and Fashion, Thomson Gale
- Von Busch, Otto (2020): The Current State of Fashion—the Supremacy of Style section, Bloomsbury Publishing

Ponyi László

Szakmai folytonosság és megszakítottság

A ’70-es és ’80-as évek reformtörekvései, történeti előzményeik és hatásuk a közösségi művelődés jövőjére

Absztrakt: A tanulmányban elsősorban a közösségi művelődés elmúlt évszázadának hetvenes és nyolcvanas évekbeli reformtörekvései kerülnek bemutatásra. Ezek a folyamatok azonban nem érthetőek meg a korábbi évtizedek és bizonyos mértékben a két világháború közötti és azt megelőző időszak kulturális eseményeinek figyelembevétele nélkül. A tanulmány éppen ezért tárgyalja egyrészt a vizsgált időszakot megelőző évtizedek legfontosabb, a közösségi művelődést közvetve meghatározó nemzetközi és hazai eseményeket Másrészt elemzi azokat a folyamatokat is, amelyek közvetlenül határozták meg a szakma mára történelemmé, művelődés- és szakmatörténeti eseménnyé nemesedő korszakait. A dolgozat, a kutatási kérdéseinek megfelelően, az alapvető célokhoz és értékekhez kapcsolódó kulcsfogalmak és tevékenységek mentén igyekszik feltárni azt a szakmai kontinuitást is, amely részben a Kiegyezés időszakát, a két világháború közötti periódust kötötte össze a szabadművelődés rövid időszakával, a hetvenes és nyolcvanas évek reformtörekvéseivel, a rendszerváltás időszakával, majd a 2012-től elinduló nagyszabású változásokkal a közművelődésben.

Abstract: The study focuses on the reform efforts of community culture In: the seventies and eighties of the last century. However, these processes cannot be understood without taking into account the cultural events of the preceding decades and, to some extent, of the period between and before the two world wars. This is why the paper will discuss, on the one hand, the most important international and domestic events of the decades preceding the period under examination, which indirectly shaped the development of community culture. On the other hand, it also analyses the processes that directly determined the events that have now become history and cultural history of the profession. In: line with its research questions, the paper also seeks to explore the professional continuity that partly linked the period of the Austro-Hungarian

Reconciliation, the era between the two world wars, the 1945-48 period, the reform efforts of the 1970s and 1980s, the era of system change and the major changes in: community culture that started in: 2012, along the lines of key concepts and activities related to its fundamental goals and values.

Bevezetés

A hetvenes és nyolcvanas évek közművelődés-szakmai történései és reformfolyamatai szorosan az ötvenes és hatvanas évek gazdasági, társadalmi és kulturális eseményeire épülnek, egymásba kapcsolódnak, átfedik egymást. A megelőző korszakokban játszódó folyamatok ismerete nélkül nagyon nehéz lenne az elemzés fókuszában lévő évtizedek kulturális és közművelődési eseményeit értelmezni. Éppen ezért a tanulmány első része a hatvanas évek népművelésének jellemző sajátosságait igyekszik feltárni.

A hatvanas évek népművelése

Tágabb és nemzetközi összefüggésben a 60-as évek szakmai eseményei mögött, a teljesség igénye nélkül, olyan fontos és rendkívül izgalmas, a magyar kultúrára is kiható történéseket szükséges megemlíteni, mint az „üvöltő nemzedék," vietnámi háború, hippi- és békemozgalom, beat-kultúra Amerikából és Angliából kisugárzó hatása, a kínai kulturális forradalom, diáklázadások Európában, az 1968-as prágai események. Fontos fejlemény ebben az időszakban, a főként nyugati nemzetközi eseményekkel párhuzamosan, az ötvenes évek szovjet típusú tömegkultúrájának és propagandisztikus kultúraterjesztésének és népművelési koncepciójának kudarca. Az ötvenes évek kommunista kultúrpolitikájának az 1948-1958 közötti „felvilágosító munka" a jogszabályok, törvények, irányelvek és állásfoglalások tömkelege sem segített abban, hogy az új kulturális, közművelődési intézményrendszeren keresztül elfogadtassák és népszerűvé tegyék a zsdanovi kultúrpolitikán alapuló szocialista realizmust és annak politikai, ideológiai és kulturális rekvizítumait.[5]

[5] Andrej Alekszandrovics Zsdanov (1896-1948) szovjet-orosz kommunista, párthivatalnok. A szocialista realizmus kultúrpolitikusa, a szovjet típusú kultúra elsődlegességének fő ideológusa. A Zsdanov-doktrína bevezetése kötelező érvénnyel bírt a szocialista blokk országaiban a második világháborút és a kommunisták hatalomra jutását követően. A doktrína lényege a szocialista realizmus bevezetése a

A kultúra a tömegek tudatformálására, politikai propagandacélokra történő felhasználására nem volt újkeletű a hazai kommunista kultúrpolitikában. 1919-ben, a Tanácsköztársaság időszakában a Közoktatási Népbiztosság Propagandaosztálya foglalkozott a felnőttek oktatásával, és népművelési, valamint más típusú tanfolyamok keretében ismerkedhettek a tanítók az agitációs és propagandamódszerekkel. A tíz évvel később, 1929-ben megalakult Baloldali Blokk álláspontja szerint a baloldali kulturális egyesületek feladata az osztályharcos kultúra szellemében történő nevelés. „…nem elég, ha antialkoholisták, ha tornásznak, túráznak, dalolnak és eszperantóul beszélnek, de mindezen cselekedetüket össze kell kapcsolniuk az egész kapitalista társadalmi rend ellen folytatott küzdelmükkel, mert különben semmiben sem különböznek a polgári kultúregyesületektől…" (T Kiss 2000, 21, 35-36.o.)

Az ötvenes évek végére a Magyar Szocialista Munkáspárton (MSZMP) belül is világossá vált, hogy valamit tenni kell, mert bár véleményük szerint a munkásosztály ugyan megszerezte a politikai hatalmat, megszűnt a kapitalista kizsákmányolás, zajlik a szocialista osztály nélküli társadalom építése, azonban az emberek tudatának tömegméretű szocialista típusú átalakításával azért vannak gondok. Ebben a nagyléptékű, erőszakos és teljesen illuzórikus fejlesztési folyamatban – amely formálni akarta a nép szocialista öntudatát, erkölcsét, jellemvonásait és magatartását – a kultúrának, a tudománynak, a művészeteknek döntő szerepet szántak. Az MSZMP már 1958-ban súlyos tehertételként fogalmazta meg a *Horthy-rendszer szellemi örökségét, a nyugatról beszivárgó reakciós eszméket, a népi ideológiát és a polgári humanizmust*. Mindezek nem tűntek el az elmúlt egy évtizedben, sőt 1956 után még meg is erősödtek. Ugyancsak gond volt az *értelmiséggel* is, amelynek nagyobb hányada nem tette magáévá a marxizmus-leninizmus világnézetét. Az egyik legsúlyosabb problémaként a *nacionalizmust* nevezték meg, amelynek mély gyökerei voltak a magyar társadalomban (MSZMP irányelvek, 1977, 9-14.o.).

kultúrában, az elkötelezett harc a nyugati típusú „romlott és bűnös burzsoá" kultúra ellen, a szocialista tudat formálása a kultúra és művészet eszközeivel, olyan világnézetileg elkötelezett irodalom támogatása, amelynek főhősei elsősorban olyan munkások és parasztok, férfiak és nők, amelyek magatartása példát mutat az új típusú szocialista társadalom építésében.

Visszatekintve, a korszak egyik jellemző sajátossága annak az egyelőre szocialista típusú kultúraközvetítő intézményrendszernek (művelődési házak) a kiépülése, amelyre jóval később, a hetvenes és nyolcvanas évek reformfolyamatai, illetve a rendszerváltást követően a már hivatalosan sem szocialista szellemiségű közművelődési intézményhálózat is épült. Ez az új szovjet típusú és szellemiségű intézményrendszer beépítette, magyarán államosította a két világháború közötti, 1949-ben aztán megszüntetett egyházak, egyesületek, népfőiskolák, civil szervezetek kultúraközvetítő, felnőttképző, népművelési intézményeit is. Ma már történelem: az első szocialista művelődési otthont Békésen hozták létre még 1949-ben. 1950-ben még 433, 1955-ben azonban már 2183, 1960-ban 2770, 1965-ben pedig 3878 művelődési ház működött az országban (Sári, 2017, 123-128.o.). A számok alapján az intézményrendszer országos lefedettséggel bírt. A művelődési házak számának dinamikus emelkedése jelezte azt is, hogy a kommunista kormányzat számára nagyon fontos volt az intézményrendszer erőszakolt és gyors kiépítése. A művelődési házak országos rendszerének így elsődleges feladata lett a szocialista tudat kialakítása és formálása az új szovjet típusú tömegkultúra terjesztésével. Ez vezetett aztán egy olyan zsákutcába, válságba, amelynek az első jelei már 1956-ban, illetve az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején is jelentkeztek.

A kor egyértelmű pozitívuma, hogy a II. Világháborút követően, az ötvenes évek derekán és hatvanas évek elején jelenik meg először a szakmai professzió kialakításának igénye, bevezetése és elterjedése az ország felsőoktatási intézményeiben. Azért ennek is megvoltak a maga történeti előzményei a két világháború között és 1945-től a szabadművelődés korának rövid időszakában is. T Kiss Tamás erről az időszakról szóló kitűnő alapvetésében részletesen tárgyalja a népművelés foglalkozássá alakulását a 1920-as évektől kezdődően, és a szakemberképzés intézményesülésének kezdeteit is a szabadművelődés időszakában (T Kiss, 2000, 13-51.o.). Az andragógia diszciplína megjelenése a szakmai professzió kialakulásában elsősorban Durkó Mátyásnak köszönhető, akinek a nevéhez fűződik még 1956-ban az első népművelő szeminárium bevezetése a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Pedagógia Tanszékén. 1959-től a tanító- óvónőképző főiskolákon már kötelezőként szerepel a népművelési ismeretek tantárgy. Ugyancsak korszakos lépésnek tekinthető, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, Maróti Andor vezetésével elindult a szakpárban felvehető egyetemi

népművelési képzés. A tanárképző főiskolákon először 1962-ben Szombathelyen, majd 1963-ban a debreceni főiskolán indul népművelő-könyvtáros képzés. (T. Kiss, 2000, 73-135.o.; Juhász, 2016, 43-49.o.).
A fenti változások okán, arra reagálva is új kulturális jogalkotási folyamat indul a közművelődésben a 60-as évek elejétől (pl. ifjúsági klubok létrejöttének engedélyezése szigorú állami felügyelet mellett).[6]

A hetvenes évek közművelődése

A szovjet típusú kultúraközvetítés kudarcára adott válaszok között említhetjük az Aczél György nevéhez fűződő kultúrpolitika (a jól ismert 3T) kialakulását az 1960-as évek derekától. A hetvenes évek művelődéspolitikai intézkedései, azok részletei ma már elsősorban a jogszabályokban, az állami irányítás egyéb nem jogi eszközeiben, illetve a korabeli szakirodalmakban érhetőek tetten (Füleki-Herczeg, 1977; Blahó-Dörnyei-Kende, 1977). A hatályos jogszabályoknak, irányelveknek, állásfoglalásoknak köszönhetően, és persze a pártállami rendszer természetéből adódóan is, a 70-es évek még mindig a „szigorúan ellenőrzött művelődés időszaka", de már megjelenik az öntevékenység fogalma a szóhasználatban és a jogszabályokban is.
Az évtized elejére tovább mélyült a szovjet típusú tömeges kultúraközvetítés válsága. A marxista-leninista alapokon működő ideologikus és propagandisztikus kultúraterjesztésre továbbra sincs igény a társadalom részéről. Az 1958-ban, éppen az MSZMP irányelveiben megjelenített problémákat nem tudta megoldani a kommunista kultúrpolitika. Mindezekhez járult nemzetközi szinten a hetvenes évek elején kibontakozó és az országba begyűrűző nemzetközi gazdasági válság, amely az 1973-as olajválsággal és annak nyomán kialakuló világgazdasági recesszióval indult, és amelyek már közvetlenül a nyolcvanas évek, majd a rendszerváltást követő évek súlyos gazdasági válságát alapozták meg. Az állampárt eladósodása ebben az időszakban kezdődött és vált a szocializmus súlyos és szinte megoldhatatlan hagyatékává az Antall-kormány számára, amelynek többek között 21,2 milliárd (nettó 16 milliárd) dollár adóssággal kellett szembe néznie a rendszerváltás időszakában (Árva, 1995).

[6] 3/1960. (VI.16.) MM számú rendelet a művelődési otthonokról szóló 2/1960 (I.6.) Korm.számú rendelet módosításáról. A művelődésügyi miniszter 105/1968. (M.K.1.) MM számú utasítása a művelődési otthon jellegű intézmények továbbfejlesztéséről.

A hetvenes években éppen ezért is vált meghatározóvá, a már azért korábban is jelentkező, a kulturális szakma által jól ismert maradvány- és tűzoltó elv a kultúra finanszírozásában. A felvett hitelek még ideig-óráig fenntartották a rendszert, biztosították a „gulyásszocializmus” viszonylagos jólétét, és időt engedtek arra nézve is, hogy a hatalom a külkereskedelmi vállalatok és a titkosszolgálatok segítségével biztosítsa magának először a gazdasági, majd a későbbi politikai túlélést a rendszerváltást követően is (Borvendég, 2022a; 2022b).

Fenti okok játszottak közre abban, hogy a hetvenes években az állam sok esetben már képtelen a működéshez szükséges megfelelő felszereléssel, eszközökkel, finanszírozással ellátni az intézményeket. Nem egy esetben megszűnnek az otthonok, szűkül az állami támogatás, csökken az intézmények befogadási képessége, a települések és a lakótelepek pedig nem rendelkeznek közösségi színtérrel. A nagyobb beruházások elsősorban a városokban valósulnak meg, tovább növelve a kulturális esélyegyenlőtlenséget város és falu között. Sokan tekintenek a művelődési otthonra – érthetően éppen az ötvenes-hatvanas évek gyakorlata alapján – mint egy letűnt korszak termékére, és azt önmagát túlélő, megszüntetendő intézménynek ítélik (Beke, 2003). Itt jegyezhető meg, hogy ugyanezzel a szemlélettel azért a rendszerváltást követően is lehetett találkozni a politikai, közéleti, kulturális gondolkodásban.

A kulturális válságjelenségekre és kudarcokra igyekezett választ adni – természetesen még a pártállami felügyelet megtartása mellett – az 1974-es Közművelődési párthatározat, az 1976. évi V. törvény a közművelődésről, valamint az Országos Közművelődési Tanács és a Közművelődési Alap létrejötte 1974-től.[7] A Pozsgai Imre művelődési miniszter nevéhez köthető Közművelődési törvény lehetővé tette a közművelődés szakembereinek és a települések vezetőinek, hogy ifjúsági, falu- és közösségi házak sorát hozzák létre.

Erre is alapozva bontakozott ki már a hetvenes évek közepétől az a mozgalom, amelyre a nyolcvanas évek közművelődését gyökeresen megújítani szándékozó elképzelések épülhettek.

[7] 1035/1974. (VII.10.) Mt.h. számú határozat Országos Közművelődési Tanács létesítéséről. A Minisztertanács 1041/1974. (VIII.7.) számú határozata Közművelődési Alap létesítéséről.

A *„Művelődési otthon – Közösségi ház – Faluház-építési mozgalom*" építészeti szándékai alapján, az új építésű, vagy átalakított kultúrházak – a mozgalomba bekapcsolódó Makovecz Imre építész munkásságának köszönhetően –, ha nem is nagy számban, a hagyományokhoz hű, ám mégis korszerű építmények lettek. Szellemiségükben az új elképzelések a közösségek korábban leszabályozott vagy éppen tiltott társadalmi igényeinek kiszolgálására vállalkoztak pl. helyi közösségi fórumok létrehozásával (Varga A., 2002).

A korábbi tapasztalatok birtokában, a művelődési otthonok addigi sematikus alaprajza helyett az újszerű tereket, a befogadott közönség helyett pedig az *alkotó közösséget középpontba helyező intézményeket* szerették volna meghonosítani. Nyilvánvalóvá vált, hogy ha ezeket kisebb falvakban kell megteremteni, akkor azokba olyan funkciókat is szükséges telepíteniük, amelyekkel egyidejűleg az egyéb hiányokat pótolhatják. Ekként lett, lehetett a művelődésre szánt terek mellett, bolt, kávézó, posta, panzió, öregek napközije, tornaterem bennük. Így a „kultúr" *valóban a település szükségleteit felvállaló és kiszolgáló közösségi házzá válhatott*. Ebben az időszakban többek között olyan településeken valósult meg a nem szükségképpen csak művelődési funkciókat ellátó faluház, mint Zalaszentlászló, Nagykapornak, Dióskál, Nézsa (Beke 2019a). Fontos megemlíteni, hogy a hetvenes és nyolcvanas évek reformtörekvéseinek támogatásában kulcsszerepet játszott Vitányi Iván, aki a Népművelési Intézet igazgatójaként nyitott volt az új kezdeményezések befogadására, a külsős értelmiségiek bevonására. Nagy érdeme ebben az időszakban, hogy nem egy esetben támogatta és befogadta a másként gondolkodó, a kultúra iránt elkötelezett szakembereket is.[8] Fentiek alapán így indult el egy olyan folyamat, amelyet a korábbi időszakhoz képest már nagyobb *nyitottság és közösségi szemlélet* jellemzett. Ez jelentkezett a *népművelés helyett a közművelődés* fogalom megjelenésében is, amely a

[8] Vitányit Ivánt (1925-2021) 1972-ben nevezték ki a Népművelési Intézet igazgatójává, majd 1980-ban lett a Művelődéskutatási Intézet igazgatója. 1986-tól az újonnan alakult Országos Közművelődési Központ főigazgatói tisztét töltötte be 1992-ig, majd ezt követően a Magyar Művelődési Intézet igazgatója. Megjegyzendő, hogy aktív kulturális szerepet játszott már a szabadművelődés időszakában is. 1947-ig a Magyar Népi Ének-, Tánc- és Játékegyüttes titkára, illetve 1946-ban rövid ideig a Magyar Színjátszók Egyesületének titkára is volt. 1946 és 1949 között a Tánc- és Kórusművészeti Kollégium titkáraként, illetve 1947 és 1950 között a Magyar Táncszövetség vezetőségi tagjaként is dolgozott.

reformelképzelések elméleti és gyakorlati alapja, hívószava lehetett. Az 1976-os közművelődésről szóló jogszabály, egyelőre ugyan még mindig elsősorban propagandisztikus célból, de már több paragrafusában is nevesíti a közösségeket és azok fontosságát a területen.

A nyolcvanas évek reformtörekvései a közművelődésben

A nyolcvanas évek időszakában folytatódik a korábbi évtizedben már megjelenő, az előzőekben tárgyalt válságjegyek okán is jelentkező szakmai elbizonytalanodás. Mindezeknek olyan részben külső, részben szakmán belüli összetevői voltak, mint a korábban monolitikusnak tűnő politikai hatalom gyengülése, a gazdaság megroppanása, ezzel párhuzamosan a társadalom átpolitizálódása, a civil, ellenzéki kulturális aktivitás növekedése, Aczél György politikai és kulturális szerepének gyengülése, és ezzel együtt a korábbi kultúrpolitika távlatvesztése is. Az ország eladósodása a maradvány- és tűzoltó-elvnek köszönhetően, kultúra területén továbbra is erősen éreztette a hatását.

Ebben az időszakban – a válságjegyekkel párhuzamosan, időnként azokat elmélyítve, vagy éppen reagálva rájuk – olyan meghatározó *nyugati minták, szakmai orientációk jelentek* meg a kultúraközvetítés területén, amelyek aztán nem sokkal később már beépültek a közművelődési feladatellátásba is, és annak jellemző sajátosságává váltak. Az időszak egyik legfontosabb jellemzője, hogy az intézményközpontú, a politikai elvárásoknak megfelelő és már hagyományosnak mondható intézményi közművelődési tevékenységek mellett megjelentek olyan, korábban tiltott, vagy csak tűrt *innovatív szakmai tevékenységek, mint a vállalkozói típusú, a lakossági szükségletekre építő feladatellátás, a mentálhigiénés szakirány, a szociokulturális animáció, a közösség- és falufejlesztés, a népi kultúra, a hagyományok ápolása,* melynek közvetlen előzménye a 70-es években kibontakozó táncház-mozgalom, a *felnőttképzés újbóli megerősödése*, az *öntevékeny, nonprofit egyesületek számának emelkedése és kulturális, politikai, közéleti aktivitásuk növekedése, a népfőiskolai mozgalmak visszaerősödése, az alternatív és ellenzéki mozgalmak megjelenése és az azokkal történő együttműködés kiszélesedése*. További jellemző, hogy a *szakmai professzió* olyan szintet ért el, amely a szakemberképzésben az alapozó ismeretek mellett, megkívánta egy-egy tevékenység speciális, részletesebb ismeretét is (Sári, 2007, 110-129.o.).

Ekkor jelennek meg a különböző specializációk és szakirányok a felsőoktatási szakemberképzésben (pl. kommunikáció, mozgókép), melyeket elsősorban a nagyobb lélekszámú települések komplexebb feladatokat ellátó intézményei igényelték.

Az előző évtized „Művelődési otthon – Közösségi ház – Faluház-építési mozgalma is, ha szerény mértékben is, de folytatódik. A nyolcvanas évek, elsősorban Makovecz Imre nevéhez fűződő művelődési háza az a közösségi ház, amely organikusan illeszkedik a környezetébe, ráépül a település hagyományaira és építészeti sajátosságaira.[9] 1980-tól lehetővé vált, hogy a lakónegyedben üresen álló lakóházakat, egyéb tereket a lakók és egyéb tér használó kulturális célra használhassák. Így *születtek a pinceklubok, lakóházi közösségi klubok, amelyek már csak lazán, gazdaságilag kötődtek a művelődési otthonokhoz*, programjaikat önállóan fogalmazták meg. Ugyanebben az évben a kistelepüléseken és a lakónegyedekben a közoktatás és a közművelődés funkcióit felvállaló *új intézmény, az általános művelődési központ is gazdagította az intézményrendszert*. Sári (2007) alapján, a több kulturális feladatot ellátó intézmények, a korabeli terminológia szerint is, már rendszerbe foglalhatóak:

- Közművelődést szolgáló komplex intézmény (könyvtár, művelődési ház, filmszínház)
- Közoktatási-közművelődési komplex intézmény (könyvtár, művelődési ház, múzeum, általános iskola)
- Köznevelési-közművelődési (bölcsőde, óvoda, általános iskola, középiskola, könyvtár)
- Közművelődési-sport komplex intézmény
- Közművelődési-idegenforgalmi komplex intézmény
- Közművelődési-információs központ
- Közművelődési-szociális típusú intézmény, illetve mindezek kevert változatai.

[9] Makovecz Imre (1935-2011), az organikus építészet mestere, Beke Pállal és a munkatársaival már a hetvenes években járta a vidéket kulturális civil szervezeteket szervezve, faluházakat tervezve és építve. Ez a tevékenység folytatódik a nyolcvanas években is, amikor Makovecz 1981-ben önálló építészirodát alapít. Ekkortól számos középületet, köztük sok művelődési házat is tervezett.

Ebben az évtizedben már a *közművelődési intézmények szakmai kísérletei* is megbontották a korábban homogén és mereven tagolt, politikailag ellenőrzött intézményi struktúrát. A hetvenes évek közepén (1976) indult, de a nyolcvanas években bontakozott ki az *Előtér- majd Nyitott ház kísérle***t**, amely elsősorban és először a Magyar Művelődési Intézet dolgozóihoz, Balipap Ferenc, Beke Pál, Varga A. Tamás, Kováts Flórián nevéhez fűződött. Ők már a hetvenes évek közepétől dolgoztak ezen a részben ösztönös (Vercseg 2023), részben tudatos, részben nyugati mintákon alapuló *társadalomfejlesztési, településfejlesztési koncepción, egyben módszeren,* amelynek az alapja és kiindulópontja a művelődési házak feladatának épülő újra értelmezése volt. A kezdeményezés elméleti alapjait Balipap Ferenc fektette le összefoglaló tanulmányaiban. Balipap (2002a, 2002b) stratégiai célokként a *szabad, egészséges, polgári társadalom megteremtését, a polgári kultúra szabad érvényesülését, újrapolgárosodást és a civil szervezetek, egyesületek visszaerősítését nevezte meg***.** A kísérletet Vitányi Iván is támogatta, a szükséges forrást pedig a Közművelődési Tanács biztosította.

A Nyitott ház koncepció a nyolcvanas évek kultúrház- értelmezéseinek egyik változata. Olyan szakmai kísérletként indult, amelynek megvalósítói, és nem egy esetben megvédői a helyi pártpolitikusok ellen, a településen dolgozó népművelők voltak.

Ahogy Beke visszaemlékszik, az egész néhány *mozgó műhelyszekrénnyel* kezdődött, amelyben eszközök és anyagok voltak tárolhatóak, és ezek segítségével a tevékenységeket el lehetett különíteni, ugyanakkor egymás mellett zajló kulturális és civil közösségi tevékenységeket lehetett tervezni. Összefüggésben a műhelyszekrényekkel, az ebben az időszakban jelentkező *Előtér kísérlet* pedig azt a célt szolgálta, hogy a szűkös helykínálatot az eddigi helyhasználat átstrukturálásával lehessen növelni. Ehhez azonban meg kellett változtatni a helyiségek használati módját. (Beke, 2003). Mindezen elképzelésekből nőtt ki a *Nyitott ház kísérlet, amelynek kiinduló alapja* – összefüggésben a Balipap által megfogalmazott stratégiai célokkal – *az, hogy a kultúrház legyen mindenkié. Azért működjön elsősorban, hogy szolgálja azokat az embereket, akik itt élnek, az itt dolgozó népművelő pedig segítse a település lakóit, akik bizonyos kérdésekben (nem csak kulturális) megkeresik őt.*

A kísérlet a szokványos kulturális programok mellett, a hétköznapi, az éppen adódó élethelyzeteket segítő kulturális szolgáltatásokat, az egyéni informálódás lehetőségét, az emberek közötti együttműködést szerette volna megteremteni és elmélyíteni (Beke 2019a).

A korábbi elvárásokkal szemben, amely a település lakóit és közösségeit csupán befogadói szerepre „kényszerítette", itt már megjelent az aktív, alkotó, a kulturális és egyéb közösségi eseményeket már maga életre hívó, ösztönző, alakító és befolyásoló, a maga fontosságát tudó és arra büszke, öntudatos, a népművelővel együttműködő látogató, illetve együttműködő partner elképzelése.

Beke (2019a) alapján, a stratégiai célokból is adódóan, a következő gondolat az volt, hogy ez a fejlesztés a település egészét szolgálja, hasson egyfajta településfejlesztési koncepcióként is. Mindezekből következett logikusan, hogy a közös gondolkodásba, a fejlesztési folyamatokba be kell vonni települések civil szervezeteit, klubjait, köreit és egyesületeit is. *Ebben a kísérleti, elméleti és szakmai munkában, a nyugati közösségfejlesztési modelleket is felhasználva, először a Nyitott ház koncepcióra alapozva, született meg a magyar közösségfejlesztés gondolata.* A koncepció további fontos aspektusa volt, hogy az az egyén, adott esetben egy civil szervezet tagja, amelyik a közművelődési intézményben tevékenykedik, fontosnak, aktív együttműködő partnernek érezze magát. Így ezek a házak lényegük szerint már nem csak és nem annyira a kultúraközvetítés eszközei, hanem a helyi demokrácia színtereivé válnak.

Mindezek alapján a helyi művelődési ház a közösségfejlesztés, a társadalmi nyilvánosság és a demokratikus folyamatok színtere, és nem a szocialista tudatformálás agitpropos intézménye (Beke, 2019a). Összességében a kísérlet számos településen elfogadásra és bevezetésre került, az a demokratikus közélet és kultúraközvetítés alapjává vált. Ezeken a helyeken a folyamattal párhuzamosan megerősödött a művelődési ház és a népművelő szerepe is. A kísérlet eredménye az a javaslat is, hogy ne csak az intézményben zajló tevékenység regisztrálásával lehessen mérni a munka hatékonyságát. A módszer a művelődési otthonokkal kapcsolatos korábbi gyakorlat felülvizsgálatát, újragondolását eredményezte, eredményeként született meg az új alaprajzi rend is.

A koncepció megvalósítása során fogalmazódott meg, hogy ki kell jelölni a minimális intézményi működés feltételrendszerét is (Beke, 2019b, 324-330.o.). Utóbbi szakmai elképzelés végül évtizedekkel később, a 2012-től elinduló változásfolyamat eredményeként valósult meg.[10]

Népművelői szerepkörök változása és állandósága

A nyolcvanas évek korábbi évtizedekre épülő változásai, új szakmai orientációi, reformjai, a Nyitott ház koncepció és az annak révén kibontakozó közösségfejlesztési tevékenység természetesen hatottak a népművelői szerepkör módosulására is. Arra a szerepkörre, amely azért a szocialista rendszerben is többször változott, reagálva az előző évtizedek hazai és nemzetközi dimenziókban megjelenő gazdasági, politikai, kultúrpolitikai, társadalmi eseményeire. Ezek a folyamatok, módosulások a felsőfokú szakemberképzés átalakulási folyamataiban is egyértelműen tetten érhetőek. Az ötvenes és hatvanas években a népművelő nevelő, kultúraközvetítő, terjesztő-szervező propagandista. A hetvenes és nyolcvanas években már megjelenik a közösségi igényeit felvállaló, kiszolgáló, az önművelést segítő és a közösségeket fejlesztő típus. A terjesztő-szervező népművelő felvilágosító szándékkal, a politikai céloknak megfelelően látja el feladatát és mindezekből adódóan terjeszti az új típusú tömegkultúrát, vagy éppen a magaskultúra produktumait. Az ötvenes, hatvanas és hetvenes évek azt is bebizonyították, hogy erre a típusra ilyen kizárólagos és autokratikus módon nincs szükség. A másik típus, a fejlesztő a spontán, alulról induló kulturális, közösségi és társadalmi folyamatok segítője, kiszolgálója, az irányított és sokszor erőszakos művelődés helyébe az öntevékenységet és demokratikus közéleti tevékenység segítését állítja (Földiák-Vercseg, 1985, 233-250.o.). A két alapvető attitűd, feladat- és szerepkör lényegében a mai feladatellátásban is megjelenik. A mai kor szakembere a közművelődési alapszolgáltatások ellátása során részben szervező, ellátja azokat az alapszolgáltatásokat, feladatokat és tevékenységeket, amelyeket a vonatkozó jogszabályok elvárnak tőle.

[10] Lásd 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről és 20/2018. 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről.

Ugyanakkor pedig, részben a jogszabályokra is alapozva, de azon túllépve partnere és társa a helyi közösségeknek, részben pedig bekapcsolódik a helyi közösség- és társadalomfejlesztési folyamatokba. Ahogyan Balipap Ferenc (2003) fogalmazta: ezek a szakemberek a település animátorai és innovátorai is egy személyben.

Szakmai kontinuitás – megszakítottság – közös eszmei, szakmai és kultúrpolitikai alapok

Mindezek alapján újra fel lehet, újra fel kell tenni a kutatási kérdéseket több mint egy évszázad történelmi dimenziói alapján. Voltak-e, és ha igen milyen közös attribútumokkal rendelkeztek ezek a szakma- és művelődéstörténeti események? Ezek a lényegi sajátosságok összekapcsolják-e horizontálisan és vertikálisan a múlt szakmai korszakait és eseményeit egymással, illetve a közelmúlttal és a jelennel? Van-e évszázados szakmai kontinuitás a drámai történelmi és kulturális sorsfordulók okozta megszakítottságok ellenére?
Az ebben a vonatkozásban felhasznált források (T. Kiss 1998, 123-153; Drabancz M. – Fónai 2005, 15-94; Juhász 2016, 33-37), valamint a Nemzeti Művelődési Intézetben napjainkban is zajló levéltári kutatások tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a *Horthy-korszak* történelmi megítélésében rendkívül összetett, bonyolult és egyes vonatkozásokban ellentmondásos időszaka (pl. a numerus clausus, kasztos iskolarendszer, korlátozott parlamentáris demokrácia), számos pozitívumot hordozott a kultúraközvetés, népnevelés, népművelés terén. Itt a gazdag civil, egyesületi közösségi életre, a kultúrpolitika népnevelést, népművelést támogató magatartására, a kultúraközvetítés, népművelés intézményesülésére és további erősödésére, a tevékenységben, szervezeti formákban és fenntartó szervezetekben megjelenő változatosságára lehet elsősorban gondolni. „*A különböző statisztikák ellentmondásai ellenére összességében mégis valóságos, hogy az állampolgárok alapvető kulturális jogainak érvényre juttatása, az írni és olvasni tudás elősegítése a magyar történelemben először az 1920-as években vált az állam és a társadalom közös ügyévé.”* (T. Kiss 1998, 140)
Éppen a levéltári kutatások alapján jelenthető ki egyértelműen, hogy polgárok szabadon és önkéntes alapon működő civil közösségeit az 1919 után következő korszak megörökölte, és azokat a népnevelés és népművelés szempontjából is, a Trianon után lassan magához térő lokális társadalmak fontos részének tekintette.

Ám az előző évtizedek liberális kultúr- és oktatáspolitikájától eltérően, a keresztény-konzervatív kurzus államközpontú beállítódásának megfelelően, jóval határozottabban avatkozott be a társadalmat érintő folyamatokba, így az iskolán kívüli művelődésbe is. Az első világháború előtt az iskolán túli művelődés elsősorban társadalmi feladatként jelentkezett, így azt az egyházak, az egyletek, egyesületek, olvasókörök és más hasonló szervezetek látták el. Az első világháborút követően ez a feladat, az állam etatista felfogásából is adódóan, már nem csak társadalmi, civil, hanem állami feladattá is vált. Olyan állami feladattá, amelyben, éppen az erkölcsi nevelés erősítése érdekében, az egyházak is komoly részfeladatot vállaltak. A kutatások alapján tehát a Kiegyezést követő időszak gazdag, sokoldalú civil, egyesületi élete nem szakadt meg, hanem a Trianon utáni tragikus megrázkódtatás első évei után is, tovább folytatódott és erősödött a két világháború közötti időszakban. Ezekben az években elsődlegesen ugyan a határok stabilizálásának, a gazdasági, bel- és külpolitikai konszolidációnak volt elsődlegessége, azonban azt is fontos megjegyezni, hogy összefüggésben a politikai és gazdasági célokkal, a politika a fenti prioritások mellett, a magyar tudományosságtól és kultúrától várta az ország feltámadását (Klebelsberg 1925, 230-250). Éppen ennek a trianoni békediktátum utáni tragikus politikai, gazdasági és társadalmi élethelyzetből kialakuló kényszerűségnek is volt köszönhető a kultúra olyan szintű minőségi és mennyiségi támogatása, ami korábban és azt követően is, ilyen komplex módon és nagyságrendben nem valósulhatott meg. Ehhez a feladathoz a közösségépítő és azokat megtartó kulturális tevékenységet végző civil szervezetek is nagymértékben járultak hozzá. T. Kiss Tamás kitűnő áttekintő munkájában, az iskolán kívüli népművelés szempontjából a Falu Országos Földmívesszövetséget, az Országos Magyar Gazdasági Egyletet és a Magyar Gazdaszövetséget emelte ki. Beszédesek az adatok is, amelyek bizonyítják az állami és civil aktivitást is ezen a téren. 1931-ben az anyaországban 550 kultúrház és 268 népház működik. 1932-ben összesen 14 365 egyesület működik közel 3 millió taggal. Az ország lakosságának több mint egyharmada, hozzávetőlegesen pedig a felnőtt lakosság fele volt valamilyen közösség tagja (T. Kiss 1998, 144-145).

Ugyancsak a civil egyesületek, körök, egyletek meglétére és aktív tevékenységére alapozott a *szabadművelődés* 1945-1948 közötti, sajnos ma már jól láthatóan naiv és illuzórikus kultúrpolitikája, amely fel sem tételezte, hogy néhány éven belül azok felszámolására kerül majd sor. 1945 és 1947 között Keresztury Dezső és Ortutay Gyula kultuszminiszterek bár elképzeléseiket markánsan az előző rendszer elutasítására is alapozták, szakpolitikájukat mégis egy olyan *demokratikus és plurális államberendezkedésre* építve képzelték el, amelyben a *helyi civil közösségek* meghatározó szereppel bírnak.[11] Ez még akkor is igaz, ha szemléletükben a demokrácia osztálybázisa már a dolgozó nép, elsősorban a parasztság és nem a polgári, keresztény hivatalnok középosztály (Ortutay 1947, 318; Keresztury, 1946, 298). Megjegyzendő, hogy a parasztság felemelésére irányuló kísérletek számos formában már erőteljesen jelentkeztek a két világháború közötti időszakban is. Elég, ha Móricz Zsigmondra, Szabó Dezsőre, Németh Lászlóra, Tamási Áronra vagy Karácsony Sándorra, a falukutató mozgalomra és szociográfiára gondolunk, amelynek többek között éppen Ortutay is egyik meghatározó egyénisége volt Erdei Ferenc, Illyés Gyula, Szabó Pál, Féja Géza, Kovács Imre és Szabó Zoltán mellett. Az is feltételezhető, hogy a szabadművelődés mindkét tudós értelmiségi miniszterének már gesztusokat kellett tenni az erősödő, a társadalom valamennyi eresztékében jelenlévő és korlátlan hatalomra törő kommunista erőknek. Gondolkodásukban 1945-1947 között azonban még, eltérően a következő évek szovjet típusú népművelésétől, megjelenik a nemzeti műveltség, mint a nemzet egységének alapja. Fontos, bár már szelektáltan, a *hagyományok* fontossága is. Hasonlóan az előző időszakhoz, itt is etatista kultúrpolitikai elképzelésekről beszélhetünk, hiszen Keresztury állami hatáskörbe kívánta vonni a művelődés azon területeit, „amelyeket a közelmúltban elvettek tőle." Ebben az esetben is tehát a művelődés részben *állami, részben társadalmi feladatként* jelentkezik. Fontos kiemelni, hogy Keresztury, mint miniszter számít a helyi közösségek kezdeményezéseire is. „*…a hivatalos igazgatás szervei mellé a közművelődés minden fontos területén olyan tanácsokat, bizottságokat szerveztünk és fogunk szervezni, amelyeken át érvényre juthat a társadalom kezdeményező és fékező ereje is." (…)*

[11] Keresztury Dezső (1904-1996) író, költő, kritikus egyetemi tanár. 1945 és 1947 között vallás és közoktatásügyi miniszter. Ortutay Gyula (1910-1978) néprajzkutató, politikus. 1947 és 1950 között vallás és közoktatásügyi miniszter.

Demokráciánknak lehetővé kell tennie, hogy a nép is közölhesse a vezetőivel: mire és hogyan van szüksége, hogy ne csak elfogadója, de sugallmazója is lehessen a magyar művelődéspolitikának. (Keresztury 1946, 284). Eszmeiségükben ezeket a gondolatokat már a 70-es és nyolcvanas évek reformkezdeményezései előzményeinek is tekinthetjük. A kultuszminiszter a társadalom művelődési feladatainak ellátása szempontjából számít a civil szervezetekre, népfőiskolákra, parasztiskolákra is a pártiskolák mellett. Ugyancsak fontos szempont, hogy hasonlóan a két világháború közötti időszakhoz, bár kritikai aspektusokat beépítve, számít az *egyházakra* is: „az egyházak tanító s nevelő munkája valóban termékeny és építő része legyen az új Magyarország életének.” (Keresztury, 1946, 295)

Mindezek alapján *a hetvenes és nyolcvanas évek reformelképzelései* a két világháború közötti, és a szabadművelődés rövid korszakának eszmei és szakmai alapjaira épültek. Itt elsősorban a demokratikus és plurális, ugyanakkor az állam aktív szerepét feltételező államberendezkedésre és kultúrpolitikára, a kultúra és művelődés terén az állam és a társadalom közös egymást kiegészítő feladatvállalására, a helyi társadalmak, közösségek, civil szervezetek aktivitására, öntevékenységére és a művelődés különböző formái szabad megválasztásának alapvető szempontjaira lehet gondolni. Balipap Ferenc, Beke Pál, Varga A. Tamás és kollégáik reformkísérletei és törekvései eszmeiségükben, céljaikban és tevékenységükben a múltat a jövővel is összekötötték. A rendszerváltás elméleti és gyakorlati előkészítőinek tekinthetjük őket a kultúra, a közművelődés és a közösségfejlesztés területén is. Azt is megjegyezhetjük, hogy bár egyelőre hiányzik a történelmi távlat, ezek a célok, elméleti és eszmei alapok, korábbi gyakorlatok, kísérletek jelennek meg, erősödnek vissza abban a megújulási folyamatban is, amely 2012 után bontakozott ki a közösségi művelődés területén. A többszörös történelmi és kulturális megszakítottság ellenére egymásra épülő szakmai kontinuitás mutatható ki tehát a két világháború közötti időszak népnevelése, népművelése, a szabadművelődés 1945-1948 közötti korszaka, a hetvenes és nyolcvanas reformkísérletei, a rendszerváltás időszaka és a 2012 után kibontakozó reformfolyamatok között.

Ezen időszakok legfontosabb közös kulcsszavai a polgári kultúra és társadalom, a nyitottság, a demokratikus közéletiség, társadalmi nyilvánosság, az önművelődés-öntevékenység, a közösség- és településfejlesztés, az állami kultúrpolitika támogató, de nem diktatórikus hozzáállása, a civil szervezetek aktív kulturális és közéleti szerepe a települések kulturális és közéletében, a hagyományok és a szakmai professzió fontossága, valamint a sokféle szakmai orientáció intézményesült egymás mellett élése. A történelmi távlatban összeolvasva ma már mindezek élő, organikus szakmai folytonosságot, vertikális és horizontális egységet jelentenek múlt, jelen és jövő között a közösségi művelődés területén.

Felhasznált irodalom:

- Árva László (1995): Külföldi beruházások, fizetésmérlegegyensúly, adósságtörlesztés. A magyar gazdaság dilemmái a kilencvenes években. Közgazdasági Szemle. XLII. évf., 12. szám.
- Balipap Ferenc (2002a): Egy nemzeti közösségi művelődési stratégia alapvonalai és készítésének vázlata. Szín-Közösségi Művelődés, 7. évfolyam. 5. szám, 2002. november. https://epa.oszk.hu/01300/01306/00016/1szin7_5.html. Letöltés: 2023. 09. 12. 12.39.
- Balipap Ferenc (2002b): A társadalom- és közösségfejlesztés, mint (a fejlett világban közel egy évszázada kialakult, negyedszázada Magyarországon is kipróbált, kezdeményezésekkel jelenlévő) szakmai tevékenység Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolásának időszerűsége, szükségessége és konkrét lehetőségei (Javaslat a Nemzeti Fejlesztési Terv készítői és a kormány számára). Szín- Közösségi Művelődés, 7. évfolyam. 5. szám, 2002. november. https://epa.oszk.hu/01300/01306/00016/2szin7_5.html. Letöltés: 2023. 09. 11. 17.20.
- Balipap Ferenc (2003): Innovációs törekvések a hetvenes évek művelődési otthonaiban. In: Beke Pál – Deme Tamás (szerk.): A szabadművelődéstől a közösségi művelődésig. Budapest, Széphalom Könyvműhely.
- Beke Pál (2003): Nyitott ház és vidéke. In: Beke Pál – Deme Tamás (szerk.): A szabadművelődéstől a közösségi művelődésig. Budapest, Széphalom Könyvműhely.

- Beke Pál (2019a): Szakmai életút. A közösségfejlesztés arcai sorozatban megjelent interjú. https://www.youtube.com/watch?v=kJ-V9anL5Wk&t=631s. Letöltés: 2023. 09. 12. 8.40.
- Beke Pál (2019b): A nyitott ház és vidéke, 4. Az eddigi eredmények (1982) In: Beke Pál (szerk.): Méltóságkereső. Nemzeti Művelődési Intézet. 324-330.o.
- Blahó Pál – Dörnyei István – Für Sándor (szerk): A kulturális igazgatás kézikönyve. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1977.
- Borvendég Zsuzsanna (2022a): A cég megnyertjei, a megnyertek cégei - Titkosszolgálati vállalatalapítások és valutakitermelés a Kádár-rendszer idején. Hunland Kiadó. s.l.
- Borvendég Zsuzsanna (2022b): Az impexek kora. Kárpátia Stúdió Kiadó. s.l.
- Drabancz Mihály Róbert – Fónai Mihály (2005): A magyar kultúrpolitika története 1920-1990. Csokonai Kiadó, Debrecen. 15-94 o.
- Földiák András – Vercseg Ilona (1985): A népművelők és pedagógusok értékorientációs vizsgálata. In: Hidy Péter (szerk.): Munkaközi beszámoló a közművelődés helyzet és fejlődésének távlatai c. MM tárcaszintű kutatásairól. Művelődéskutató Intézet. Budapest. 233-250.o.
- Füleki József – Herczeg Ferenc (szerk.): Közművelődési Kézikönyv. Kossuth Kiadó. 1977. s.l.
- Juhász Erika (2016): A felnőttek képzése és művelődése egykor és ma. Csokonai Kiadó, Debrecen. 33-37; 43-49.o.
- Keresztury Dezső (1946): Művelődéspolitikánk feladatai. In: T Kiss Tamás (szerk.): A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867-1993). Művelődéskutató Intézet. Budapest. s.n. Budapest. 274-301 o.
- Klebelsberg Kunó (1925): Programbeszéd. In: T. Kiss Tamás (szerk.): A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867-1993). Művelődéskutató Intézet. Budapest. s.n. Budapest. 230-250 o.
- MSZMP irányelvek – Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei (1958). In: Füleki, J. – Herczeg, F. (szerk.): Közművelődési Kézikönyv. Kossuth, s.l. 1979, 9-14. o.
- Ortutay Gyula (1947): Művelődéspolitikánk alapelvei. In: T Kiss Tamás (szerk.): A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867-1993). Művelődéskutató Intézet. Budapest. s.n. Budapest. 302-329 o.

- Sári Mihály (2007): A kultúra intézményrendszereinek történeti-funkcionális változásai. PTE FEEK, Pécs. 110-129. o.
- Varga A. Tamás (2002): Szakmai életút. Parola, 2002. 2. szám. http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/parolaar.nsf/nyomtat/1CEC890FCA734547C1256C4C0034BBA9?OpenDocument. letöltés: 2023. 09. 14. 9.40.
- T. Kiss Tamás (2000): A népnevelőtől a kulturális menedzserig. Új Mandátum Kiadó, Budapest. 21, 13-51., 73-135 o.
- T. Kiss Tamás (1998): Állami művelődéspolitika az 1920-as években. MMI-Mikszáth Kiadó, Vác. 123-153 o.
- Vercseg Ilona (2023): Vercseg Ilona – közösségfejlesztő szakember, címzetes egyetemi tanár. Magyarország Videós Arcképcsarnoka. https://www.youtube.com/watch?v=zx5iRzWkHV0. Letöltés: 2023. 10. 30. 12.20.
- 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről.
- 1976. évi V. törvény a közművelődésről.
- 3/1960. (VI.16.) MM számú rendelet a művelődési otthonokról szóló 2/1960 (I.6.) Korm.számú rendelet módosításáról.
- 1035/1974. (VII.10.) Mt.h. számú határozat Országos Közművelődési Tanács létesítéséről.
- A Minisztertanács 1041/1974. (VIII.7.) számú határozata Közművelődési Alap létesítéséről.
- A művelődésügyi miniszter 105/1968. (M.K.1.) MM számú utasítása a művelődési otthon jellegű intézmények továbbfejlesztéséről.

Szóró Ilona

KÖZÖSSÉGI HÁZAK AZ ALFÖLD TANYAVILÁGÁBAN, AZ 1940-ES ÉVEKBEN

Abstract: *For the population living scattered In: the Great Plain, it was important to ensure the possibility of community life and culture. According to the testimony of archival sources, reminiscences and the relevant literature, it was primarily the reading circles that created the right conditions for social life, cultural activities, and organized leisure time. In: many places, the members of the association have built the clubhouse themselves, working together. In: the 1940-ies, most associations had a separate home, which were also the cultural and community centre of the district. A lively social life took place In: the clubhouses of the reading circles – association meetings, public forums, adult education was conducted, a library functioned, celebrations, entertainment programs were organized. The membership paid a lot of attention to the maintenance of the building. With the establishment of the communist dictatorship, the associations were dissolved. The clubhouses were given to left-wing organizations or cooperatives, which did not use the buildings for cultural purposes. The previously indispensable centres of community life have disappeared.*

Bevezetés

A 19. század második felében, a polgári viszonyok fokozatos kialakulása következtében a magyar agrárvidékeken új társadalmi szervezetek jöttek létre, melyek a 20. század első felében az egész országban elterjedtek. Ezek egy-egy helyi kisközösséget fogtak össze, egy tanyaközpont, egy falu, egy határrész, vagy a városokban egy telep, egy kerület lakóinak társadalmi érdekeit, kulturális törekvéseit szolgálták. Az alulról szerveződő, demokratikus belső szabályok szerint működő egyesületek különböző elnevezéseket viseltek, a legtöbb helyen azonban olvasókörnek hívták azokat. A 20. század elején az olvasókörök képviselték az agráregyesületek legelterjedtebb típusát, azt az autonóm módon működő, lokális szervezeti

formát, amely nemcsak kulturális, hanem rendkívül széles társadalmi tevékenységet folytatott.

Az egyesületek elnevezése egyik legfontosabb feladatukra, az agrárnépesség műveltségének, szellemi színvonalának, szakmai ismereteinek emelésére, viselkedéskultúrája fejlesztésére utalt. Az 1930-as évek végén megközelítően 1300 ilyen egyesület működött Magyarországon, mintegy 220–240 000 fős tagsággal. A tagok családját is beszámítva közel 1 millió ember került kapcsolatba az olvasókörökkel (Szathmáry 1947:542–546; Kovalcsik 2003:821–828).

Egyesületi otthonok, közösségi centrumok

Az olvasókörök, különösen a külterületi egyesületek a környezet társadalmi, gazdasági, közlekedési sajátosságait figyelembe véve választották meg működési helyüket. Ha csak tehették, a határ egy frekventált, forgalmas, könnyen elérhető pontján igyekeztek székházat építeni, épületet vásárolni vagy bérelni maguknak. A kedvező fekvés nagymértékben hatott a kör életének alakulására, a látogatottságára, az anyagi helyzetére, a társadalmi és kulturális mozgástérre. Az egyesületek a belterületen a nagyobb utcákban, iskolák, boltok, vendéglők, borbélyüzletek közelében rendezkedtek be. A külterületen rendszerint fontosabb utak mentén, útkereszteződés, híd, kompkikötő, vasúti megálló szomszédságában telepedtek le. Számos kör malom, tanyai vegyesbolt, kocsma, kovács-, bognár- vagy kádárműhely, gyümölcsfeldolgozó mellett kezdte meg a működését (Nagy 1975:381; Gregus 1997:62–63).

Az ilyen jellegű helyválasztásnak két oka is volt. Egyrészt a megalakuló olvasókörök kezdetben saját épülettel még nem rendelkeztek, így, amíg saját székházat nem tudtak építeni, illetve vásárolni, összejöveteleiket vagy valamelyik tag házában tartották, vagy ideiglenesen a körzetben lévő gazdasági célú létesítmények helyiségeit használták. A másik szempont az volt, hogy a közlekedési, ipari, kereskedelmi szempontból forgalmasabb helyeken, ahol egyébként is sokan megfordultak, az alakuló egyesület nagyobb érdeklődésre, több belépő tagra számíthatott. Kézenfekvőnek tűnt, hogy ha az emberek megállnak a vendéglőnél, a boltnál vagy a malomnál a gabonájuk őrlése, a kovácsműhelynél a lovaik patkolása miatt, bemennek az egyesület helyiségébe is. A különböző funkciók összekapcsolása egyébként

kölcsönösen hatást gyakorolt. A vállalkozók számára is nagyobb forgalmat jelentett, ha egyesület működött a szomszédban, hiszen akkor az emberek nem egy másik malomnál, boltnál, műhelynél álltak meg. Ezért gyakran előfordult, hogy a molnárok vagy vendéglősök ingyen biztosítottak helyet az olvasóköri rendezvényekre, mert a közvetett haszon, az egyesület „reklámértéke" így is megérte a számukra (Verasztó 1997:62–63).

Fontos szerepet játszottak az egyesületek helyválasztásánál az iskolák is. A tanítókkal, mint művelt és tájékozott támogatókkal való hasznos együttműködés mellett, szükség esetén, hosszabb-rövidebb ideig maga az iskola biztosított termet a saját épülettel még nem rendelkező köröknek. A két világháború között meginduló nagy külterületi iskolaépítési program során, az analfabetizmus felszámolása és az agrárnépesség műveltségének emelése érdekében a falvakban és a tanyavilágban mintegy 3000 iskola épült. Az épületek többsége tanítói lakást, és jelentős részük egy különbejáratú egyesületi klubhelyiséget is magában foglalt, hogy egy létrehozandó ifjúsági egyesületnek vagy a körzetben alakult olvasókörnek legyen hol működnie (Herczeg – Kruzslicz 2000:161; Nagy 1975:382–383).

Az olvasókörök az önálló egyesületi élet biztosítása érdekében amint megtehették, saját székház megszerzésére törekedtek. A székházépítés vagy vásárlás még a jobb anyagi helyzetű köröknek is komoly pénzügyi terhet jelentett. Jelentősebb anyagi támogatásra az egyesületek sem az állam, illetve a települési önkormányzat, sem más társadalmi vagy kulturális szervezet részéről nem számíthattak. Az agrárvidékeken általában nem voltak olyan magánvállalkozó mecénások sem, akik ilyen célokra jelentősebb összeget áldoztak volna. Ha kaptak is az egyesületek kisebb adományokat székház építésére vagy vásárlására, a szükséges összeg nagyobbik részét csak a tagság komoly anyagi áldozatvállalásával sikerült előteremteni (Csanád Alisp. 1943:5322; Hmvhely Polgm. 1949:5940).

Rendszerint éveken át gyűjtöttek erre. Sok helyen külön pénzügyi alapot létesítettek. Téglajegyeket adtak ki, melyet a tagok és a támogatók megvásárolhattak. Pénzgyűjtő rendezvényeket szerveztek, melyek tiszta jövedelme a székházalapba került. Előfordult, hogy az egyesület valamelyik támogatója, alapító tagja a saját birtokából ingyen telket ajánlott fel a székház építéséhez. Építkezés esetén a költségek csökkentése érdekében a tagok, családjukkal együtt maguk is közreműködtek a különböző munkálatok elvégzésében. Összeadták a szükséges építőanyagok nagyrészét, a különösebb

szakértelmet nem igénylő feladatokat maguk végezték, élelmezték a felfogadott szakmunkásokat, mestereket (kőműves, ács, tetőfedő).

A székház pénzügyi és gyakorlati értelemben is a közösség áldozatvállalásának eredménye volt. A közös munka még inkább összekovácsolta az embereket, és erősítette az adott helyhez való kötődést (Juhász 1991:48; Nemes 2003:9).

A tipikusnak tekinthető olvasóköri székház általában egy 250–300 négyszögöl (1000–1500 m²) nagyságú telken állt. Az épület mérete átlagosan 150–200 m² körül alakult. A külterületen, a szétszórt tanyás vidékeken jellemzően vályogfalú és nádtetős, módosabb tanyaépületre emlékeztető köri építmények készültek. A sortanyás vidéken, a tanyabokrokban vegyes építésű (vályog és tégla) nagyobb falusi házhoz hasonló klubházak épültek. A községekben, a városokban vegyes- vagy téglaépítésű, cseréptetős, közösségi intézmény jellegű székházak készültek. Az épületek nagysága, minősége, külső kinézete természetesen mindenütt az adott közösség anyagi lehetőségeihez igazodott és a helyi építési szokásokat követte. Az épületek értéke a külterületen rendszerint 6–8000 Ft, a belterületen 12–15 000 Ft körül mozgott (1949-es forint értékben). Természetesen ezek az adatok a helyi viszonyok és a körök anyagi lehetőségei függvényében változatos képet mutattak (Hajdú 1977:34; Hmvhely Tan. 1950: 5631).

A köri épületek belső kialakítását alapvetően a praktikus szempontok és az egyesületek sajátos tevékenységi formái határozták meg. Gyakorlatilag valamennyi épület rendelkezett egy nagyteremmel, amely nélkülözhetetlen volt a közösségi rendezvények, a közgyűlések, az ünnepségek, a bálok, a tanfolyamok megtartásához. A nagyterem egyik végében sok helyen állt emelvény vagy színpad, amely fontos kelléke volt a műsoros rendezvényeknek. Több helyen a színpad szétszedhető volt, ezáltal a terem nagyságát tovább lehetett növelni. A nagyterem mellett általában 1–2 kisebb terem állt rendelkezésre, az egyik volt az olvasószoba vagy könyvtárszoba, a másik a klubterem vagy játékterem, ahol esténként beszélgettek, biliárdoztak, kártyáztak a tagok. Ahol csak egy kisterem volt az épületben, ott úgy alakították a napirendet, hogy a csendesebb és zajosabb tevékenység, az újságolvasás vagy a biliárdozás ne zavarja egymást (Békés Főjegyz. 1950:563).

A kiszolgáló helyiségek közé tartozott a konyha, ahol a rendezvények alkalmával az ételek, italok előkészítése folyt. Számos egyesület váltott ki italmérési jogot, hogy a nyitvatartási időben a tagoknak itallal szolgálhasson. Ezeknél az egyesületeknél gyakran külön italmérő helyiséget, söntést alakítottak ki. A nagyobb körök épületéhez gyakran tartozott előszoba, fedett folyosó, öltöző vagy ruhatár, esetenként pedig irodahelyiség.

A körök mintegy felénél a közösségi helyiségeket egy szoba-konyhás gondnoki lakás egészítette ki. Ha a gondnok az épületben lakott, könnyebb volt biztosítani a székház folyamatos nyitvatartását, őrzését, karbantartását. Az egyesületi székházakat rendszerint különböző melléképületek vették körül. Ezek között a leggyakrabban a nyári konyha, a kocsiszín, a fáskamra, a borospince és a jégverem volt. Sok helyen építettek állatok tartására alkalmas istállót és ólat, vagy termények tárolásához szükséges górét, hombárt. A kommunális célokat szolgálták az udvari WC-k és a kerekes- vagy gémeskutak. A tagok szórakoztatását biztosították az udvaron kiépített teke- vagy kuglipályák (Rostás 1994:6; Juhász 1991:48).

A székház berendezése és felszerelése általában minden hivalkodást kerülő, praktikus és egyszerű tárgyakból állt. A bútorzat nagyobbik részét az asztalok, a padok és székek képezték. A berendezést fogasok, könyv-, edénytartó és iratszekrények, ládák egészítették ki. A fűtést cserép- vagy vaskályhák, a világítást petróleum és gázlámpák, a városokban pedig villanylámpák biztosították. A szokásos köri felszereléshez tartozott a falióra, a falitükör és a hirdetőtábla. A helyiségek falát képek, reprodukciók díszítették. Ezek főként függetlenségi hagyományhoz kapcsolódtak és a szabadságharcok eseményeit, Rákóczi Ferenc Kossuth Lajos vagy más történelmi személyek alakját idézték. Megjelentek a képek között a helyi híresség, az egyesületet alapítók vagy a mecénások, illetve sok helyen képpel vagy csak a neveket tartalmazó felirattal a világháborúban elesett katonáknak is emléket állítottak. Az egyesületek több zászlót is tartottak. A nemzeti színű és a fekete lobogó mellett szinte minden körnek volt saját díszzászlaja (Csongrád Alisp. 1949:6391, Kónyáné 1991:63).

Az egyesületi könyvtárak állományát (átlag 250–300 kötet) különböző minisztériumok, gazdasági és kulturális intézmények, társadalmi szervezetek, magánszemélyek adományából sikerült összegyűjteni. A szerény anyagi helyzet miatt saját könyvvásárlásra csak igen kevés pénzt tudtak fordítani.

A könyvtár nemcsak jelentős szellemi, hanem egyben komoly anyagi értéket is képviselt. Az egyesületi felszerelés fontos részét képezték a közös szórakozás kellékei. Az 1940-es években az olvasókörök már 40–50%-a rendelkezett rádiókészülékkel, néhány helyen keskenyfilm-vetítőgép is előfordult. Csaknem minden egyesületben volt billiárdasztal, kugli, sakk-készlet, dominó vagy kártya. A köri felszerelés részét képezték a vendégvárás, a társasvacsorák, az italmérés kellékei, a konyhai eszközök, étkészletek.

Az egyesületek egy része kisebb mezőgazdasági gépekkel is rendelkezett (magtisztító, morzsoló, permetező). A berendezés és a felszerelés értéke viszonylag szerény volt, rendszerint 3000–5000 Ft között mozgott. A nagyobb ingatlanokhoz egyébként nem feltétlenül párosult drágább felszerelés. Az épület mérete, jellege ugyanis az egyesületek korábbi anyagi lehetőségeit tükrözte, míg a felszerelés nagysága, értéke az aktuális anyagi helyzetet mutatta (Hmvhely Polgm. 1949:1299, 1308).

Az újonnan elkészül (vagy megvásárolt) székház felavatása, felszentelése rendszerint nagy ünnepség keretében zajlott. Meghívást kapott rá, és általában jelen is volt a megye és a város, vagy a község vezetése, a körzetben lévő jelentősebb társadalmi, gazdasági és kulturális intézmények, testületek képviselői, és a többi helyi egyesület vezetői. Az épületet rendszerint az erre felkért megyéspüspök szentelte fel. A helyi lapok cikkeket közöltek az egyesület alapításáról, addigi tevékenységéről, a székház építésének körülményeiről. Nemigen volt olyan lakos az adott településen, aki ne értesült volna arról, ha egy-egy helyi olvasókör saját épülethez jutott. Mivel az egyesület megalapítása és a székház megszerzése gyakran nem ugyanarra az évre esett, az épület birtokba vételének kerek évfordulóiról is ünnepélyes keretek között emlékeztek meg (Verasztó 1997: 63-65).

Az egyesületek tagsága mindenütt nagy figyelmet fordított az épületek rendben tartására, amire a kiadásaik átlag 20%-át fordították. A fákkal, gyeppel körülvett, frissen meszelt falú, rendezett udvarú házak a jó gazda gondosságát sugározták. Arra törekedtek, hogy a kör már külső megjelenésével is elismerést, megbecsülést váltson az arra járókból. A nehezen megszerzett székházak elvesztése súlyos csapást jelentett az egyesületek számára. Az 1940-es években számos olvasókör nehéz helyzetbe került. 1940 és 1942 között a nagy tavaszi belvízkárok miatt vált lakhatatlanná több egyesület klubháza. Majd az 1944–1945-ös harcok során sok olvasókör épülete szenvedett háborús kárt.

A szovjet megszálló csapatok több egyesületi székházat igénybe vettek szükségkórház, élelmiszerraktár vagy fogolytábor céljára. Ez nemcsak az egyesületi élet folytatását akadályozta, de rendszerint együtt járt a felszerelés részbeni, vagy teljes pusztulásával is. Az ingóságokat feltüzelték vagy magukkal vitték a távozó katonák. A háború befejezése után több városi egyesület ingatlanát a helyi hatóságok foglalták le, hogy a megrongálódott középületek újjáépítéséig hivatalokat, iskolákat, politikai szervezeteket helyezzenek el bennük. Ez általában csak ideiglenes igénybevételt jelentett, de így is akadályozta az egyesület tevékenységét és további anyagi kárt okozott (Szentes Polgm. 1948:14 984; Gyula Polgm. 1948:8726, 9498).

Egyesületi tevékenység, művelődés és szórakozás

A köri épületek sok esetben helyi piacként, felvásárló helyként működtek. A környék lakossága meghatározott napokon ott adta el a terményeit. A felvásárlók az olvasókörök udvarán vették át az árut. Több helyen állandó gyógynövény, baromfi vagy tojás átvevőhely, illetve tejbegyűjtő állomás üzemelt. Az egyesületek szervezték a környékbeli kisgazdaságok terményeinek nagytételű elszállítását a távolabbi piacokra, nagyvárosokba, sőt esetenként külföldre. A nagy gazdasági világválság, majd a II. világháború idején, illetve a háborút követő beszolgáltatások időszakában a külterületen rendszerint az olvasóköri székházakban gyűjtötték össze a körzet gazdái által beadott terményeket, oda hajtották a leadásra kerülő vágóállatokat, melyeket onnan szállítottak tovább a központi begyűjtőhelyekre. A körökben osztották szét a lakosságnak a csak jegyre kapható élelmiszereket, nyersanyagokat. Itt kapták meg a gazdák az őszi és tavaszi vetőmagot (Huszka 1986:259; Leléné 1996:262).

A központi fekvésű, nagyobb székházzal rendelkező egyesületek telkén gyakran épültek különböző műhelyek vagy üzlethelyiségek (kovács-, bognár-, kádár- vagy cipészműhely, borbélyüzlet, vegyesbolt, tejbegyűjtő állomás). Ezek javították a lakosság ipari, kereskedelmi termékekkel, szolgáltatássokkal való ellátottságát. Az olvasókörök ismertsége, látogatottsága általában nagyobb forgalmat biztosított a vállalkozók számára, a helyiségek bérleti díja pedig az egyesületi bevételt növelte (Katona 1988:21).

A közigazgatási hatóságok, társadalmi és kulturális szervezetek a városközpontoktól távol élő agrárnépességgel általában a civil szervezetek közvetítésével tartották a kapcsolatot.

Az egyesületi székházak hivatalos hirdetőhelyként szolgáltak. A hatósági rendeletek, felhívások, az igénybe vehető lehetőségek, kedvezmények vagy a társadalmi mozgósítás közzétételének fő színterei az egyesületi székházak voltak. Ennek különösen a tanyavilágban volt kiemelt jelentősége, hiszen a külterületen élő és dolgozó lakosok sokszor hosszabb időn át nem mentek be a városokba, községekbe, az olvasóköröket viszont rendszeresen látogatták. A helyi lakosság itt nemcsak a néhány soros kiragasztott hirdetményt olvashatta, hanem az egyesületek vezetése rögtönzött tájékoztatókon külön felhívta a figyelmet minden fontosabb ügyre, lejáró határidőre, és segített pontosan értelmezni a hirdetmények szövegét. Ez a kommunikáció azonban nemcsak egyirányú volt. Az olvasókörök gondoskodtak arról, hogy a lakosság véleménye, észrevételei, a hatósági rendelkezésekkel kapcsolatos visszajelzései eljussanak a települések vezetéséhez. A városközpontoktól távoli körzetekben az egyesületek gyakran szerveztek helyi lakossági fórumokat, ún. „panasznapokat", melyekre meghívták a közigazgatási hatóságok képviselőit (Szeged Polgm. 1941:26; Olasz 2011:144–145).

Az olvasókörök, gazdakörök helyi társadalomban játszott szerepét a városi, megyei hatóságok is felismerték, ezért bizonyos közigazgatási funkciók ellátásába is bevonták azokat. A saját székházzal rendelkező civil szervezetek gyakran helyet biztosítottak közigazgatási kirendeltségeknek. A körök ilyen esetben a szervezésben, a lakosság tájékoztatásában vettek részt. A külterületen élők számára a legegyszerűbb hivatali kötelezettség elintézése is fárasztó utazással, jelentős anyagi és időveszteséggel járt. A körök igyekeztek elintézni, hogy heti egy alkalommal, 3–4 órára kijöjjenek a városi tisztviselők, és bizonyos adminisztratív ügyeket helyben intézzenek. Az anyakönyvezés, az adózási adminisztráció, a vetési és aratási összesítések, szerződések kötése, a felfogadott munkások nyilvántartása és más gazdasági statisztikák készítése gyakran a körökben zajlott (Gesztelyi 1928:250–258; Szabó 1985:185).

Mindezzel sokszor egy egész napnyi időt, sok utazást és nem kevés költséget takarítottak meg a tanyai gazdáknak. Az ilyen ügyintéző helyek felállítása azonban a városi közigazgatás számára külön szervezőmunkát és plusz költséget jelentett. Ezért a hivatali kirendeltség felállításával kapcsolatos döntésben nagy szerepe volt az egyesületek fellépésének, illetve áldozatvállalásának is.

A kitartó kérvényezés, a meggyőző érvelés, a tisztviselők szállítása és a megfelelő hivatali helyiség biztosítása alapvető feltétele volt annak, hogy egy egyesületi székházban kirendeltség működhessen. Előfordult, hogy egyes, nagyobb szakmai ismeretet nem igénylő adminisztrációs feladatokat, ideiglenes közigazgatási megbízottként, maguk az egyesületek végezhettek (a tanító, a köri elnök, a jegyző vagy valamelyik iskolázott tag). A közigazgatási adminisztráció ideiglenes ellátásához a megbízott személy központi felkészítést kapott, és a hivatali teendők pontos és lelkiismeretes elvégzésére írásos nyilatkozatban fogadalmat tettek (G. Tóth 1992:113; Bánkiné 2001:118).

Gyakran előfordult, hogy a székházzal rendelkező egyesületek ideiglenesen helyet adtak az iskolai oktatásnak. Ha az iskola épülete alkalmatlanná vált a tanításra (a téli tüzelő hiánya, az ár- és belvízkárok, a háborús rombolások következtében), akkor az egyesületi székházban folytatódott az oktatás. Hasonló volt a helyzet ott is, ahol az iskola épülete megfelelő volt ugyan, de a zsúfoltság miatt a diákokat több csoportra akarták bontani.

Ilyen esetben az jelenthetett megoldást, hogy az egyesületek átengedték az épületüket az oktatás céljára. Több helyen előfordult, hogy speciális osztály indítására volt szükség, a felzárkóztatásra szoruló vagy a fokozott nevelési igényű gyermekek számára. Ilyenkor ezek a csoportok szintén a körökben kaphattak átmeneti elhelyezést. Az egyesületek segítőkészségét egyrészt a közösségi elve magyarázta, hiszen a köri tagok gyermekei, unokái jártak a helyi iskolába. Másrészt, az iskolai munka és az olvasókörök programjai nem zavarták egymást. A tanítás főként délelőtt zajlott, amikor az egyesületi tagság dolgozott. A délutáni, esti összejövetelek idejére pedig az iskolai órák már befejeződtek (G. Tóth 1987:290; Hévízi 1985:506).

Az olvasókörök fontos szerepet játszottak a felnőttnevelésben. A különböző általános műveltségi és gazdasági képzések szervezése komoly feladatot jelentett az egyesületek számára. A tanfolyamokat rendszerint november és április között tartották, amikor kevés volt a mezőgazdasági munka. A részvétel a jelentkezők számára a rövidebb kurzusokon heti 2–3 nap, a hosszabb kurzusokon 3–5 nap elfoglaltságot jelentett, általában este 6–7 órától 9–10 óráig. A tanfolyamok indítása jelentős munkával és számottevő anyagi tehervállalással járt. A körök mozgósították a környék lakosságát, meghirdették a képzéseiket a helyi sajtóban, gondoskodtak az előadók szállításáról és ellátásáról.

A tanfolyamok szükségleteinek jelentős részét, a megfelelő helyiséget, a téli magas rezsiköltségeket a szervező egyesület fedezte. Egy 150–160 órás képzés összköltsége 800–1000 Ft körül mozgott. Az egyesületek kérhettek államsegélyt a képzés megtartásához, ezt azonban általában csak menet közben folyósították, ha az ellenőrzés során a népművelési szervek mindent rendben találtak. A szükséges összeget tehát az olvasóköröknek kellett megelőlegezniük (Tájékoztató 1948:4–6; Leléné 1996:262).

A 20. század első felében az egyesületek csaknem minden tagja részt vett valamilyen képzési formában, sokszor családtagjaival együtt. A körök által szervezett felnőttképzés jól illeszkedett a helyi közösség igényeihez, az általános ismeretek mellett mindig lehetőséget adott a konkrét helyi kérdések megtárgyalására is. Az olvasókörökben folyó képzéseknek köszönhetően a tájékozottság, a tanulás presztízse a parasztság körében jelentős mértékben emelkedett. Az egyesületek nemcsak az általános és gazdasági műveltség növelésében játszottak jelentős szerepet, hanem egyben új közösségi normákat, magatartásformákat, viselkedésmintákat alakítottak és közvetítettek (Madácsy 1948:53–54).

A polgári életforma egyik jellemző sajátossága, elengedhetetlen kelléke a sokszínű társasélet, a művelődési és szórakozási lehetőségek és a szabadidő igényes eltöltésének legkülönbözőbb formái. A városközpontoktól távol élő lakosság számára az olvasókörök jelentették a legfontosabb közösségi teret, a szervezett társasélet meghatározó színterét. Az egyesületek székházai általában heti 3–4 napon, a munka után, a délutáni órákban várták a tagjaikat, és klub-jellegű időtöltést biztosítottak a számukra (könyvkölcsönzés, újságolvasás, rádióhallgatás, biliárdozás). A tagok ekkor tájékozódtak az aktuális ügyekről, és megbeszélték a többieket is érintő problémákat. A körökben folyó szervezett társasélet, a rendezvények, a közös időtöltés, az esti beszélgetések szorosabbá tették a személyes kapcsolatokat, erősítették a közösségi érzést és a szolidaritást. Összefogták, együttműködésre ösztönözték a helyi lakosság különböző csoportjait. A „paraszt kaszinók”-nak is nevezett egyesületekben folyó szervezett társasélet, különösen a 20. század közepén már bizonyos urbánus jelleget mutatott. Mindez jelentős hatást gyakorolt az agrártársadalom gondolkodásmódjának fokozatos átalakulására (Tóth 1991:552; Szabó 1971:92; Pogány 2003:57).

A körök évente általában 6–10 nagyobb rendezvényt szerveztek, melyeken a tagság mellett vendégként részt vettek barátok, meghívást kaptak rá a szomszédos egyesületek, a városi kulturális és közélet képviselői. Ezek az események a nemzeti, állami és egyházi ünnepekhez, a gazdasági év fontosabb állomásaihoz, illetve az egyesület saját évfordulóihoz kapcsolódtak. A rendezvények rendszerint a körzet egész lakosságát megmozgatták, gyakran olyanok is ellátogattak a körökbe, akik korábban még nem jártak ott. A jól sikerült programok nyomán a következő alkalommal még nagyobb érdeklődés mutatkozott, és akár nagyobb távolságról is érkeztek résztvevők. Ezek az események többről szóltak, mint a vacsora vagy bál, alkalmat jelentett az ismerkedésre, a gazdasági vagy személyes kapcsolatok bővítésére, a közösségi szellem erősítésére (Hornok 1997:98–100; Király 1998:120).

A rendezvények sora általában egy januári társas vacsorával kezdődött. Rendszerint ekkor tartották az egyesület előző évi tevékenységéről beszámoló közgyűlést is. Ezt egy farsangi bál követte, amit a körök egy részénél jelmezes mulatságként rendeztek meg. A következő nagyobb esemény a március 15-i ünnepség volt, ami viszont méltóságteljes légkörben zajlott. Az egyesületek rendezvényt tartottak Húsvétkor és Pünkösdkor. Elmaradhatatlan esemény volt a Péter–Pál-kor (június végén) tartott arató-bál. Augusztus 20-a a változó politikai rendszerekben mindig állami ünnep volt, de számos népi hagyomány is kapcsolódott hozzá. Októberben tartották a látványos külsőségek, gazdag népszokások között megrendezett szüreti bált. Ezt egy Katalin-, Erzsébet- vagy Miklós-napi összejövetel követte. Az évet a körökben egy karácsonyi vagy szilveszteri rendezvény zárta. A karácsonyi társas vacsora általában szűkebb körű összejövetel volt. A szilveszteri bálra viszont még a távolabbi határrészekről is érkeztek vendégek (Szeged SZMF 1947:361; Nagy 1975:402).

Az olvasókörök fontos feladatuknak tekintették**,** hogy a városközponttól távolabb élő lakosság számára is megteremtsék a művelődés, a kulturált szórakozás lehetőségeit. Az egyesületeknek köszönhetően a városszéli telepek vagy a külterületek lakossága is viszonylag rendszeresen láthatott színpadi előadásokat, részt vehetett műsoros esteken, népzenei programokon, néptáncbemutatókon. A külterületen, a tanyavilágban a művészeti élményhez való hozzájutás egyetlen lehetőségét az egyesületi rendezvények kínálták. Az előadásokat részben a környező városok hivatásos művészei, kulturális szervezetei tartották.

A legtöbb olvasókörben azonban saját amatőr művészeti tevékenység is folyt, és a köri tagság soraiból kikerülő színjátszók, énekesek, zenészek, táncosok mutatták be produkcióikat (Simándi 1947:750–731; Kovalcsik 2003:585).

A művelődés, a szórakozás közkedvelt formája volt a mozi, a filmvetítés. Mivel a városi mozikba bejárni sokszor nehézkes és költséges lett volna, az egyesületek igyekeztek helyben, a kör épületében filmvetítéseket szervezni. Egyes helyeken a vidéket járó mozis vállalkozót fogadtak fel, aki havonta visszatérve vetített le egy-egy új filmet. Az Iskolán Kívüli Népművelési (1945 után Szabadművelődési) Felügyelőségek is rendelkeztek hordozható vetítőgéppel, amellyel a körökben vetítéseket rendeztek. Ilyen alkalmakkor nemcsak játékfilmek, hanem ismeretterjesztő alkotások és dokumentumfilmek is bemutatásra kerültek. A jobb anyagi helyzetben lévő körök igyekeztek saját vetítő berendezést vásárolni, és az előadásokra a városból kölcsönözték a filmeket. Az olvasóköri színpadi előadások, vetítések sajátossága volt, hogy az előadás után a nézők nem távoztak azonnal, hanem sokan ott maradtak és megbeszélték a látottakat. Így a rendezvények a szórakozás mellett az ízlés-, a vélemény- és a szemléletformálás eszközeként is szolgáltak (Szeged SZMF 1947:361).

Az egyesületi programoknak sokszor képezték részét különböző sportversenyek, játékos vetélkedők. Ezek biztosították a jó hangulatot, főként a fiatalabb korosztályok szórakoztatását, amíg a műsoros est, a vacsora, a bál el nem kezdődött. A legnépszerűbb a futballmérkőzés volt, amit általában a település egy vendégként meghívott másik egyesületének a csapata ellen vívtak. Egyes helyeken a mezőgazdasági tevékenységhez kötődően lóversenyt vagy kocsi hajtó ügyességi versenyt szerveztek a székház mellett. Az idősebb korosztály jobban kedvelte a kugli (teke), illetve billiárd versenyeket. Ezek gyakran elhúzódó izgalmas csatákat hoztak és nagy nézősereg követte az eseményeket. A sakk, az I. világháborút követő évtizedekben vált népszerűbbé a vidéki társadalomban, a legtöbb olvasókör rendelkezett sakk készlettel. Az egyesületek havonta 1–2 alkalommal családi vasárnapot (afféle pikniket) szerveztek. Ilyenkor gyermekrendezvényekre, meseprogramokra, bábelőadásokra került sor. Sok helyen rendeztek játékos versenyeket a fiataloknak, köztük kötélhúzást, zsákban futást, kerékpár lassúsági versenyt (Nagy 1975:390–394; Kónyáné 1991:59).

Az egyesületi élet felszámolása

A pártállami diktatúra kiépülésének időszakában, 1949 és 1951 között, más autonóm civil szervezetekhez hasonlóan az olvasóköröket is feloszlatták. Az egyesületek felszámolásával az agrártársadalom nagy csoportjait fosztották meg a közösségszervezés, az önálló társadalmi és kulturális tevékenység lehetőségétől. A körök hiánya nyomán fokozatosan széthullottak a helyi közösségek, csökkent az együttműködési készség, az összetartozás érzése, a szolidaritás. Éppen ez volt a pártállami hatalom célja, amely az erőszakos iparosítással, tsz-szervezéssel, az önálló birtokos paraszti réteg felszámolásával, nemcsak a gazdaságot, hanem a társadalmat és a kultúrát is „államosítani" akarta (A. Gergely 1993:58).

Az agráregyesületek tömeges feloszlatása 1949 nyarától öltött nagyobb méreteket. Ez szorosan összefüggött a birtokos parasztság ellen folyó politikai fellépéssel. A hatalomra került kommunista párt irányítása alá igyekezett vonni a munkakörülményei miatt viszonylag nagy önállósággal rendelkező agrártársadalmat. Ehhez egy új országos szervezetet hozott létre Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége (DÉFOSZ) néven. Az olvasókörök felszámolása elősegítette, hogy a DÉFOSZ minden településen, a falvakban, a tanyavilágban is megalakulhasson, és kellő infrastruktúrával rendelkezhessen, mert megkapta a feloszlatott körök székházait, az ingóságait, sőt, más közösségi lehetőség nem lévén, a megszűntetett olvasókörök tagságának egy része is belépett (Sóber 2006:97).

Az egyesületek felszámolása együtt járt a könyvtáruk szinte teljes megsemmisítésével. A kommunista kultúrpolitika azzal vádolta az olvasóköröket, hogy a könyvkészletük nagy része értéktelen. Az irodalmi művek alacsony színvonalú, kispolgári ízlést tükröző írások vagy a ponyva kategóriájába tartoznak. A gazdasági könyvek használhatatlanul elavultak, hiszen a magángazdálkodás elvére épültek, nem pedig a szocialista termelőszövetkezeti rendszerre. A történelmi és társadalomismereti kiadványok reakciósak, nacionalista szemléletűek, és az előző politikai rendszer értékeit hangsúlyozzák. Ezért elrendelték, hogy a feloszlatott egyesületek könyvtárait a hatóságok vizsgálják felül, és az új korszaknak meg nem felelő könyveket selejtezzék ki. Az olvasókörök könyvkészletéről elhangzó állítások nem feleltek meg a valóságnak.

A helyi hatóságok, az egyesületek feloszlatásakor mégis válogatás nélkül kiselejtezték és zúzdába küldték a könyvállomány 90%-át (Beck 1985:244–247).

Az olvasókörök vagyona, székháza, felszerelése általában az újonnan alakuló DÉFOSZ szervezetek kezébe került. Az épületek tulajdonjoga a városokra, községekre szállt, a DÉFOSZ csoportok csak használói lettek a helyiségeknek. A felszerelés azonban többnyire a DÉFOSZ tulajdonába jutott. A DÉFOSZ mellett a kommunista párt kapott még viszonylag sok helyen a köri vagyonból. A kommunista párt korábban az agrárvidékeken, főként a tanyás körzetekben csak kevés alapszervezettel rendelkezett. Ekkor azonban az erőltetett tsz-szervezéssel összefüggésben már gyorsított ütemben építette ki a falusi, tanyai szervezeteit. Ezek elhelyezéséhez nagy szüksége volt az olvasókörök helyiségére és felszerelésére. A köri vagyon örökösei közé tartoztak a kormányzati kényszerrel létrehozott tsz-ek is. A határ frekventált pontjain: álló köri épületeket irodának, a távolabb lévő kisebb építményeket különböző eszközök vagy termények tárolására használták. Rajtuk kívül a körök vagyonán más baloldali intézmények, szervezetek is osztoztak, köztük a Magyar Szabadságharcos Szövetség, Magyar–Szovjet Baráti Társaság, Egyesült Parasztifjak Országos Szövetsége (EPOSZ) (Szarvas Főjegyz. 1949:55; Stifnerné 2000:43–44; Huszka 1986:266).

A politikai szervezeteknek átadott vagyon néhány éven belül leromlott, elpazarlódott. A kommunista alapszervezeteket hamarosan nagyobb, jobban felszerelt ingatlanokhoz juttatta a tovább erősödő diktatúra.

Két év múlva a DÉFOSZ is feloszlatásra került. A tsz-ek területe, tagsága állandóan változott, megszűntek, összeolvadtak más gazdaságokkal, így nem tudták megfelelően felhasználni és kellően karbantartani a nekik juttatott épületeket. Számos volt köri székházat kiürítettek, a felszerelést széthordták, az ingatlanok gazdátlanul maradtak. Az olvasókörök tagsága által egykor áldozatos munkával, komoly anyagi erőfeszítéssel, példás együttműködéssel megteremtett kulturális centrumok, közösségi terek fokozatosan eltűntek. Holott a nagykiterjedésű agrárvidékeken, főként a települések külterületén ez az örökség a későbbiekben is a társadalmi önszerveződés, a közösségi művelődés, a társasélet bázisaként szolgálhatott volna (Nagy 1975:406; Katona 1988:40).

Az 1960-as évek elejére az utolsó olvasókörök is eltűntek. A városi székházakat átvette az állami kulturális intézményhálózat. A külterületen álló, a tsz-ek által irodaként, műhelyként, raktárként használt épületek többségét a következő évtizedben lebontották. Az egykor gazdag egyesületi életnek látható nyoma alig maradt. Ebben azonban szerepe volt az életkörülmények megváltozásának is. A tanyavilágban élők száma radikálisan csökkent, az emberek többsége beköltözött a falvakba, városokba. Az agrárnépesség jelentős része az ipar, a kereskedelem és a szolgáltatás területén talált új munkát. A nagyobb településeken fokozatosan kiépült az állami művelődési intézményrendszer. Ez azonban nem nyújtott az olvasókörökhöz hasonló otthonos közeget és aktív közreműködési lehetőséget. A volt egyesületek leglelkesebb tagjai továbbra is összejártak, tartották a kapcsolatot. Őrizték a körök megmentett relikviáit. Időről-időre egy-egy újságcikk formájában a szélesebb közvélemény számára is felidézték az egyesületek életét, hagyományait (Kovalcsik 2003:835–837; Stifnerné 2000:49–50).

Összefoglalóan, az agrártársadalom civil szervezetei a külterületi tanyás vidékeken, az aprófalvakban és a kisvárosok peremkerületeiben sajátos helyi centrumképző szerepet játszottak. Az egyesületi székház az egész környék számára fontos események, meghatározó döntések helyszínévé és a kulturális élet központjává vált. Ez volt az ügyintézés, a véleménynyilvánítás, az érdekegyeztetés legfontosabb intézménye, de ez volt a könyvtár, a színház, az ünnepi rendezvények és a hétköznapi társasélet meghatározó színtere is. Az egyesületek közösségszervező, szemléletformáló, hagyományteremtő tevékenysége fontos társadalmi szereplővé tette ezeket a szervezeteket.

Felhasznált irodalom

- A. Gergely András (1993): Urbanizált méhkas, avagy a helyi társadalom. Budapest: MTA Politikatudományi Intézet.
- Bánkiné Molnár Erzsébet (2001): Petőfiszállás. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza.
- Beck Zoltán (1985): Köri élet Orosháza külterületén. In: Tóth József (szerk.): Az orosházi tanyavilág átalakulása. Orosháza: Orosháza Város Tanácsa. 239–313.
- Békési jár. Főjegyzője (1950): Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára (MNL–BML), Gyula. IV/B. 412. a.
- Csanád vm. Alispánja közigazgatási (1943). Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára (MNL–CSCSML), Szeged. IV/B. 455. b.
- Csongrád vm. Alispánja (1949). MNL–CSCSML, Szentes. IV/B. 406. b.
- G. Tóth Ilona (1987): Az oktatás és közművelődés története. In: Hegyi András (szerk.): Algyő és népe. Szeged: Szeged Megyei Város Tanácsa – Somogyi Könyvtár. 287–308.
- G. Tóth Imre (1992): Szeged-Alsótanyától – Mórahalomig. In: Juhász Antal (szerk.): Mórahalom. A település földje és népe. Mórahalom: Mórahalom V. Önkormányzata. 105–136.
- Gesztelyi Nagy László (1928): Magyar tanya. Kalocsa: Árpád Rt.
- Gyula m. v. Polgármestere (1948). MNL–BML, Gyula. V/B. 173. d.
- Hajdu Géza (1977): Vásárhelyi egyletek és könyvtárak 1827–1944. Szeged: Somogyi Könyvtár.
- Herczeg Mihály – Kruzslicz István Gábor (2000): Mártély. Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza.
- Hévvízi Sándor (1985): Orosháza külterületének földrajzi nevei. Különös tekintettel a történeti forrásokra. In: Tóth József (szerk.): Az orosházi tanyavilág átalakulása. Orosháza: Orosháza Város Tanácsa. 497–575.
- Hódmezővásárhely v. Polgármestere (1949). MNL–CSCSML, Hódmezővásárhely. XXI. 504. b.
- Hódmezővásárhely v. Tanácsa (1950). MNL–CSCSML, Hódmezővásárhely. XXIII. 504. a.
- Hornok Lajosné Németh Eszter (1997): Az endrődi parasztemberek élete a századfordulótól. Endrőd: Gyomaendrődi Honismereti Egyesület.

- Huszka Lajos (1986): A Szeged-Szatymazi Gazdakör története. II. rész. In: Juhász Antal (szerk.): A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1986, I. köt. Szeged: Móra Ferenc Múzeum. 235–266.
- Juhász Imre (1991): Olvasókör Hajdúszoboszlón (1892–1949). Honismeret, 19. évf. 1991) 6. sz. 46–52.
- Katona Sándor (1988): Gazdakörök, olvasókörök az Alföld tanyavilágában. Makó: József Attila Múzeum.
- Király István (1998): Balmazújvárosi krónika. A második világháborútól a millecentenáriumig. Balmazújváros: Csokonai.
- Kónyáné Jakab Ida (1991): Endrőd olvasóköreinek története és kulturális tevékenysége. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Kovalcsik József (2003): A kultúra csarnokai. Budapest: EPL.
- Leléné Erdélyi Mária (1996). Társadalom, politika a két világháború között. In: Juhász Antal (szerk.): Mindszent története és népélete. Mindszent: Mindszent Város Önkormányzata. 247–266.
- Madácsy László (1948): Tiszamenti Kalendárium. Szeged: Szeged Város Szabadművelődési Tanácsa.
- Nagy Gyula (1975): Parasztélet a vásárhelyi pusztán. Békéscsaba: Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága.
- Olasz Lajos (2011): Állampolgári ismeretek és készségek fejlesztése az agrártársadalom civil szervezeteiben. In: Erdei Gábor (szerk.): Andragógia és közművelődés. Debrecen: Debreceni Egyetem. 142–149.
- Pacsuné Fodor Sára (1995): Kulturális élet a két világháború között Várpalotán. Várpalota: Várpalota Polgármesteri Hivatala.
- Pogány György (2003). Az olvasókörök városa. Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 12. évf. (2003) 11. sz. 57–60.
- Rostás Istvánné (1994): A vásárhelyi olvasóköri mozgalom. A Belsőerzsébeti Olvasókör története. A Hónap, 12. évf. (1994) 5. sz. 3–7.
- Simándi Béla (1947): Tanyai olvasókörök. Új Szántás, 1. évf. (1947) 12. sz. 750–751.
- Sóber Péter (2006): Olvasókörök Bács-Kiskun megyében, különös tekintettel a Szakmári Katolikus Olvasókörre (1910–1949). In: Szabó Attila – Tánczos-Szabó Ágota (szerk.): Bács-Kiskun megye múltjából, 21. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. 175-189.
- Stifnerné Szenti Csilla (2000): A Sóshalmi Olvasókör története a jegyzőkönyvek tükrében 1885–1995. Hódmezővásárhely: Norma Ny.

- Szabó Ferenc (1985): A tanyai közigazgatás a mai Orosháza területén az első világháborútól a várossá alakulásig. In: Hévizi Sándor – Szabó Ferenc (szerk.): Tanulmányok a kétszázötven éves Orosháza és vidéke történetéről Orosháza: Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága. 179–199.
- Szabó István (1971): A túrkevei Szabadművelődési Tanács tevékenysége 1945–1948 között. In: Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának huszadik évfordulójára. Túrkeve: Túrkevei Múzeum. 87–96.
- Szarvasi jár. Főjegyzője (1949). MNL–BML, Gyula. IV/B. 418. a.
- Szathmáry Lajos (1947). Egy önkéntes ügyvezető emlékeiből. Új Szántás, 1. évf. (1947) 8–10. sz. 542–546.
- Szeged thj. v. Polgármestere. eln. biz. (1941). MNL–CSCSML, Szeged. IV/B. 1407. a.
- Szeged thj. v. Szabadművelődési Felügyelője (SZMF) (1947). MNL–CSCSML, Szeged. XXIV. 506. b.
- Szentes m. v. Polgármestere (1948). MNL–CSCSML, Szentes. V/B. 177. c.
- Tájékoztató szabadművelődési előadássorozatok, tanfolyamok szervezéséhez. (1948) Budapest: VKM.
- Tóth István (1991): Művelődéstörténet (1869-től 1948-ig). In: Blazovich László (szerk.): Kistelek története. A kezdetektől 1970-ig. Kistelek: CSML. 511–570.
- Verasztó Antal (1997): A Cinkusi Kisgazda Olvasókör felszentelése. Orosháza: Cinkusiak Baráti Köre.

II. FEJEZET

INNOVÁCIÓK ÉS ELMÉLETEK A KÉPZÉS ÉS TANULÁS VILÁGÁBAN

Boga Bálint

AZ „ESEMÉNYEK ESZTÉTIKÁJA EGY ORVOS SZEMÉVEL” CÍMŰ ESSZÉGYŰJTEMÉNYEM BEMUTATÁSA

Abstract*: The author of the book titled „Esthetics of events by eyes of a physician” shows his writing. It contains 22 essays . In: introduction he describes the parallelism In: thinking of an essayist and the physician forming a diagnosis and relationships of his descriptions to the essence of essay and the history. The events appear In: three senses: event motivating the writer, the quoted event and the event of describing the theme.The themes of the essays can be distributed into 5 groups: 1. memories from the youth (second world war, years after the war, partly In: life of other person, etc.), 2. general, maybe genuine essaythemes (e. g. about the ship, garden), 3. meeting great persons, meaning of their life (e. g. Cecily Saunders: hospice), 4. travels In: the world (remembrance of history of the sites, e. g. Carthago), 5. ageing (relation to esthetics, author's own thoughts on ageing).*

Bevezetés

Orvossá válásom idejétől kezdve az esszét tartottam a hozzám legközelebb álló irodalmi formának, műfajnak (nem mindenki fogadja el műfajnak). Ezt teljesen kézenfekvőnek érzem, annak felismerése kapcsán, hogy az esszében az új gondolat kifejtése hasonló az orvosi diagnózis megállapításának műveletéhez. A valóság egy szeletéhez akar közelebb jutni az esszéíró és a beteg bajának felfedését megcélzó orvos egyaránt. Egy ismert fogalmat akar az egyik a saját gondolati útján („elmélkedési útvonal”, Gyergyai Albert) elérni, és egy kórformára akar rátalálni az adott betegnél a lehetséges, tehát valamennyire sajátságos úton a másik. Az esszéista először körüljárja, amit tudunk a fogalomról, tulajdonképpen anamnesist vesz fel, azután vezet a saját útjára. újszerűen összegez és fogalmaz meg saját véleményt, az orvos is anamnesist vesz fel, testi, lelki, szellemi vonatkozásban, adatokat rögzít, utána megvizsgál és az így kapott adatokat összeveti tudásával és próbálja

megtalálni az adott személynél egyedi utat a diagnózishoz és gyógyítási formához. A gondolat mindkét esetben a létező valóság terepét járja be, de mind a kétfajta logikus gondolkodás igazi mélységében ettől egy kissé el kell rugaszkodjék az intuíció vagy az esztétika irányába. Szilágyi Júlia ezt a teljességigényt az esszénél így fogalmazza meg: nem a tökély, csak a hozzá vezető út öröme (Szilágyi 2008).

Esszéim megírásának szempontjai

Nagy figyelemmel kísértem az 1970-es években Gyergyai Albert irodalmi harcát (Gyergyai 1977, 1986) az esszé védelmében a szocialista realizmus hatalmi időszakában. 1986-ban alkalmam volt Nemes Nagy Ágnessel, a magyar esszéírás ”nagyasszonyával” (Nemes Nagy, 1993) egy verses könyvének dedikálásakor az esszé lényegéről hosszabban beszélgetni. Ő bíztatott, hogy én is próbálkozzam ilyen írásával. Erre a beszélgetésre utalást beírta dedikálásába. Abban az időben még fiatalnak éreztem magam erre a feladatra. Akkor kezdtem esszének nevezhető írásokat alkotni, amikor eljutottam az ún. második érettség korába, azaz 60. életévem után, tehát akkor, amikor már – saját belátásom szerint – bírtam már annyi élettapasztalattal, hogy merjek olyan jellegű írást letenni az asztalra, amilyet csak jeles írók, gondolkodók szoktak írni. Kerestem a műformát de megnyugtatott Abody Béla a német esszéírók antológiájához illesztett utószavában írtakkal: „ahány esszé, annyiféle… nem valamilyen műforma, hanem magatartás, … állapot…, az alkalom és a diszpozíció határozza meg” (Abody 1967:602), de – figyelmeztet - fejeződjék ki benne az író és tárgya kapcsolata. Sőt maga Gyergyai Albert is így ír: „Vannak esszék, amelyek csak részben nevezhetők esszének” (Gyergyai 1977:18). E megállapításnak megfelelően egyes írásaim emlékiratként, útirajzként, nekrológként is megállnák a helyüket.

Nézzük meg ismét mi is tehát az esszé, most inkább műfaji szempontból és mit is jelentett – ezek alapján - nekem esszét írni! Az esszé, mint írásmű nem tartozik sem az epika, líra vagy dráma kategóriájába, egyik oldalról a szépirodalmi próza, másik oldalról a tanulmány, az értekezés között helyezkedik el, egyikhez sem tartozik, vagy mindkettőhöz egy kicsit (?), gondolati, leíró, de nem tudományos, bizonyos mértékig esztétikus, de nem művészi, azonban olykor megközelítési formájában, stílusában áttéved egyik, vagy másik szomszédjához. Az is megjelenik benne, hogy tárgyának mi köze a logikaihoz és mi köze az érzelmihez (Abody 1967:600).

Az esszé az „emlékezésre érdemest” időzíthetővé teszi, egyszerre hozza létre, mint gondolati eseményt és a tárhelyét; a meglevő gondolatot, parciális tudást továbbfejleszti, újramobilizálja, az egyedi gondolatot az általános felé viszi, hordozza a gondolatok fennmaradásának ígéretét (Marielle Macé, 2010).

Az esszé témája – mint a világirodalomban bárhol – egy, a szerző élettapasztalata alapján fontosnak tartott kérdésnek ugyancsak a tapasztalata alapján a közismerthez képest kiegészített, esetleg a korábbi véleményektől eltérő kifejtése. Magam is így jutottam a kiválasztott témákhoz. Aldous Huxley szerint az esszében bármilyen témáról úgyszólván akármiféle közölnivalót el lehet mondani. Számomra általában események közvetlen vagy története helyén megidézett tapasztalata a kiinduló pont. A kötet címében is említett események három értelemben is megjennek az írásokban: egyrészt ez az aktuális találkozás, utazás (erre legtöbbször utalok is), amely alkalmat nyújt, ihletet ad, inspirál egy téma kibontására (van, aki magát az esszét is kalandozásnak nevezi), másrészt ez a személyhez, helyhez köthető történelmi esemény vagy események, amelyek következményeik miatt vagy gondolati okból érdemesek a feldolgozásra, a harmadik esemény maga, az esszé megírása. Macé szerint „az esszéisták emlékezésként élik meg kultúrájukat” (Macé, 2010:6). Az esemény helyén megérint a hely szelleme („genius loci”), a környezet és a tárgyak felidézhetik a múlt auráját. Az aura „a tér és az időkülönleges szövedéke, valaminő messzeség egyszeri megjelenése” - mondja Walter BenjamIn: (id. Bakos 2000:139). Bennem ez az érzet a találkozás után ismétlődően, mint refrén, vissza-visszatér.

A feldolgozás nem csak események leírását, kauzális összefüggések, személyekhez kapcsolt múlt ismertetését jelenti, hanem a baumgarteni értelemben (esztétika = az érzéki észlelés tudománya) (Baumgarten 1999) megidézett, újból megélhető esztétikai hatást, sőt a jelenségek mögötti mélyebb összefüggések hartmanni harmóniáját vagy diszharmóniáját („magasabb szintű szemlélet” igénye, Hartmann 1977:107). Korunk egyik jelentős filozófusa, Byung-Chul Han írja Proust (Az eltűnt idő nyomában) gondolataira alapozva: „a szépség ott keletkezik, ahol a dolgok egymás felé fordulnak és kapcsolatba lépnek” és ennek része az emlékezés és a narráció (Han 2015:99). Mindezen megállapítások fényében választottam emlékező esszéim címéül az „események esztétikája” fogalmat: a három eseményszint egymás felé fordul és így teremt hatást.

Az esztétikai hatás további formája az Umberto Eco által kimutatott effektus, amelyet ő „a lista mámora" kifejezéssel nevezett meg („vertigine della lista", Eco 2009), és amelynek lényege az, hogy bizonyos közös adottság alapján felsorolt jelenségek, tárgyak, személyek csoportja önmagában a hasonlóság belső megélése által esztétikailag kellemes élményt vált ki (ezt felfoghatjuk az ismétlés vizuális és auditív formáinak szépséget kiváltó hatásának virtuális párhuzamaként, lásd oszlopcsarnok illetve a szimfóniában ismétlődő zenei rész példáját). Eco így fogalmazza meg: „a lista …olykor rendkívül különböző tárgyak sokaságát is egyazon kontextus vagy szempont alá rendeli…, s ezáltal rendet, azaz formát kölcsönöz egy másként rendezetlen halmaznak" (Eco 2009:131). Ilyen fajta tartalmi alakzattal gyakran élek esszéimben, de legtöbbször nem tárgyak, hanem történetek, személyek listáját állítom össze. Amellett, hogy a történetekben van valami azonos (pl. merényletek színhelyei), az hozza éppen ezeket össze leírásomban, hogy én láttam ezeket, nekem volt velük kapcsolatom. Sokszor ilyen felsorolás tartalmazza a fő gondolathoz vezető előkészítő premisszákat. Úgy látszik bennem is megvan az Eco által észlelt „felsorolások iránti szenvedély" (Eco 2009:371).

Kapcsolatom az esszék témáival…! A történelem, akár megélve, akár emlékeiben, a művészetek bárhol, bármilyen formában, de mindig megszólítanak. Nem egyszer a megszólítás csak később késztet válaszra. Gyakran csak hasonló hatások hívják elő a tudatomban eltett, de szunnyadva is megőrzött izgalmas tartalmat viselő emléket (lista-hatás). Személyek jellemzésénél én is megjelenek, úgy, ahogy Gyergyai írja: az esszéíró „arcképet fest magáról és másokról, a mások lelkét a magáéban, a magáét a másokéban tükrözve…" (Gyergyai 1977:9). Így tehát elmondhatom – akár történetről, akár személyről írok – Montaigne-nyel, az esszé, mint „prózaváltozat" megteremtőjével együtt: „Magam vagyok hát könyvemnek tárgya" Montaigne, 1977:23).

Az esszék tartalmi csoportjai.

Az utóbbi 20, de főleg az utóbbi 10 év terméséből válogattam húszegynéhány írást ebbe a kötetbe. Ezeket lényegében 5 témacsoporthoz tudom kapcsolni:

1. emlékeim a második világháború alatti (találkozások különböző országok katonáival) és közvetlen ezutáni évekből (Óbuda bemutatása a kommunista fordulat jeleivel), de egy barátom életének és Budapest egyik fő útján tett emlékező sétának leírása (pl. betegként a Rókus kórházban 1952-ben a helsinki olimpia idején) is ezt szolgálja;

2. „valódi” esszétémák; tárgyak, mint toposzok, pl. a hajó, a kert, (a vasútról zenei szerkezet formájában);

3. találkozások jelentős emberekkel, akik személyükkel egy pillanat alatt megidézik alkotásuk történetét (pl. Hont Ferenc a Szegedi Szabadtéri Játékokat), külön szerepelnek az írók, akikkel főleg dedikálási alkalommal találkoztam (pl. Pilinszky Jánossal), sok külföldivel is (Semprúntól Günter Grassig), de több magyarhoz közvetlenebb kapcsolat (Sütő Andrástól Juhász Ferencig) is fűzött, mindezek a személyek magánmitológiám becses személyiségei lettek;

4. utazások helyeihez köthető történelmi és aktuális események, a történelmiek az ókortól (pl. Karthágó) a középkoron (pl. Tower), a koraibb újkoron (pl. Münster: westphaliai béke), a második világháborún (pl. a Hitler elleni merénylet helye: Ratzenburg) keresztül egészen a World Trade Center maradványainak látványáig; itt kell megemlítenem két, aktuálisan eseményekhez kapcsolható, de nem szokványos élményekről szóló írást, az egyik tárgya: éppen az utazás helyén zajló események, amelyek véletlenül esnek össze időben utazásom ottani céljának idejével (pl. az amerikai nemzeti ünnep vagy az indiai diwali ünnep), ezeket neveztem „mellesleg”-élményeknek, a másik tárgya: tervezett és számomra jelentős események elmaradásának belső utóélete (pl. Rodostóban zárva talált Rákóczi-ház);

5. két, öregedéssel foglalkozó írás (az egyik az idősödés esztétikával való kapcsolatát tárgyalja, a másik: neves emberek öregedéssel foglalkozó aforizmáinak értelmezése).

Zárógondolatok

Mint minden szerző, jómagam is reménykedem, hogy hasonló korszakokat átélő vagy erről személyes információra kíváncsi, vagy ilyen neves személyek iránt érdeklődő, vagy hasonló tájakat megjáró, vagy hasonló témákkal tudatában foglalkozó, olvasó embert érdekli, hogy más valaki hogyan vélekedik minderről. Térben, időben tág a terep. Ennek alapján gondolom, hogy az esszé – az én kötetemtől függetlenül – jellegét tekintve lehet a durkói értelemben (Durkó 1999:33) vett értelmiségi szintű önnevelés eszköze, valamint a nonformális andragógiában felhasználható, mint az adott témát kiegészítő, az önálló gondolkodást serkentő irodalmi anyag. Gyergyai e gondolatokat alátámasztja, szerinte az esszé a „felnőttebb" olvasót megajándékozza, mert új és sokszoros fényt vet tárgyára, „az esszéíró mindent kipróbál, hogy közelebb jusson az olvasóhoz, előadást tart neki, levelet ír, útirajzot vázol, … minden magatartást megkísérel, hogy beszédre, véleményre, helyeslésre vagy akár ellentmondásra késztesse olvasóját, akit társának, munkatársának tekint" (Gyergyai 1977:8-10). Ezért próbálom (essais = próbálkozás) én is a múltban vezetni kézen fogva vagy átölelve olvasómat. Szándékom némileg máris célba talált, ahogy a megjelent recenzióban olvasom (Bodnár, 2022).

2022-ben ünnepeljük Nemes Nagy Ágnes születésének centenáriumát. Ezzel a kötettel emléke előtt szeretnék tisztelegni.

Felhasznált irodalom

- Abody Béla (1967): Utószó. In: Hagyomány és egyéniség. Az angol esszé klasszikusai. Európa Könyvkiadó, Budapest, 599-606
- Bakos Olivér (2010): Walter BenjamIn: aurája. Kalligram, IX. (1), 139-141
- Baumgarten, Alexander Gottlieb (1999): Esztétika. Atlantisz Könyvkiadó Kft, Budapest
- Bodnár Ildikó (2022): Boga Bálint: Események esztétikája egy orvos szemével (Könyvismertetők) Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, XV. (2), 225-230
- Boga Bálint (2022): Események esztétikája egy orvos szemével. Oriold és társai, Budapest
- Durkó Mátyás (1999): Andragógia (A felnőttnevelés és közművelődés új útjai). Magyar Művelődési Intézet, Budapest
- Eco, Umberto (2009): A lista mámora. Európa, Budapest
- Gyergyai Albert (1977): Előszó. Az esszé. In: uő (szerk.): Ima az Akropoliszon. A francia esszé klasszikusai. Európa Könyvkiadó, Budapest, 5-24
- Gyergyai Albert (1984): Esszé az esszéről. In: uő: Védelem az esszé ügyében, Szépirodalmi Kiadó, Budapest
- Han, Byung-Chul (2021): A szép megmentése. Typotex, Budapest
- Hartmann, Nicolai (1977): Esztétika. Magyar Helikon, Budapest
- Macé, Marielle (2010): Az irodalmi esszé, szemben az idővel. Partitúra 2010, 5 (4), 3-12
- Montaigne, Michel Eyquem (1977): Az olvasóhoz. In: Gyergyai Albert (szerk.): Ima az Akropoliszon. A francia esszé klasszikusai. Európa Könyvkiadó, Budapest, 23
- Nemes Nagy Ágnes (1993): A magasság vágya. Magvető, Budapest
- Szilágyi Júlia (2008): Lehet-e esszét tanítani? Komp-Press Korunk BT, Kolozsvár

Bozsó Renáta – Patkósné Hanesz Andrea

OLVASÁSKUTATÁS ÚJRATÖLTVE – SZEGEDI FIATALOKRA IRÁNYULÓ FELMÉRÉSEK EREDMÉNYEIRŐL

***Abstract**: In: 2011, experts of library sciences at the Institute of Cultural Studies, University of Szeged, Juhász Gyula Faculty of Pedagogy surveyed higher primary and secondary school students on their reading habits. In: 2022, the survey was repeated with an actualized online questionnaire, focusing on the changes since the first inquiry and the effects of the pandemic. Librarian-teachers were involved In: the preparation of the new survey (preparing and testing the questionnaire and organizing the data collection); the results will assist their work as well.*

International and national standards, strategies, and curriculums emphasize the importance of educating readers. To do that, data is essential on the reading needs, habits, and practices of young people. Our paper focuses on reading and library visits -- as a form of cultural education – and on innovative methods and opportunities for libraries.

***Absztrakt**: 2011-ben az SZTE JGYPK Művelődéstudományi Intézetében működő könyvtártudományi szakcsoport olvasási szokásokra irányuló kérdőíves kutatást folytatott szegedi általános iskolák felső tagozatain: tanuló és szegedi középiskolás diákok körében. 2022-ben a kérdőívet aktualizálva és online felületre átültetve újra elvégeztük a felmérést, melyben az eltelt évtized változásait és a járványhelyzet hatásait is szándékoztuk felmérni. Kutatásunk előkészítésében (mérőeszköz elkészítése, tesztelése, mérés szervezése), elemzésében könyvtárostanárok is közreműködnek, eredményeinkkel az ő munkájukat is támogatni kívánjuk.*

Az olvasóvá nevelés fontosságát nemzetközi és nemzeti irányelvek, stratégiák, alaptantervek is hangsúlyozzák. Ehhez szükségünk van aktuális ismeretekre a fiatalok igényeiről, szokásairól, olvasási gyakorlatáról. Jelen tanulmány az olvasásra és a könyvtárlátogatásra mint művelődési formára, valamint a könyvtárak által alkalmazható innovatív módszerekre és lehetőségekre fókuszál.

Bevezetés

A tudományos kíváncsiság és szakmai érdeklődés által vezérelve 2011-ben egy kutatást végeztünk a szegedi fiatalok olvasási szokásaival kapcsolatban.[12] 712 felsőtagozatos és középiskolás diákot kérdeztünk meg annak érdekében, hogy a tőlük nyert információkat fel tudják használni az intézményekben dolgozó magyartanárok és könyvtáros kollégák, valamint be lehessen építeni a könyvtárosok, könyvtárostanárok képzésébe. Akkori kutatásunkat egy lehetséges trendkutatás első állomásának tekintettük, melyet 11 év elteltével, 2022-ben követett az újabb felmérés. Az eltelt évtized alatt országos projekt is zajlott, melynek kutatási dokumentációja számunkra is hasznosnak bizonyult, s amely az országos könyvtári rendszer továbbfejlesztése céljából zajlott 2017 februárja és 2020 januárja közötti időszakban. A Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek projekten belül az "Az én könyvtáram" program 4 fő irányt határozott meg: 1. az olvasásfejlesztés támogatása, 2. a digitális írástudás közvetítése, 3. a könyvtárhasználat és információkeresés fejlesztése, 4. a szövegértés támogatása. A projekten belül lehetőség volt országos, reprezentatív felmérés elvégzésére is a 3-17 és 18 év feletti korosztályban könyvtárhasználathoz, információkereséshez, médiafogyasztási, olvasási szokásokhoz kötődően 2017-ben és 2019-ben.[13]
Jelen tanulmányunkban a felső tagozatos (10-14 éves) diákokra vonatkozó eredményeink egy részéről számolunk be, melynek alapjául 421 érvényesen kitöltött kérdőív szolgál.[14]
A kutatást az SZTE JGYPK Művelődéstudományi Tanszékéhez kötődő KAPOCS Kutatócsoport[15] kultúrakutatói tervezték és bonyolították le könyvtáros szakemberek, valamint hallgatók bevonásával.

[12] Bozsó Renáta-Barátné Hajdu Ágnes-Harkai Daniella-Pajor Enikő-Patkósné Hanesz Andrea: Olvasási szokások a tizenévesek körében Szegeden 2011-ben. Szerk. Viskolcz Noémi. SZTE JGYPK, Szeged, 2011, 79 p.
[13] Farkas Ferenc: A Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek projekt keretében megvalósult Az én könyvtáram program eredményei. Könyvtári Figyelő, 66. évf. 3. sz. (2020) 437-438., 443. p.
[14] A 10-18 éves korosztály teljes mintaszáma 825 fő.
[15] Kultúra-Könyvtár-Közösség Andragógia, Pedagógia, Oktatás Kutatócsoport. http://www.szakint.jgypk.u-szeged.hu/mtt/kutatas-kapocs.html [letöltve: 2022. 12. 09.]

Célunk között szerepelt az oktatók, szakmában dolgozók és hallgatók közös munkálkodása, melyet a tapasztalatok megosztása kísért, s melynek során felvázoljuk a vizsgált korosztály olvasási helyzetképét, olvasási szokásait és javaslatokat fogalmazunk meg a fejlesztési irányokat illetően az iskolákban működő és más könyvtárak, valamint szakértők számára. Ebben segítségünkre vannak nemzetközi és hazai szakmai útmutatók, kutatások is. Egyik meghatározó dokumentuma a területnek az International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) és az UNESCO közös iskolai könyvtári nyilatkozata, melyben kiemelik az iskolai könyvtár céljai közt azt, hogy "az iskolai könyvtár az oktatási folyamat integráns része. Az alapvető iskolai könyvtári szolgáltatások az írni-olvasni tudás fejlesztése, az információs műveltség, a tanítás, a tanulás és a kultúra szempontjából a következők: (...) fejleszti és fenntartja a gyermekekben az olvasás és a tanulás szokását és örömét, valamint a könyvtárhasználatot az egész életre szólóan, (…) népszerűsíti az olvasást és az iskolai könyvtár információforrásait és szolgáltatásait az egész iskolai közösségen belül és azon túl is."[16]

Az IFLA-UNESCO együttműködés másik jelentős irata a közkönyvtári nyilatkozat. Ebben a küldetések között szerepel a gyerekek olvasási szokásainak kialakítása és erősítése a születéstől a felnőttkorig.[17]

A hazai nevelést és oktatást szabályozó dokumentumokban is kiemelt szerepet kap az olvasás megszerettetése és a könyvtárhasználat fontossága. A 2020-as Nemzeti alaptanterv a magyar nyelv és irodalomnak, mint fejlesztési területnek tanulási eredményei közt emeli ki az olvasóvá nevelés fontosságát: a tanuló „nyitott az irodalmi művek befogadására; könyvet kölcsönöz a könyvtárból, és azt el is olvassa, élményeit, gondolatait megosztja."[18]

[16] Az IFLA és az UNESCO közös iskolai könyvtári nyilatkozata (1999). In: IFLA Iskolai könyvtári útmutató. Írta az IFLA Iskolai Könyvtári Szekciójának Állandó Bizottsága. Szerk. Barbara Schultz-Jones, Dianne Oberg. Ford. Bognárné Lovász Katalin. 2. átdolg. kiad. KTE, Budapest, 2016, 66. p.

[17] IFLA-UNESCO közkönyvtári nyilatkozat 2022. 2. p. https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/ifla-unesco_public_library_manifesto_2022_vegleges_0919.pdf [letöltve: 2022. 12. 09.]

[18] Nemzeti alaptanterv. Kormány 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet. Magyar Közlöny, 17. szám (2020. január 31.) 306. p. https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes [letöltve: 2022. 12. 09.]

A vizsgált korosztályra vonatkozó kerettanterv magyar nyelv és irodalomból feladatként és célként jelöli ki, hogy a diákok "Őrizzék meg kíváncsiságukat, nyitottságukat, s váljanak olvasó emberekké", rendelkezzenek olvasási és értelmezési stratégiákkal, lássanak a szöveg mögé, valamint a könyv- és könyvtárhasználat is szerepet kap fejlesztendő területként (pl.: a könyvtárak típusaival és jellemzőivel való ismerkedés).[19]

A fentiek miatt különösen fontosnak találtuk a felmérés megismétlését, melynek eredményeiről a következőkben számolunk be. Előzetes várakozásunk az volt, hogy a mutatók romló adatokkal, tendenciákkal fognak bennünket szembesíteni az olvasási és a könyvtárba járási szokásokat illetően, és ezt empirikus úton, továbbra is kérdőívek segítségével szerettük volna igazolni.

A kutatásról

A felmérés mérőeszközének alapját – az összehasonlíthatóság érdekében – a 2011-es kutatás kérdőíve képezte, melynek frissítése, aktualizálása a pályán dolgozó szakemberek véleményének és hazai, valamint nemzetközi kutatások eredményeinek figyelembevételével történt. Az önkitöltős kérdőív immár nem papír alapon, hanem online formában, Google űrlapon jutott el a diákokhoz, akik iskolai keretek között töltötték ki azokat. A 41 kérdésből álló felmérés első része a szabadidős tevékenységekre irányult, majd leszűkült a fő csapásirányt képező olvasási szokásokra, könyvtár- és internethasználatra. Szerepelt kérdés az olvasás gyakoriságára, családon belüli hagyományaira, a házi könyvgyűjtemény nagyságára, az alkalmazott eszközökre, de kedvelt műfajokra, olvasmányokra vonatkozóan is. A könyvtárban dolgozók munkáját elsősorban azzal kívántuk segíteni, hogy felmértük az iskolai könyvtárakkal kapcsolatos tapasztalatokat és elvárásokat, míg a magyartanárok képet kaphatnak a mai ifjúság olvasási szokásairól, a népszerű

[19] Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára. Magyar nyelv és irodalom 5–8. évfolyam.
https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/kerettanterv/Magyar_nyelv_es_irodalom_F.docx [letöltve: 2022. 12. 09.]

könyvekről, ami hozzájárulhat a tananyag és a kötelező olvasmányok modernizálásához és frissítéséhez, így az olvasás megszerettetéséhez és népszerűsítéséhez, ráadásul adott esetben a generációs különbségekből fakadó távolság csökkentését is elősegítheti.

A mintáról és az eredményekről

A megkérdezett 421 diák nem reprezentálja Szeged város 10-14 éves korosztályát, mert két olyan intézmény vállalkozott a felmérésre, melyek továbbtanulási mutatói az átlagosnál jobbak. Az egyik általános iskolában kifejezetten felülreprezentáltak a diplomás szülők gyermekei (ők az átlagnál jobb tanulmányi átlagúak), és a mintában több lány szerepel (56%) mint fiú (ami a korosztály demográfiai mutatóival nincs teljes összhangban). Mindezt az elemzésnél figyelembe kell vennünk. A mintában szereplő 5., 6., 7., és 8. évfolyamos diákok nagyjából arányosan (20-30%-os arányban) töltötték ki a kérdőívet.

A szabadidős tevékenységek kedveltségét ötfokú skálán kellett megjelölni a tanulóknak. Az átlagok alapján kialakult sorrend az alábbi diagramon látható.

1. ábra: Szabadidős tevékenységek kedveltsége (N=421)

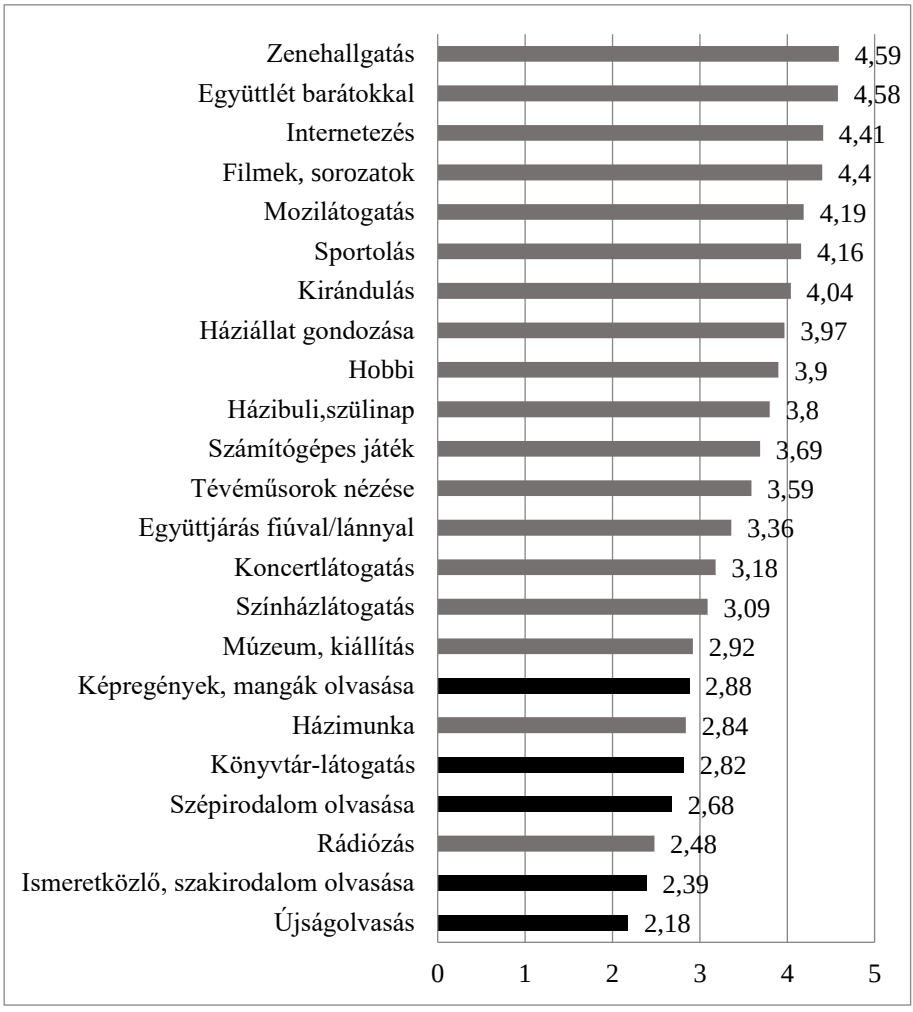

A diagram önmagáért beszél. Látható, hogy az olvasás és a könyvtárlátogatás a legkevésbé kedvelt szabadidős tevékenységek, melyekhez hasonlóan kis érdeklődést csak a hagyományos rádiózás és a házimunka végzése vált ki a felső tagozatosokból. Az eredmények hasonlóak a 11 évvel korábban mértekhez, de a diákok közül még a korábbinál is kevesebben számoltak be arról, hogy szívesen olvasnak szabadidejükben. A legnagyobb visszaesést az újságolvasás könyvelhette el, amely 2011-ben még az olvasás legnépszerűbb formája volt, mára viszont a 3,28-as átlagértéke 2,18-ra esett vissza, amivel a legkevésbé népszerű szabadidős tevékenység címet vívta ki magának a

kutatásban résztvevő felső tagozatosok körében. A három leginkább kedvelt szabadidős tevékenység továbbra is a zenehallgatás, a barátokkal való együttlét és az internetezés.

Az olvasásról

Az olvasás hagyományos formáinak tekintve a könyv- és újságolvasást, valamint a korosztályra jellemző képregények, mangák olvasását, azt tapasztaltuk, hogy az elmúlt bő tíz évben számottevően csökkent a gyakori olvasók és nőtt a soha nem olvasók aránya. A könyvekre vonatkozó adatsorok változása diagramon ábrázolva is látványos.

2. ábra: Milyen gyakran olvas könyvet szabadidejében?

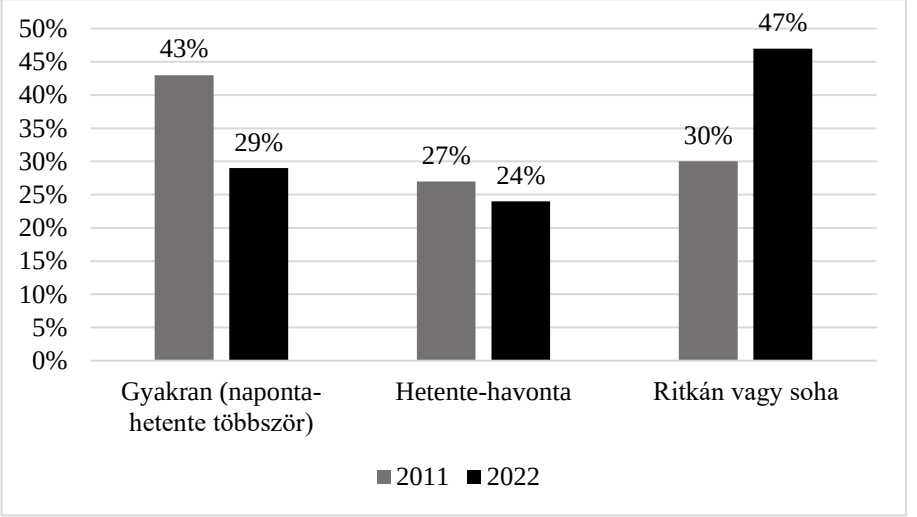

Tóth Máté 2017-ben majd 2019-ben végzett felméréseiből hasonló eredményeket publikált: a 2017-es kutatásában a résztvevő diákok 33,8%-a nem olvasott egy könyvet sem az elmúlt 12 hónapban, míg 2019-ben, a megismételt adatfelvétel idején ez a szám már 43,8%-ra emelkedett.[20]

[20] Tóth Máté: A 3-18 év közötti hazai lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2019-ben. In: Módszertani mozaikok : kutatások és válogatott tanulmányok gyűjteménye. Szerzők Csépányi Zoltán et al. FSZEK, Budapest, 2020, 325. p. (Módszertani kötetek; 9.) https://mek.oszk.hu/20600/20694/ [letöltve 2022. 12. 09.]

Továbbra is elmondható, hogy a diplomás édesanyák gyermekei körében nagyobb a rendszeresen olvasók aránya, ezért az általunk kimutatott eredményeknél a korosztály mutatói még elszomorítóbbak lehetnek. Újságot ez a korosztály alig olvas (mindössze 6% végzi gyakran), a képregények, mangák pedig 14% esetében kerülnek elő hetente többször.

Akik olvasnak könyveket, leginkább hétköznap esténként, hétvégén, illetve szünidőben teszik ezt. Könyvtárban és várakozás idején nemigen vesznek könyvet a kezükbe, de utazás alatt még többekkel előfordul, hogy így ütik el az időt. Utóbbi esetben jellemzően nem a hétköznapi közlekedésre kell gondolni, hanem inkább a hosszabb menetidővel járó utazásokra.

Klasszikus kérdés az olvasásszociológiai kérdőívekben, hogy milyen emlékeik vannak az olvasásról kisgyermek korukból. A megkérdezett diákok fele úgy emlékszik, minden nap olvastak neki otthon annak idején. Közöttük lényegesen kevesebb a könyvet nem olvasó fiatal (9%), miközben azoknak, akiknek ritkán vagy egyáltalán nem olvastak otthon, több mint harmada maga sem olvas soha könyveket.

Megkérdeztük, hogy szüleiket látják-e otthon olvasni. 44% szerint sokat olvasnak, 14 % szerint egyáltalán nem olvasnak a szüleik, a többiek alkalmankénti vagy feltételezett olvasásról számoltak be (mert nem látják, de azért valószínűsítik, hogy olvasnak). Az otthoni példa szerepét látszik alátámasztani az, hogy azok, akik a szüleiket gyakran látják olvasni, maguk is rendszeresebben vesznek könyvet a kezükbe. Ezzel ellentétben azok körében, akik szüleiket csak ritkán vagy soha nem látják ilyen tevékenység közben, szignifikánsan több a ritkán vagy egyáltalán nem olvasó.[21]

[21] Itt figyelembe kell venni, hogy a felmérésre vállalkozott iskolák esetében az átlagosnál magasabb iskolai végzettségű a szülők tábora.

3. ábra: Könyvolvsaás gyakorisága

Könyvolvasás gyakorisága	***Szüleit gyakran látja olvasni (n=185)***	***Szüleit ritkán vagy sosem látja olvasni (n=190)***
Naponta	19%	7%
Hetente többször	22%	14%
Hetente	12%	12%
Havonta többször	12%	13%
Ritkábban	24%	36%
Soha	11%	18%

A kötelező olvasmányok témája sokat vitatott. Megkérdeztük az érintett gyerekeket is ezzel kapcsolatban. Egyre kevesebben tartják érdekes és értékes műveknek a kötelezőket. 44%-uk szerint elavultak. Javaslatokat kértünk tőlük arra vonatkozóan, hogy hogyan lenne érdemes változtatni. A megkérdezettek többsége (69%) legalább néhányat biztosan lecserélne közülük, 42% csökkentené a számukat és 40%-uk azt sem bánná, ha a jelenleginél rövidebbek lennének. Azon túl, hogy frissebb, újabb, szórakoztatóbb, érdekesebb, esetleg képekkel illusztrált kiadványokat szívesebben forgatnának, sok diák megfogalmazta, hogy lelkesebben olvasnának, ha saját maguk választhatnának olvasmányokat, akár osztályszinten szavazva meg a kötelezőket. Ezeket feltételezésük szerint többen olvasnák el.

Mit olvasnak a kötelezőkön felül a fiatalok? Röviden összefoglalva leginkább a humoros, vicces olvasmányokat, kalandregényeket, krimiket részesítik előnyben. A korosztály kedvenc olvasmányai jelentős átfedést mutatnak egy 2017-től évente ismétlődő spanyol vizsgálat eredményeivel. Spanyolországban a legolvasottabb művek 10-13 éves kor között a Jeronimo Stilton-sorozat művei, de dobogós helyezést ért el J. K. Rowling Harry Potter heptalógiája is. A mi felmérésünk résztvevői közt Rowling művei vezetnek, és ott vannak a legnépszerűbbek között a spanyol eredményekkel szinkronban az Egy ropi naplója és Zizi naplója kötetek is, akárcsak a Jeronimo vagy éppen Tea Stilton könyvek.[22]

[22] Hábitos de Lectura y Compra de libros en España 2020. Informe de resultados. 91. p. https://www.gremieditors.cat/wp-content/uploads/2021/02/Ha%CC%81bitos-de-Lectura-y-Compra-de-Libros-2020-ESPAN%CC%83A_150221.pdf [letöltve: 2022.

A magyar szerzők közül lányok körében továbbra is igen népszerűek Leiner Laura könyvei. Kedvenc hőseik közül legtöbben a Szent Johanna gimi valamelyik karaktere vagy a Harry Potter-univerzum egyik figurájának bőrébe bújnának. Tóth Máté már említett kutatásában a 10-14 évesek között 2017-ben Gárdonyi Géza, Molnár Ferenc és J. K. Rowling fértek fel a dobogóra, de 2019-ben már a nagysikerű brit írónő vezette a népszerűségi listát, és Jeff Kinney is előrelépett a második helyre, így ezek az adatok is alapvetően kongruálnak.[23]

Az olvasási szokásaik a járványhelyzet alatt vagy nem változtak, vagy az azt megelőző időszakhoz képest többet olvastak a bezártság idején. Ez a többletolvasás azonban javarészt digitális tartalmak olvasása volt, könyv ritkábban került a kezükbe.

Az e-generáció és az olvasás

Az internethasználat – ahogyan azt már korábban jeleztük – a legnépszerűbb szabadidős tevékenységek egyike. Ezzel kapcsolatban – a várakozásnak megfelelően – lényeges változásokat igazoltak vissza a kérdőívek.

12. 09.] További nemzetközi olvasáskutatási eredményekről lásd: Redenczki István: Nemzetközi kitekintés – a 2021-es év három olvasáskutatási vizsgálatának módszertani áttekintése. Közösségi Kapcsolódások - tanulmányok kultúráról és oktatásról, 2. évf. 1. sz. (2022) 113–123. p.

[23] Tóth Máté: A 3-18 év közötti hazai lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2019-ben. In: Módszertani mozaikok: kutatások és válogatott tanulmányok gyűjteménye. Szerzők Csépányi Zoltán et al. FSZEK, Budapest, 2020, 337. p. (Módszertani kötetek; 9.) https://mek.oszk.hu/20600/20694/ [letöltve 2022. 12. 09.]

5. ábra: Mennyi ideig használja az internetet átlagosan egy napon? (N=419)

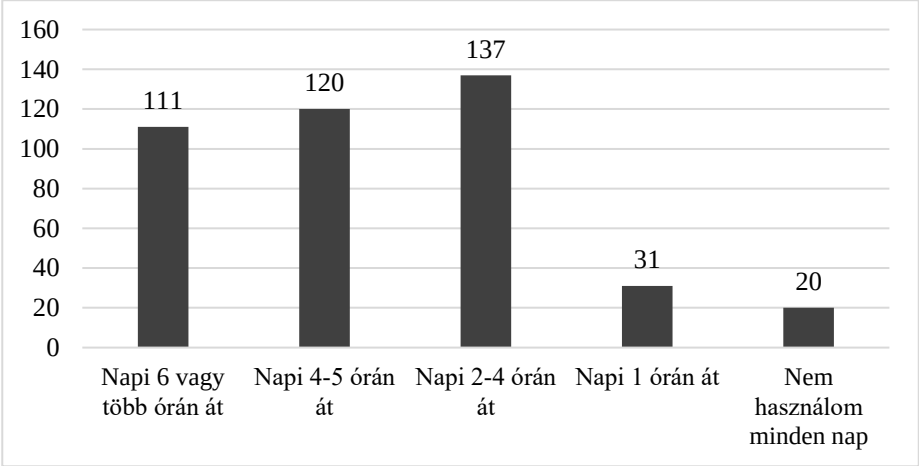

Míg 11 évvel ezelőtt a megkérdezett 10-14 éveseknek még több mint fele nem használta minden nap az internetet, addig ez már csak 5 %-ukra igaz, így joggal nevezhetjük őket e-generációnak.

Azon túl, hogy mennyi időt töltenek az internet előtt, kíváncsiak voltunk arra is, hogy milyen tevékenységeket végeznek ott.

6.ábra: Milyen célból milyen gyakran használják az internetet? (N=417)

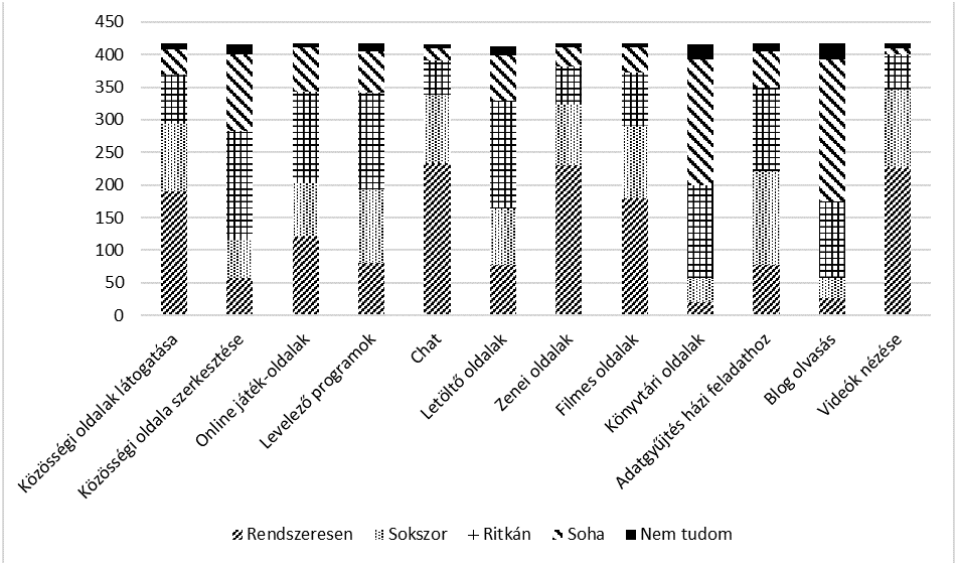

Az olvasás hagyományosnak tekinthető formáinak népszerűtlenedése és az interneten töltött idő dinamikus emelkedése felveti azt a kérdést, hogy milyen tevékenységeket végeznek online, s ezek közül melyek igényelnek olvasást, esetleg épülnek kifejezetten olvasásra. A netes ténykedésre vonatkozó kérdésre adott válaszaikból az derült ki, hogy leggyakrabban beszélgetnek, zenét hallgatnak, filmeket és videókat néznek, valamint közösségi oldalakat látogatnak, amiből még nem kapunk képet arról, hogy ezek során mennyit olvasnak. Rákérdeztünk hát, hogy a hagyományos olvasási formák mellett milyen gyakran olvasnak az interneten szabadidejükben. Az általános iskolát még el nem végzett serdülők többsége gyakran él ezzel a lehetőséggel is, alig ötödük az, akik ritkán választják ezt a módját a szabadidő eltöltésének.

7. ábra: Milyen gyakran olvas szabadidejében internetes oldalakat? (N=417)

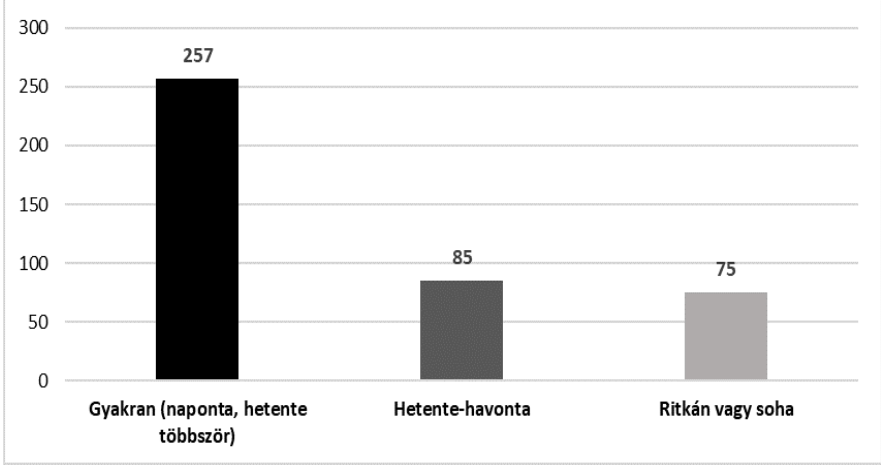

Az eltéréseket kitapintandó különböző nyomtatott és elektronikusan elérhető szövegtípusok olvasásának gyakoriságára külön is rákérdeztünk.

7. ábra: Legalább napi rendszerességgel olvassa.... (N=421)

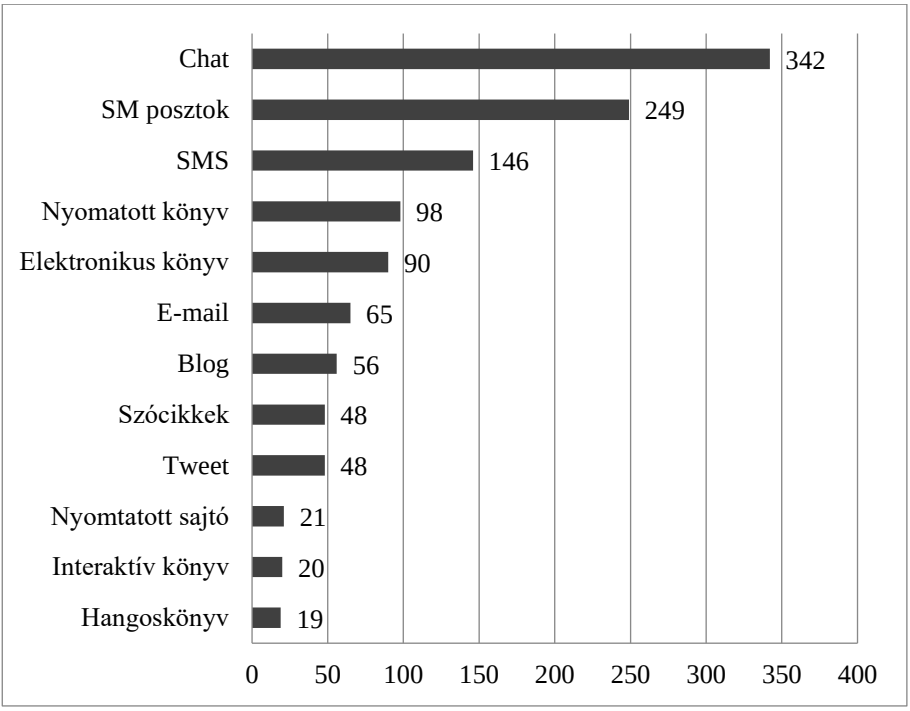

A chat és a social média posztok olvasása többségük számára napi rutin: 10-14 éves korban, de kevesen élnek a hangoskönyvek és interaktív könyvek adta lehetőségekkel. Tehát olvasnak, csak jellemzően nem olyan formában, felületen és hosszúságban, ahogyan az korábban jellemző volt.

Könyvtárlátogatás

Kutatásunk egyik fókusza a könyvtárhasználat volt. A 10-14 éves fiatalok körében meglepő mértékben visszaesett a könyvtári tagok aránya. A vizsgálat idején a megkérdezettek 57%-a úgy nyilatkozott, hogy pillanatnyilag nem tagja egyetlen könyvtárnak sem, 33% pedig soha nem is volt beiratkozva sehova. Ez utóbbi adat a korábbi kutatás 9%-os eredményéhez képest jelentős visszaesés, miközben 2011-ben a gyerekek 76%-a tagja volt legalább egy könyvtárnak, addig most ez az arány csak 42%. A könyvtárakban megforduló tanulók leggyakrabban számítógép- és internethasználat miatt teszik ezt meg, esetleg zenehallgatás vagy tanulás céljából, egyre kevesebben kölcsönöznek,

az elektronikus könyvtárakat, digitális gyűjteményeket, online könyvtári katalógusokat pedig még ritkábban használják.

Az iskolai könyvtárral kapcsolatban fontosnak tartják, hogy kedvesek, segítőkészek legyenek a könyvtárosok, csendet, pihenési lehetőséget biztosítson a hely számukra, a tanuláshoz helyet és információs bázist jelentsen természetesen sokféle könyvvel. Viszonylag kevesen várják el a könyvtártól, hogy szakköröknek adjon helyet, találkozóhelyként funkcionáljon, a könyvtárosoktól pedig azt, hogy meghallgassák őket.

8. ábra: Mit nyújtson az iskolai könyvtár?

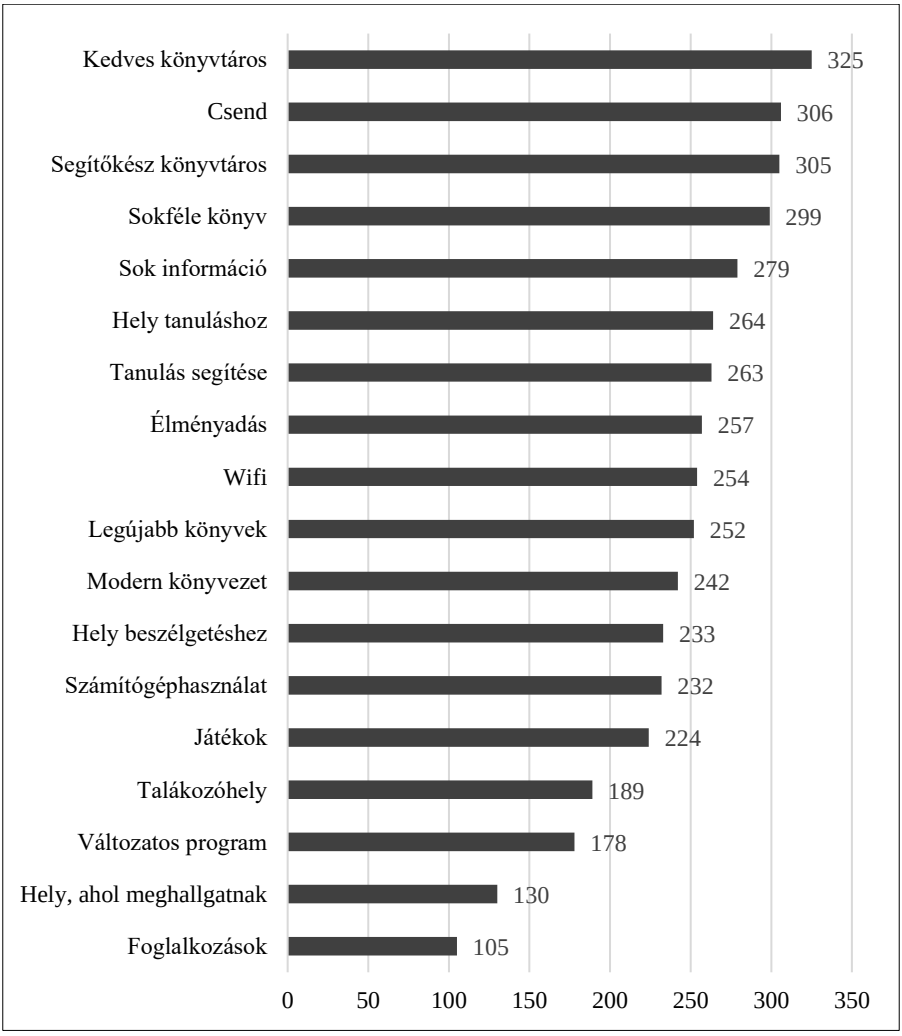

Ha pedig az ő javaslataik alapján történhetnének fejlesztések a könyvtárakban, akkor babzsákok tennék azokat otthonosabbá, filmeket lehetne nézni, gamer gépekkel lennének felszerelve, diákmegőrzőként működnének, esetleg lehetne ott programozást tanulni. Elvétve, de azért könyvekkel és olvasással kapcsolatos ötletek is megjelentek, mint például különböző könyvekkel kapcsolatos vetélkedők, versenyek lehetősége, akár Ki mit tud a könyvekről, könyvkereső verseny, de volt, aki könyvklubbot is elképzelhetőnek tartana vagy akár olvasó délutánt, könyvtári éjszakát.

Összegzés és kitekintés

Korábbi kutatásunk megismétlésével célunk volt az olvasásra, könyvtárlátogatásra és internethasználatra vonatkozó trendek feltérképezése. Várakozásunknak megfelelően sajnos kimutatható, hogy a mai tanulók körében csökkent az olvasás, mint szabadidős tevékenység és a könyvtárlátogatás népszerűsége, míg az internethasználat előtérbe került. Ezért érdemes lenne elgondolkoznia a pedagógusoknak és a szakértőknek olyan további olvasást népszerűsítő kérdéseken, mint a kötelező olvasmányok modernizálása, diákbarát és hatásos iskolai és közkönyvtári programok szervezése.

Szeretnénk optimistán zárni a rövid kutatási beszámolónkat, így reményünknek adunk hangot, hogy ha a felület változik is, a felnövekvő generáció továbbra is olvas. Ha vannak is fenntartásaik a kötelező olvasmányokkal szemben, némi változtatás révén hajlandónak mutatkoznak ezekkel is megismerkedni.

Feltehetően az internetnek, az idegen nyelvű játékoknak és a válaszadókat oktató két iskola jellegének is köze van ahhoz, hogy az előző kutatáshoz képest több mint duplája azok aránya, akik a kötelezőkön felül rendszeresen olvasnak idegen nyelven (12-ről 26%-ra nőtt ez az arány a felső tagozatosok körében).

A fenti tényezők és lépések figyelembevételét és megtételét követően a tanulóknak nagyobb esélye lenne meg- és felismerni az olvasás szépségét, élményét, valamint a könyvtár hasznosságát, melyeken keresztül értelmi, logikai, racionális és érzelmi képességeik kibontakozásához járulhatunk hozzá hosszútávon, a szakmában dolgozóknak pedig megérteni a fiatalokat, és az igényeiket jobban figyelembe véve várni őket nyitott ajtókkal vagy éppen online terekkel.

Felhasznált irodalom

- Bozsó Renáta-Barátné Hajdu Ágnes-Harkai Daniella-Pajor Enikő-Patkósné Hanesz Andrea (2011): Olvasási szokások a tizenévesek körében Szegeden 2011-ben. Szerk. Viskolcz Noémi. SZTE JGYPK, Szeged, 79 p.
- Farkas Ferenc (2020): A Múzeumi és könyvtári fejlesztések mindenkinek projekt keretében megvalósult Az én könyvtáram program eredményei. Könyvtári Figyelő, 66. évf. 3. sz. 437–455. p.
- Hábitos de Lectura y Compra de libros en España 2020. Informe de resultados. 100 p. https://www.gremieditors.cat/wp-content/uploads/2021/02/Ha%CC%81bitos-de-Lectura-y-Compra-de-Libros-2020-ESPAN%CC%83A_150221. pdf [letöltve: 2022. 12. 09.]
- IFLA-UNESCO közkönyvtári nyilatkozat 2022. 4 p. https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/ifla-unesco_public_library_manifesto_2022_vegleges_0919.pdf [letöltve: 2022. 12. 09.]
- Az IFLA és az UNESCO közös iskolai könyvtári nyilatkozata (1999): In: IFLA Iskolai könyvtári útmutató. Írta az IFLA Iskolai Könyvtári Szekciójának Állandó Bizottsága. Szerk. Barbara Schultz-Jones, Dianne Oberg. Ford. Bognárné Lovász Katalin. 2. átdolg. kiad. KTE, Budapest, 2016, 65-67. p.
- Kerettanterv az általános iskola 5–8. évfolyama számára. Magyar nyelv és irodalom 5–8. évfolyam.
- https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/kerettanterv/Magyar_nyelv_es_irodalom_F.docx [letöltve: 2022. 12. 09.]
- Nemzeti alaptanterv. Kormány 5/2020. (I. 31.) Korm. rendelet. Magyar Közlöny, 17. szám (2020. január 31.) 290–446. p. https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/3288b6548a740b9c8daf918a399a0bed1985db0f/megtekintes [letöltve: 2022. 12. 09.]
- Redenczki István (2022): Nemzetközi kitekintés – a 2021-es év három olvasáskutatási vizsgálatának módszertani áttekintése. Közösségi Kapcsolódások - tanulmányok kultúráról és oktatásról, 2. évf. 1. sz. 113–123.
- Tóth Máté (2020): A 3-18 év közötti hazai lakosság olvasási és könyvtárhasználati szokásai 2019-ben. In: Módszertani mozaikok: kutatások és válogatott tanulmányok gyűjteménye. Szerzők Csépányi Zoltán et al. FSZEK, Budapest, 318-360. p. (Módszertani kötetek; 9.) https://mek.oszk.hu/20600/20694/ [letöltve 2022. 12. 09.]

Erdei Gábor

A MUNKAHELYI TANULÁS SZEREPE A FELNŐTT TANULÁS ÉS ANDRAGÓGIA ÉRTELMEZÉSÉBEN

***Abstract**: Andragogy, a large field integrating several social sciences, is divided into several subfields according to the form of institutionalization of personality development, thus we speak of adult education, adult training, but above all, adult learning. The engine (or at least the "fuel") of the knowledge-based economy is continuous development and learning, so a significant part of adult learning is related to the world of work. This finding is especially true In: countries with advanced economies that use modern technologies.*
The present work examines the role (and how it has developed over time) of adult learning In: the workplace. The article is no more than a short theoretical overview, which at the same time aims to explaIn: the relationship between andragogy and workplace learning, which is perhaps less investigated (and known), with particular regard to the philosophy of andragogy and the paradigm shift that has occurred In: recent decades.
Key words: andragogy, adult learning, workplace learning, philosophy of andragogy, paradigm shift

***Absztrakt**: Az andragógia, több társadalomtudományt is integráló nagy területen a személyiségfejlesztés, megvalósulásának intézményesülési formája szerint, több részterületre bomlik, így beszélünk felnőttoktatásról, felnőttképzésről, de mindenekelőtt felnőtt tanulásról. A tudás-alapú gazdaság motorja (de legalább „üzemanyaga") a folyamatos fejlődés, tanulás, így a felnőtt tanulások jelentős része a munka világához kapcsolódik. Különösen igaz ez a megállapítás a korszerű technológiákat alkalmazó fejlett gazdasággal bíró országokban. Jelen munka azt vizsgálja, hogy milyen szerepe van (és ez időben hogyan formálódott) a munkahelyeken a felnőtt tanulásoknak. A cikk nem több egy rövid elméleti áttekintésénél, amely ugyanakkor magyarázatot kíván adni a talán kevésbé vizsgált (és ismert) andragógia és munkahelyi tanulás kapcsolatrendszerére, különös tekintettel az andragógiai filozófiára és az elmúlt évtizedekben bekövetkezett paradigmaváltásra.* *Kulcsszavak: andragógia, felnőtt tanulás, munkahelyi tanulás, andragógiai filozófia, paradigmaváltás*

Bevezetés

A felnőtt tanulás egyik legerősebb ágense és katalizátora a munka világa és környezete, illetve az ehhez kapcsolódó, ezt támogató entitások. Különösen igaz ez az állítás a tudás-intenzív – piaci szférában működő - munkahelyek világában.

A tudatos tanulás az ember immanens része, amely gyakorlása és alkalmazása az élet korai szakaszaiban, döntően különböző intézményrendszerekben, közegekben megvalósuló szocializációval történik. A személyiségfejlődés, -fejlesztés ugyanakkor tovább tart ennél, s a második korszak (felnőttség) egyik legfontosabb életérzése és mindennapi tevékenysége a munkavilága körül zajlik. Az ebben az életszakaszban itt töltött hosszú évtizedek milyensége erőteljesen meghatározzák a személyiség formálódását és markáns hatást gyakorolnak az aktív utáni harmadik életszakasz minőségére is.

Az elmúlt évtizedekben több olyan változás is bekövetkezett, amelyek szinergiát képezve meghatározóvá tették - mint szükséglet, és mint lehetőség - a személyiségfejlesztést felnőttkorban, s ez különösen a munkahelyi kontextusban vált meghatározóvá. Ugyanakkor mi az oka, hogy mégis kevésbé vizsgált a terület a hazai andragógiában?

Andragógia és munkahelyi tanulás

Amennyiben a hazai andragógiatörténetet vizsgáljuk, a különböző korszakokban bizonyos lenyomatokat és tevékenységeket találunk (lásd Dualizmus-kori munkásképzés, vagy a két vh. közötti időszak), amikor a felnőttképzésben számottevő szakmai (ipari, de mezőgazdasági is) képzések formálódtak. S bár a terület nem tartozott a szakma klasszikus közművelődés főáramába, az andragógián belül mindenképpen helyt követelt magának.

A szocialista korszak ebben kérdésben „rendet tett” abban az értelemben, hogy a szükséges munkahelyi kompetenciák, tudások (amelyek szintje és dinamikája természetesen meg sem közelítette a jelen korszak ismeretigényét) megszerzését szinte kizárólag a nagy állami belső képzések keretében valósították meg. A közművelődés pedig elsősorban az iskolarendszeren kívüli formális és nem formális képzéseket tárgyalta (ezek mellett különös hangsúlyt adva az iskolarendszerű felnőttoktatásnak). A korszakban – az 1970-es évek első felében - *Ipari andragógia* címmel jelent meg egyetlen

számottevő munka, de a terület (munkahelyi képzés) csak marginálisan vagy még ennyire minimálisan sem jelent meg a szocialista közművelődés rendszerében, hogy a munkahelyi tanulás fogalmáról már említést se tegyünk. A rendszerváltozás utáni időszakban a kiépülő kapitalista termelési viszonyok mellett az emberi erőforrás-fejlesztés megközelítés vált uralkodóvá s vizsgálta a humán erőforrás fejlesztés tevékenységét, területeit, de ezt alapvetően oktatási és képzési, és nem tanulási aspektusból tette. Így a munkahelyi tanulás minimálisan jelent meg a kutatók érdeklődési célkeresztjében, s maradt a munkahelyi oktatási és képzési szemlélt a domináns.

Másrészt az önmagát újrafogalmazó andragógia elsődlegesen - intézményrendszeri szemléletet alkalmazva -, a formális iskolarendszerű felnőttoktatásokat, továbbá a formális, iskolarendszeren kívüli felnőttképzéseket tárgyalta, valamint a nagyon fontos nem formális típusokat, ahol bár már megjelent a munkahelyek világa, de az esetek többségében itt is a képzési megközelítés nyert preferenciát.

Harmadrészt meg kell jegyezni, hogy a közép-európai térségben az andragógiának hagyományosan legerősebb irányultsága a (köz)művelődésre mutat, erőteljes felvilágosító (*aufklerung*), társadalmi csoportokat, rétegeket felemelő és modernizáló szándékkal, amely döntően felülről irányított és biztosít(ott) művelődési színtereket és tevékenységeket ajánl fel.

Az utóbb évtizedekben az andragógia funkcionális formálódása, ennek a munkahelyek világához való közeledése, a két tényező kapcsolatának megerősödését hozta, és elindult egy lassú változás, amely a felnőtt tanulásoknak a munkahelyi kontextusát vizsgálja. Míg a tradicionális ipari tevékenységekben a fizikailag, térben és időben meghatározott munkavégzés, a legalább ennyire előre meghatározható oktatási és képzési igény nyert megfogalmazást, addig az elmúlt évtizedekben ezek a tradicionális jellemzők meggyengültek, számos helyen felbomlottak, átalakultak és a korábbi konkrét hely és idő mellett a rugalmasság, a formalitás hiánya, sok esetben a tervezhetetlenség, rugalmasság, esetlegesség jelent meg a munkavégzés folyamatában. Így míg korábban a munkahelyi tanulás alatt a fizikai valójában a munkahelyen zajló és megvalósuló tanulást értette a szakirodalom, addig a szervezeti – és egyéb - változásoknak köszönhetően ma már a munkahelyen, a munkahelyért és a munkahely által megvalósuló tanulások összességét értjük a munkahelyi tanulás fogalma alatt.

Oktatás-képzés versus tanulás – a paradigmaváltás

A hozzávetőleg az 1970-es évekkel kezdődő és az 1990-es évekre megvalósult (s másfelől természetesen azóta is zajló) paradigmaváltás a tanulás előretörését jelentette az oktatással, képzéssel szemben. Ebben a paradigmaváltásban nélkülözhetetlen szerepet játszott az andragógiai dimenzió, sőt állíthatjuk, az andragógia katalizátorként – és sürgetően - fogalmazta újra az oktatás és tanulás viszonyrendszerét.

A paradigmaváltás nemcsak a tanulás pozícionálását, hanem az új fogalmak kialakulásában is jelentős szerepet játszott, ilyen például az életen át tartó tanulás megközelítés (és az ehhez kapcsolódó egyéb fogalmi területek). A kifejezés nem elsősorban a pedagógia, még csak nem is a felsőoktatás változásainak, expanziójának eredményeként született, sokkal inkább a felnőttkorban dinamikusan növekvő képzési és még inkább tanulási, egyfelől lehetőségek, másrészt kényszerek hatására.

Az andragógia világában a felnőttek képzése, oktatása mindig is kevésbé volt központilag szabályozott és az oktatásban és képzésben is több nem formális és informális jegyet, jellemzőt birtokolva működött. Így ez a nyitottabb állapot természetszerűleg sokkal könnyebben tudott alkalmazkodni a tanulás erőteljes előretöréséhez. Míg a pedagógia, amelyben az intézmény centrikusság óhatatlanul elsődleges, az andragógia rugalmasabban tudott az új helyzethez alkalmazkodni s a felnőtt tanulás expanziójára a nem formális és informális tanulási helyzetek, környezetek előretörésének szabadútját adó, sőt az ismeret és tudás megszerzésének folyamatát ebbe az irányba áttoló viselkedésével reagált.

Ezek a folyamatok nemcsak nyitottabbá tették az oktatás – képzés - tanulás rendszerét, de teret is nyertek más, eddig általuk be nem járt területeken, erősítve így a multidiszciplinaritás tudományos megközelítést és jelleget. A másik oldalról, a folyamatosan növekedést, megújulást, innovációt kívánó gazdaság sem nélkülözheti a tanulás és az újratanulás humán tevékenységét. A folyamat végén tehát azt látjuk, hogy a felnőttkori tanulás teljesen általános jelenség lesz, s maga a tanulás fontosabb lesz (lett), mint a felnőttoktatás és felnőttképzés.

A tanulás felszabadulása az oktatás és képzés alól, az információ és ismeretek megszerzésének szabadságát hozta el (és fordítva). Ezek megszerzésének színtere már nem korlátozódik (és nem korlátozódhat) az oktatási és képzési intézményekre, de mindenhol megjelenhet.

A tanulási tevékenységek éppen egyik domináns helyszínévé válnak a munkahelyek. Azzal, hogy a fejlett technológiát, eljárásokat stb. alkalmazó gazdaságok a tudás-gazdaság irányába mozdultak el, a tudás megszerzése nem lehetőség többé, de versenyhelyzeti kötelezettség. Ezek a munkahelyek ennél fogva rákényszerülnek arra, hogy a szervezeti tudásvagyonuk folyamatosan gyarapodjon, frissüljön, amely leginkább a folyamatos, turbulens, számos forrásból táplálkozó tanulással valósítható meg.

Ez a változás serkenti az LLL kialakulását is, hiszen amikor ezen fogalomról beszélünk, akkor elsősorban nem a formális oktatásnak és képzésnek az egész életre kiterjedő világára kell gondolnunk (részben arra is, persze), de sokkal inkább a nem formális és informális tanulási helyzetekre és környezetekre. Így nem áll távol az igazságtól az a megállapítás, mely szerint a munka világa az egyik legfontosabb katalizátor az életen át tartó tanulás folyamatában és foglal létrejöttében is nélkülözhetetlen szerepet. A posztindusztriális világban a technológia intenzív, tudásalapú gazdasági tevékenységek szükségképpen igénylik, és egyben generálják a többlet tudást, a legújabb tudást. Tudás alapú gazdaság nincs tanulás nélkül. Így tehát minél erőteljesebben van jelen a tudás-intenzív tevékenység – nagy eséllyel – annál jelentősebb lesz a tanulás minősége és mennyisége is. Ez az állapot és a kialakult helyzet számos esetben nem teszi azt lehetővé, hogy képzések formájában valósuljon meg a tudási szükségletek kielégítése. A képzés és oktatás mellett, és egyre inkább helyett, a tanulás legkülönbözőbb formái honosodnak meg. A folyamat, a tanulások virágzását hozza el.

A munkahelyi tanulás előretörésének hatása az andragógia filozófiai irányzataira

Bár az andragógia területén méltatlanul elhanyagolt helyzetben van az ezen multidiszciplináris társadalomtudomány létezést, működésének hátterét jelentő tudományelméleti (és tudománytörténeti) megközelítés, s helyette a szakpolitikák használata a mindennapos gyakorlat (ami részben érthető is, hiszen egy nagyon erőteljes praxis-orientált területről van szó), mégis röviden kitérünk erre a problémakörre is, hiszen a szakpolitikák mögött, jó esetben, valamilyen koncepcionális elképzelések, filozófiák húzódnak meg.

Vizsgálatunk tárgyát illetően a tradicionális andragógiai filozófiák - amelyeket többek között Elias - Merriam szerzőpáros kiváló kötete mutat be – közül elsősorban a behaviorista és a progresszív irányzatok azok, amelyek a gazdasághoz, munkahelyhez, munkavégzéshez köthető felnőtt tanulásokkal mutatnak szorosabb kapcsolatot. A liberális, a humanisztikus és a kritikus irányzatok kisebb mértékű érintettséget jeleznek. Ez nem véletlen, hiszen a munkahelyi tanulások jellemzői, céljai, a tanulás tárgya, a tanulás módszerei, dinamikája, – s nagyon fontos - a tanulás tétje elsősorban a progresszív, problémamegoldó (pragmatista) és az átalakító, behaviorista irányzatokkal mutat illeszkedést.

A két – a munkahelyi tanulás miliőjében – kiteljesedő irányzat a modern korban született, míg a liberális és humanisztikus irányzatok az európai történelem kezdetétől jelen vannak, formálva évszázadokon át nemcsak a művelődés folyamatát, de kialakítva ezzel az adott kor embereszményét is. A téma tárgyalása során gyakran felmerülő kérdés az, hogy milyen módon befolyásolják a munka világában manifesztálódó értékek és orientációk a teljes andragógiai filozófia palettáját? Gyengítik, akár kiölik a felnőtt tanulási érdeklődést, vagy éppen ellenkezőleg, kiegészítik azt, esetleg motivációt jelentenek egyéb (eltérő tartalmú és célú) tanulás és személyiségfejlesztési tevékenységekre, aktivitásokra, s ezzel nem háttérbe szorítva így a klasszikus, vagy humán műveltséget?

Ugyanakkor az is egyértelmű, a tudás intenzív, így egyben tanulás intenzív ágazatok többsége földrajzilag - minden flexibilitás és otthoni, illetve távmunka ellenére is – a nagyvárosokban koncentrálódik. Ezek a települések kínálják a gazdag szabadidő, művelődés forrásait, kereteit (*learning city*), amelyben számos a munkára irányuló ismeretektől eltérő célú, személyiséget kiteljesítő tudatos tevékenységben lehet résztvenni.

Szintén kapcsolat tapasztalható az iskolázottság és a tudatos személyiségfejlesztés között. Jellemzően a magasabb iskolázottságban erőteljesebben megjelennek egyfelől a tudatosabb életvezetés részeként az önirányító tanulások, másfelől szintén nagyobb arányban vannak jelen ezen tevékenységekben az önmegvalósító tanulás elemei (ahogyan szintén magasabb értéket ér el a szórakozás, szórakozva művelődés, vagy éppen az egészséges életmód megvalósítása is), ami nem a progresszív és behaviorista irányzatot, de a liberális és a humaniszitikus irányzatok jelentét feltételezi.

A munkahelyi tanulás részvétele az új fogalmak kialakulásában

Az 1970-es évekkel kezdődően, az 1990-es évekig tartó időszakban - jellemzően a paradigmaváltási folyamatban -, köszönhetően az új társadalmi, gazdasági stb. jelenségekhez kapcsolódóan számos új fogalom született, formálódott, amelyeket mind makro társadalmi szintén képeztek le leírásokkal (új fogalmakkal), másfelől mikro szinten is elvitathatatlan gazdagító hatást mutatnak. A tudásgazdaság, tanulótársadalom, hálózattársadalom stb. fogalmak kialakulásában, ezek értelmezésének mindegyikében megtalálhatók kimondottan az andragógiából épülő alkotóelemek. Ezek mellett több olyan átfogó fogalom is megszületett, amely az oktatás-képzés, majd az említett korszakunk végére tanulás világban alkotott maradandót. Ilyen az 1970-es évek *recurrent education* fogalma, majd a szintén ebben a korszakban még forgalomban lévő *lifelong education* radikális átalakulása a *lifelong learningre* (LLL) az 1990-es években. Ezen fogalmak kialakulásában nem a közoktatás és nem a felsőoktatás volt a hajtóerő, de az andragógia. Mint ahogyan a frissen a globális használtba került lifelong learning-et is érte kritika, mely szerint az LLL döntően a neoliberális gazdaságpolitikára adható (igenlő) válaszok egyike. Így – a kritika szerint – ezen megközelítéssel a felnőtt tanulás kimondottan gazdasági célokat szolgál, ezzel szemben az új hívó szó a *lifewide learning* (LWL) lehet, amely a felnőtt tanulását árnyalja és karakteresen jelen vannak a tanulási tevékenységben a liberális és humanisztikus andragógiai filozófia elemei, szempontjai is.

Ehhez hasonlóan, az elmúlt évtizedekben erősödtek meg a tanulások térbeli folyamatait vizsgáló megközelítések, s ezek eredményeként fogalmazódtak meg a *tanuló régió (learning region)*, tanuló térség kifejezések, melyek egészen a mikro szintig begyürüztek (*tanuló szervezet*). S mindenféleképpen idesoroljuk az UNESCO-hoz kapcsolódó *learning city* fogalmát, amely az elmúlt években mozgalommá fejlődött.

A másik nagyon fontos színtere a változásoknak, a mikro szervezeti egységek, jelen esetben – tárgyaltan – elsősorban a piaci szektor munkahelyei, ahol a munkahelyi tanulások karakteresebben és teljesebben jelennek meg (szemben pl. az állami szféra munkahelyeivel). A legkülönbözőbb tanulási folyamatokat és mozzanatokat leírni próbáló kísérletek eredményeképpen számos, már korábban is használt fogalom megújul, illetve születtek teljesen új meghatározások is. Így különböző tanulások gazdag tárházával

találkozhatunk: *instant learning, embedded learning, peer learning, project-based learning, learning by doing, conducive learning, problem-based learning, team learning* stb.. Ezek a munkahelyi tanulási formák, folyamatok jelentősen gazdagítják nemcsak a felnőtt tanulás módszertanával foglalkozó szakirodalmat, de a lehetséges kutatási irányokat is.

Zárszó

Az előzőekben, a teljesség igénye nélkül, felvillantottunk néhány olyan értelmezési konstrukciót, amelyek a munkahelyi tanulás és az andragógia kapcsolatrendszerét, viszonyát jellemzi, jellemezheti. A vázolt szempontok önmagukban is további elméleti értelmezésekre és empirikus kutatásokra adhatnak lehetőséget. Megítélésünk szerint a hazai andragógia ezen területei kevésbé feltártak, egyben kiaknázatlanok.

Felhasznált irodalom

- András Benedek - Gábor Erdei (2007): Company based learning as competence development In: Hungary. in.: Lynne Chisholm - Helmult Fennes – Reingard Spannring (eds): Competence development as workplace learning. Innsbruck University, Innsbruck pp. 147-157.
- Deutscher, Viola– Braunstein, Anke: (2023): Measuring the quality of workplace learning environments – a qualitative meta synthesis of employee questionnaires. Journal of Workplace Learning Vol. 35. Iss. 3.
- Elias, John L. – Merriam, Sharan B. (2004): Philosophical Foundations of Adult Education. Krieger Publishing Company, Malabar, Florida.
- Evans, Karen – Bound, Helen - Gábor Erdei (eds.) (2022): Workplace learning In: changing contexts. Hungarian Educational Research Journal (HERJ), AKJournals, Vol. 12. Iss. 4.
- Fenwick, Tara (2008): Workplace Learning in.: Leona M. English (ed): International Encyclopedia of Adult Education, Palgrave-Macmillan pp. 673-677.

- Henschke, John A. (2010): Beginnings of the History and Philosophy of Andragogy 1833-2000. in.: Viktor Wang (ed.): *Integrating Adult Learning and Technologies for Effective Education: Strategic Approaches*. California State University, USA, pp.1-30.
- Malloch, Margaret – Cairns, Len – Evans, Karen - N O'Connor, Bridget (2010): The SAGE Handbook of Workplace Learning. SAGE Publications Ltd. Newbury Park, California.
- Merriam, Sharan B.– Caffarella, Rosemary S.– Baumgartner, Lisa M. (2007): Learning In: Adulthood – a comprehensive guide. Jossey-Bass, San Francisco.

Márkus Edina

MENTOR ÉS/VAGY TANÁCSADÓ?

Abstract: *We can state that there is a serious overlap between mentoring and consulting work. These designations are often used interchangeably. That's why it's worth reviewing how those dealing with the topic approach this question. Specialists dealing with communities often have to support several communities over a longer period of time In: the role of mentors and consultants. In: our study, we review the literature on the conceptual issues of the mentoring - counselling topic, its significance, and the levels of counselling.*

Absztrakt: *Megállapíthatjuk, hogy a mentori és tanácsadói munka között komoly átfedés van. Gyakran felváltva használják ezeket a megnevezéseket. Ezért érdemes áttekinteni, hogy a témával foglalkozók hogyan közelítenek ehhez a kérdéshez. A közösségekkel foglalkozó szakembereknek gyakran kell mentori, tanácsadói szerepben hosszabb időszakon keresztül, gyakran több közösség támogatását is végezniük. Tanulmányunkban a mentorálás - tanácsadás témakör fogalmi kérdéseire, jelentőségére, a tanácsadás szintjeire vonatkozó szakirodalmat tekintjük át.*

Bevezetés

A mentori, tanácsadói segítségnyújtás az egyének mellett a közösségek számára is fontos és egyre inkább meghatározó jelentőségű. A közösségekkel foglalkozó szakembereknek gyakran kell mentori, tanácsadói szerepben hosszabb időszakon keresztül, gyakran több közösség támogatását is végezniük. Ezért hasznos a vonatkozó szakirodalmat áttekinteni. Tanulmányunkban a mentorálás - tanácsadás témakör fogalmi kérdéseire, jelentőségére vonatkozó szakirodalmat tekintjük át.

Fogalmi kérdések

A tanácsadás, a mentorálás megközelítései elsősorban a pszichológiai és a pedagógiai szakirodalomban jelennek meg és főként az egyének irányába történő támogatást jelentenek, azonban ezek a koncepciók jól hasznosíthatóak, részelemeikben adaptálhatóak a közösségek segítése kapcsán is.

Ha a témánk, a közösségek szempontjából tekintjük, akkor a szervezetfejlesztés, szervezeti tanácsadás, így a menedzsment szakirodalom is előkerülhet, így ennek a szakterületnek is áttekintjük, hivatkozzuk a kapcsolódó szakirodalmát.

Általában elmondható, hogy a tanácsadás területe interdiszciplináris megközelítésű. A tevékenység önálló foglalkozássá válása Nyugat-Európában és Észak-Amerikában már a huszadik század harmincas éveiben elkezdődött. Főiskolai vagy egyetemi végzettséghez kötött tevékenységgé vált. Magyarországon 1993-tól folyik a felsőoktatásban tanácsadó szakember-képzés (munkavállalási, addiktológiai, felsőoktatási stb.) (Ritoók-Herskovits, 2013:14).

A mentorálás kifejezést több területen használják, a segítő tevékenységek általános gyűjtőfogalmaként is találkozhatunk vele, de, ha a tudományos hátterét nézzük, legtöbbször a pedagógiai területen jelenik meg. A mentor szó görög eredetű, jelentését a Homérosz Odüsszeusz című munkájában szereplő Mentór nevéből származtatják, ő volt Odüsszeusz fiának, Télemakhosznak a nevelője. Tehát eredeti értelmében idősebb tanácsadót, pártfogót, atyai jóbarátot jelent.

Di Blasio, Paki és Marton (2011) és Makó (2015) a mentorálás történetisége kapcsán Bernatchez és munkatársaira (2010), valamint Woodra (1997) hivatkozva megállapítja, hogy a 18. és 19. században megjelent, főleg tanító jellegű könyvek, művek címében ismegjelenik a mentor kifejezés. A korabeli tengerészeti és orvostudományi szakirodalomban a fiatal generációk okításában vettek részt a tapasztalt mesterek, akiket mentoroknak hívtak.

Ugyancsak hasonló értelemben jelenik meg a hadtudományokban, ahol megfelelő területen a gyakorlott katonákra bíztak újoncokat, akiket bevezettek a hadviselés rejtelmeibe. Az elmúlt századokhoz képest változott a fogalom értelmezése.

Áttekintve a vonatkozó szakirodalmat, az 1970-es évekre a korábbi, alá-fölérendeltségi viszony háttérbe kerül, és az egyenlő felek párbeszéde megközelítés jelenik meg. Woodd (1997) szerint a mentor olyan személy, aki vezet, támogat, tudást közvetít, és megfelelő időben a rábízottnak segítségére van.

Freedman (1992) a mentor és a mentorálás kapcsán a következő meghatározásokat teszi. A mentor olyan személy, aki nagyobb tapasztalattal vagy életbölcsességgel rendelkezik, mint a mentorált. A mentor irányítást és útmutatást ad, melynek célja a mentorált támogatása és fejlesztése. A mentor és mentorált között olyan érzelmi kötelék alakul ki, melynek alapja a bizalom. A mentorált számára jelentkező előnyök a mentorálás során: egyénre szabott támogatás és bátorítás, szakmai területen jelentkező önbizalom, magabiztosság a célok kitűzésében és az új lehetőségek feltárásában, az adott munkaterület realisztikus ismerete, tanácsok a különböző felelősségterületek kiegyensúlyozására és megtartására, háttértudás megszerzése a munka kapcsán, kapcsolati tőke építése és használatának képessége (Nagy, 2014:46). A mentor tehát egy segítő, támogató, de tudást közvetítő, készségeket fejlesztő személy is. Ma már ez a fogalom széles területen jelenik meg, a mentorálás különböző formái előtérbe kerülnek, például iskolákban, munkahelyeken, segítő szolgáltatások esetében. Különösen az iskolai alkalmazásra irányul az utóbbi időben nagy figyelem.

A mentori munkának alapvetően két megközelítése figyelhető meg Boudreau (1999) szerint. Az egyik megközelítésben a mentor erősen irányítja a mentorált munkáját. Ebben az esetben konkrét tanácsokat és javaslatokat ad, a munkát elemezi, kritizálja és javítja, ha szükséges. A másik megközelítés szerint, a mentor feladata reflektálásra késztet. Ebben az esetben, a mentor és a mentorált közötti interperszonális kapcsolatok kerülnek előtérbe: a mentor motivál, megerősít, bátorít, elemzésre késztet. Elsősorban tehát arra próbálja ösztönözni a mentoráltat, hogy saját tapasztalatainak elemzése révén képes legyen megoldani a feladatait.

A tanácsadó fogalma kapcsán legtöbben Ritoók (2009) meghatározását veszik alapul, amely szerint, az a személy, aki személyekkel, csoportokkal, családokkal és olyan rendszerekkel dolgozik, amelyekben szituációs és fejlődési problémák merülnek fel. A feladata annak elősegítése, hogy az emberek, a csoportok hatékonyabban valósíthassák meg céljaikat, funkcióikat. A tanácsadó fogalomnál már egyértelműen megjelenik az

egyénen túli, különböző csoportokkal való foglalkozás is. Más jellemzőket tekintve is van különbség.

A tanácsadás kialakulása szorosan kapcsolódik a különböző segítő szakmák fejlődéstörténetéhez. Ebből a szempontból elsősorban a pszichológia tudományának, a különböző pszichológiai irányzatok hatásának jelentőségét érdemes figyelembe venni, valamint a mentálhigiénés irányzatok fejlődéstörténetét.

A tanácsadásnak számos további fogalmi meghatározása is ismeretes. Ritoók (2003) szerint viszonylag rövid távú, interperszonális, elméleti alapú, etikai és jogi normák által irányított szakmai tevékenység, amelynek fő célja pszichológiailag alapvetően egészséges személyeknek segíteni fejlődési és szituációs problémáik megoldásában.

Az Európai Tanácsadási Társaság (EAC, 2002) megfogalmazásában egy interaktív tanulási folyamat, amely az egymással szerződő tanácsadó(k) és a kliens(ek) között jön létre, legyenek azok egyének, családok, csoportok vagy intézmények, amely a szociális, kulturális, gazdasági és/vagy érzelmi kérdésekben holisztikus megközelítést alkalmaz. A tanácsadás foglalkozhat specifikus problémákkal és megoldásukkal, döntéshozatallal, krízisekkel, kapcsolatok javításával, fejlődési kérdésekkel, a személyes tudatosság fejlesztésével és támogatásával, az érzelmekkel, gondolatokkal, észlelésekkel, valamint belső és külső konfliktusokkal.

Szilágyi (1993), valamint Váry és munkatársai (2009) értelmezésében a tanácsadás olyan segítő tevékenység, amely a tanácskérő és a tanácsadó közötti személyes kontaktuson keresztül valósul meg azzal a céllal, hogy egy meghatározott kérdéskör tisztázódjék a tanácsadó közreműködése révén, ahogyan azt a tanácsot kérő igénye megkívánja, meghatározza. A menedzsment szakirodalomban szereplő fogalmak (Kubr, 2002; Poór és munkatársai, 2001) arra koncentrálnak, hogy a tanácsadás célja, hogy segítse a szervezeteket a céljaik elérésében felmerülő problémák feltárásában, megoldási javaslatok kidolgozásában, új lehetőségek felkutatásában, valamint a szükséges képességek elsajátításában, a változások megvalósításában. Ha áttekintjük ezeket a meghatározásokat, megállapíthatjuk, hogy mindegyikben megjelenik a személyes és interaktív kapcsolat, valamint a problémamegoldás, a fejlesztés, mint a tevékenység alapja. A tanácsadás két megközelítésben is értelmezhető és értelmezésre is kerül a szakirodalomban.

Egyrészt, az irányítás (guidance) értelmében, amely esetében fontos választásokra irányuló döntésekben segítésnek tekinthető. Másrészt a tanácsadás (counselling/counseling): változások végrehajtásában segítségnyújtás. A tanácsadás kifejezést hallva a laikus felfogás azt feltételezi, hogy aki problémahelyzetben van, elmegy egy szakemberhez, aki megmondja neki, hogy mit kell tennie. A magyar nyelvi kifejezés, a tanácsot „kér" és tanácsot „ad", azt sugallja, mintha a problémahelyzetre a tanácskérő közösségtől teljesen függetlenül születne megoldás, figyelmen kívül hagyva a sajátos élethelyzetét, és csakis a tanácsadó szakember véleménye lenne a mérvadó. A tanácsadás professzionális értelmezése azonban teljesen más alapállásból indul ki. A tanácsadás fogalom inkább az angol counselling (konzultáció, megbeszélés) kifejezést takarja szakszerű értelmezésben. A képzett tanácsadók kifejezetten igyekeznek elhatárolódni a direkt tanácsok adásától. Ehelyett arra törekednek, hogy a problémahelyzetben lévő tanácskérővel közösen keressenek megoldást. Képessé tegyék a tanácskérőt a problémái megoldására.

McLeodnál (2003) a tanácsadás eredményközpontú megközelítése révén kategorizálja a tanácsadás céljait és végeredményét. Három kategóriába sorolja a tanácsadás eredményeit. • Egyrészt a tanácsadás segítségével aktuális életproblémára találhatunk megoldást. • Másrészt a tanácsadás alkalmazása során a tanácskérők olyan új készségeket, stratégiákat tanulnak, amelyek segítségével hasonló problémákat eredményesebben tudnak kezelni a jövőben. • Harmadrészt a tanácsadás elősegíti a személyiség energiáját és kapacitását a hatékonyabb társas együttműködésre, a jobb szociális beilleszkedésre. Ez a szemléletmód a közösségek számára alkalmazott tanácsadási folyamat esetében is teljesen működőképes.

Dávid (2008: 582, 2012) és Váry (1999) szerint attól függően, hogy milyen mélységben szorul segítségre a tanácskérő, *a tanácsadás három szintje* különíthető el.

Első szint – orientáció: ahol elsősorban információadás történik. Általában rövidebb, kevésbé időigényes.

- Második szint – konzultáció: irányítás, támogatás, hosszabb időtartamú, kevésbé konkrét kísérés, vezetés, ahol az információnyújtás mellett annak a feldolgozását és a döntéshozatalt is segítjük.

- Harmadik szint – pszichológiai tanácsadás: időigényesebb folyamat, mint a konzultáció, a támogatás már elsősorban pszichológiai jellegű, erőforrás-átstrukturálás és összpontosítás történik.

Váry és munkatársai (2009) a különböző szinteket az alábbi táblázatban láthatóan foglalták össze. Ez a táblázat igyekszik rámutatni, hogy az egyes segítő szakmákban mely szintek jelennek meg.

1. táblázat A tanácsadás szintjei

	Információs tanácsadás	**Konzultáció**	**Pszichológiai tanácsadás**
Mi történik?	Információátadás Rákérdezés, figyelemfelhívás megoldási lehetőségekre	Irányítás, támogatás, a probléma megoldására irányuló erőforrás-összpontosítás	A személyiségben rejlő, a döntést nehezítő vagy akadályozó tényezőkkel való foglalkozás, mely rövid pszichoterápiák irányába mutat
Ki használja?	Több segítő foglalkozásban megjelenik: mentor, coach, esetmenedzser, szociális munkás és tanácsadó stb.	Tanácsadók esetében jellegzetes	Tanácsadók és pszichológusok (coach-ok is, amennyiben van megfelelő képesítésük hozzá)

(Forrás: Váry és munkatársai (2009:12))

A fenti modellnél összetettebb Wiegersma (1976, 1978) koncepciója, amellyel Ritoók- Herskovits (2013) és Kenderfi (2011) munkáiban is találkozhatunk. Ez a modell bemutatja, hogy hogyan alakul a tanácsadás egyre mélyülő tevékenységrendszere, a tanácsadás szintjei, formái, működésmódjai. Wiegersma (1976, 1978) a tanácsadás ötféle szintjét írja le.

Az 1. szint lényegét azzal jellemzi, hogy a tanácskérő önállóan képes dönteni a problémájában. Legfeljebb némi tájékozódásra van szüksége a különböző választási lehetőségek és azok követelményeit illetően. Ez a tanácsadási forma főleg informáló jellegű.
A 2. szint bonyolultabb döntési helyzetet, ellentétes szempontok mérlegelését jelenti. A döntés előtt álló személynek segítségre van szüksége ahhoz, hogy megértse a körülményeket, kitűzze a megfelelő célokat, és kiválassza az ezekhez megfelelő megoldásokat.
A 3. szintet komoly belső konfliktusok jellemzik. A tanácskérőnek arra van szüksége, hogy mélyebben megértse konfliktusait, és eljusson azok megoldásához.
A 4. szinten a problémák kiterjedt körével találkozunk, amelyek mélyen gyökereznek a személyiség belső életében: a kliens kapcsolataiban éretlen, aggodalom, szorongás vagy merevség, visszahúzódás jellemzi. A döntési problémák ezekkel összefüggésben jelennek meg, de megoldásuk csak a neurotikus problémák megoldásával összefüggésben lehetséges.
Az 5. szinten nagymértékű integrációhiány jelenik meg. A tanácskérő nem képes cselekedeteit összehangolni, képtelen a valóság követelményeihez igazodni. Ez pszichés és/vagy organikus patológiával is együtt járhat. A feladat az integráció elősegítése. A tanácsadásra csak ennek függvényében kerül sor (Ritoók – Herskovits, 2013: 13).
Kenderfi (2011) a munka-, pályatanácsadásra vetíti a Wiegersma-i modellt. Véleménye szerint a tanácsadás interdiszciplináris területén szükség van a szakemberek közötti együttműködésre, illetve annak tisztázására, hogy a probléma jellegétől függően kinek a kompetenciája az azzal való foglalkozás. Wiegersma szintjeit alapul véve mutatja be, hogy mely szinteken, milyen végzettségű, kompetenciájú tanácsadók dolgozhatnak.
Az információs szint érinti a legnagyobb réteget, a mai modern felfogás szerint a népesség egészét és ezen a szinten a legváltozatosabb végzettséggel dolgoznak tanácsadók (Kenderfi, 2011: 19). A konzultáció szintjein: (2-3. szint) már bonyolultabb döntési helyzetekkel és mélyebb konfliktusokkal rendelkező egyénekkel találkozunk. A 2. szinten pszichológus MA, andragógus munkavállalási tanácsadó szakirány BA és emberi erőforrás MA diplomával egyaránt képzett szakemberekkel találkozhatunk. A 3. szinten az előzőekben felsoroltak közül BA képesítéssel már nem, de MA végzettséggel lehet dolgozni (Kenderfi, 2011: 20).

A további szinteken (4-5. szint) már szakpszichológusok, pszichoterapeuták dolgozhatnak. A fokális tanácsadás esetében nem reális elvárásokkal, döntési és neurotikus problémák kölcsönös egymásra hatásával küzdő személyeknek segítenek tanácsadó szakpszichológusok. A pszichoterápia esetében már a tanácsadás határait feszegeti a probléma, amennyiben régóta vita folyik tanácsadás és pszichoterápia különbségeiről. Ezen a szinten a jelen- és problémafókusz megtartása mellett pszichés- és, vagy organikus problémák kezelése folyik pszichoterapeuta végzettségű tanácsadók segítségével (Kenderfi, 2011: 20).

Kiss és munkatársai (2009:20) a felsőoktatási tanácsadásról írott munkájuk bevezető, általában a tanácsadás céljairól, területeiről szóló részében megállapítják, hogy a tanácsadás fő működési területeit az egyén- és magánélete, a társas-társadalmi kapcsolatok és a társadalmi intézmények adják. Véleményük szerint a tanácsadás fejlődésének nemzetközi tendenciái azt mutatják, hogy a tanácsadáson, mint diszciplínán belül számos speciális terület jött létre a tanácsadás pszichológiájának közös alapjaira épülve. A főbb működési területek: életvezetési tanácsadás; krízis tanácsadás, párkapcsolati tanácsadás, családsegítő tanácsadás, munka- és pályatanácsadás, szervezetfejlesztési és emberi erőforrás fejlesztési tanácsadás; tanácsadás a különféle alap és középfokú oktatási intézményekben, tanácsadás a felsőoktatásban, rehabilitációs tanácsadás, multi- és interkulturális tanácsadás, kultúraközi tanácsadás.

Összegzés

Az eddig áttekintett munkák rávilágítanak a fogalmak értelmezhetőségének nehézségeire. Megállapíthatjuk, hogy a mentori és tanácsadói munka között komoly átfedés van. Gyakran felváltva használják ezeket a megnevezéseket. Váry és munkatársai azonban egy 2009-es munkájukban arra hívják fel a figyelmet, hogy a tanácsadás és a mentorálás között az a lényeges eltérés, hogy a tanácsadó az ügyfelével egy adott területen problémákat old meg, mégpedig olyan területen, amely alapos felkészülést igényel. De tevékenysége jól körülhatárolható területen marad, nem terjed ki az ügyfél más típusú segítésére. A mentor ellenben több területen is segíti az ügyfelét problémái megoldásában. Egyik területen sem feltétlenül szükségszerű, hogy konkrét szaktudása legyen, inkább abban segíti az ügyfelet, hogy segít megkeresni, hova fordulhat a probléma megoldásával (Váry és munkatársai, 2009). Ez a megközelítés tehát a tanácsadónak szűkebb és specializáltabb hatókört és egy adott területen konkrét szaktudást feltételez.

Felhasznált irodalom

- Bernatchez, Paul Armand. – Cartier, SylvieC. – Bélisle, Marilou – Bélanger, Claire (2010): Le mentorat en début de carriere: retombéessur la chargeprofessorale et conditions de mise en oevred'unprogramme en milieuuniversitaire. Revueinternational de pédagogie de l'enseignementsupérieur, 26 (1). 2-17.
- Boudreau, Patrick (1999): The Supervision of a student teacher as defined by cooperating teachers. Canadian Journal of Education, 24. 4. sz. 454-459.
- Dávid Mária (2008): Pályaorientációs szolgáltatások. In: Benedek András – Koltai Dénes – Szekeres Tamás – Vass László (szerk.:) A felnőttképzés módszertani kérdései. Budapest, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet 569-620.
- Dávid Mária (2012): A tanácsadás és konfliktuskezelés elmélete és gyakorlata. Budapest, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója
- Di Blasio Barbara – Paku Áron – Marton Melinda (2011): A mentor mint kapuőr a tanári professzió kialakításában. Új Pedagógiai Szemle 61. évfolyam 11-12. szám 183-193.
- EAC - European Association for Counselling (2002): Training Standards, Accreditation and Ethical Character. Newcastle, European Association for Counselling
- Freedman, Marc (1992): The Kindness of Strangers: Reflections on the Mentoring Movement. Philadelphia, Public/PrivateVentures
- Kenderfi Miklós (2011): Pályaorientáció. Gödöllő, Szent István Egyetem
- Kiss István – Galamb – Kassa Gabriella – Murányi Irén – Katona Miklós – Szenes Márta – Lisznyai Sándor (2009): Felsőoktatási hallgatói szolgáltatások rendszerei, jellemzői. Budapest, Tempus Közalapítvány
- Kubr, Milan (ed.) (2002): Management consulting. A guide to the professsion. Geneva, International Labour Office
- Makó Ferenc (2015): A mentorálás módszerei a szakmai tanárképzésben. Óbudai Egyetem, Budapest
- McLeod, John (2003): An introduction to counselling. Maidenhead, Open University Press.

- Nagy Tamás (2014): A mentor szerepe a tehetséggondozásban. In: Dávid Mária – Gefferth Éva – Nagy Tamás – Tamás Márta (2014): Mentorálás a tehetséggondozásban. Budapest, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége41-68.
- Poór József – Bognár Nándor – Bodor Pál – Csákvári Péter (2001): Menedzsment tanácsadási kézikönyv. Budapest, KJK - Kerszöv
- Ritoók Magda (2003). „SkilledHelper" Segítő modellek és szerepük az egészséges társadalmi alkalmazkodás alakulásában. Alkalmazott Pszichológia, V. évf. 2. sz. 81–88.
- Ritoók Magda (2009): Új tendenciák a pszichológiai tanácsadás fejlődésében. In: Kulcsár Éva (szerk.): Tanácsadás és terápia. Budapest, ELTE, Eötvös Kiadó
- Ritoók Magda – Herskovits Mária (2013): Bevezetés. In: Herskovits Mária – Ritoók Magda (szerk.): Tehetségek vonzásában. A tehetséges fiatalok segítése az életviteli-életvezetési tanácsadó szolgálatok módszertani támogatásával. Kézikönyv. Budapest, Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület
- Szilágyi Klára (1993): A tanácsadási elméletek. Gödöllő, GATE
- Váry Annamária (1999): A kommunikáció pszichológiai alapjai. Jegyzet. Budapest, BMIK
- Váry Annamária – Budavári - Takács Ildikó – Juhászné Klér Andrea – Jereb Katalin: – Körmendi Attila – Szalma Zsolt (2009): A mentori tevékenység elmélete és módszertana. Gödöllő, Szent István Egyetem
- Wiegersma, Sies (1976/1994): Hogyan adjunk pszichológiai tanácsot? In: Ritoókné – Gillemontné (szerk): Pályalélektan szöveggyűjtemény, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994
- Wiegersma, Sies (1978) How do you counsil? International Journal for the Advancement of Counselling. 1. 83-80.
- Wood, Maureen (1997): Mentoring In: Further and Higher Education: Learning from literature. Education and training, 39. 9. 333–343.

Máté-Szabó Barbara

TANULÁSI MOTIVÁCIÓK ÉS TERVEK VIZSGÁLATA A FELSŐOKTATÁSI SZAKKÉPZÉSBEN

Abstract: In: our study, we want to provide insight into the student composition of a special training area of higher education by examining the students' learning motivations. The topic of short-cycle higher education is both domestic and international investigated area. The formation and development of training have been examined In: several works (Furth, 1973; Teichler, 1998), In: addition, comparative analyzes have also dealt with the characteristics of European countries. (Kirsch et al., 2003; Grm-Bjørnåvold (2014)); Crosier et al., 2018, 2020).
We conducted the questionnaire survey In: 23 Hungarian higher education institutions among students studying full-time and correspondence courses In: short-cycle higher education In: all fields of study. A total of 1,628 people filled out our questionnaire. In: addition to examining the students' social background, we examine their learning motivation and plans based on the training areas.

Bevezetés

A felsőoktatás-politika változásai, az intézményrendszer átstruktúrálódása és az új hallgatói csoportok megjelenése az 1960-as évektől kezdődően egy teljesen új szakaszt nyitottak a felsőoktatás történetében. A tudásalapú társadalom létrejötte, a technika fejlődése, a globalizáció hatásai miatt jelentős átrendeződések mentek végbe a felsőoktatásban. Felértékelődött a gyakorlatorientált tudás, mellyel párhuzamosan megnőtt Európában a rövid ciklusú szaktudást adó képzések volumene a 70-es évektől kezdődően (Furth, 1973).
Felsőoktatási rendszerünk egyik speciális területeként tekinthetünk a felsőoktatási szakképzésre (FOSZ), melynek megjelenése és bolognai rendszerbe történő beágyazódása 25 éves.

Az 1998-ban indított akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzésnek (AIFSZ) nevezett képzés kezdetei a 90-es évek közepére tehetőek, ugyanis ekkor erősödött meg az igény, az elvárás az egyetemi szektor mellett egy olyan képzési forma kialakítására, amely a korábbi ún. post-secondary (dominánsan a középiskolához kötődik Magyarországon) oktatással szemben jobban megfelel a munkaerő-piaci igényeknek. Az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés (1998-2003), a felsőfokú szakképzés (2003–2013) és a felsőoktatási szakképzés (2013-) hazánkban rengeteg változáson ment keresztül.

Tanulmányunkban a tanulási motiváció kapcsán nemcsak az általános tényezőkre koncentrálunk, hanem a felsőoktatási szakképzés választásánál szerepet játszó tényezőket. Fontos kérdésnek tekintjük a hallgatói tanulmányi utak vizsgálatát. Szeretnénk megismerni a felsőoktatási szakképzésben tanuló hallgatókat, abból a szempontból, hogy miért jelentkeztek a képzésekre? Mennyire volt tudatos a döntésük? Milyen tervek vannak a jövőre nézve?

Elméleti keret

A motiváció és azon belül a *tanulási motiváció* kérdésköre egy komplex jelenség. A motiváció kérdéskörével foglalkozó szakirodalomban is többféle megközelítésmóddal és meghatározással találkozhatunk. Tolman (1932) szerint maga a motiváció egyfajta célorientált viselkedést hív életre, maga a folyamat pedig ösztönözi az ember viselkedését a célok elérése érdekében (Westerman – Donoghue, 1989). Tehát egyfajta mozgósító belülről jövő késztetés, amely a szükségletek és elvárás teljesítésében készteti az egyént (Luthans,1995). A tanulási tevékenység intenzitására, a tanuló kitartására és a tanulás minőségére a motiváció jelentős hatással van (Ambrose és mtsai, 2010).

A hazai szakirodalmat nézve a tanulási motiváció vizsgálata mind elméleti, mind kutatási megközelítésben nem újkeletű. A tanulási motiváció fogalmának, folyamatának, motivációs hátterének elemzése különböző csoportok (korosztály, képzési szint vagy terület) vizsgálata esetében megjelenik Kozéki (1975), Csoma (2002), Réthyné (1988, 2003), Zrinszky (2005), Török (2006), Kerülő (2010), Engler (2014) Engler (2014), Márkus – Györgyi (2016) és Márkus (2010, 2019) munkáiban.

A *tanulási motiváció* Réthyné (2003) szerint külső és belső ösztönzők kölcsönhatásában alakul ki, olyan belső feszültség, amely a tanulási tevékenység egész folyamatát végigkíséri, motiváció nélkül nincs tanulás. Az eredményes tanulás alapfeltétele a motiváció.

Veroszta (2016) *a felsőoktatási továbbtanulási motivációk* hazai és nemzetközi vizsgálatainak feltérképezése során egy olyan relevanciaalapú áttekintést készített, melyben a hangsúly a tematikai fókuszpontok azonosítására helyeződött. Hat tartalmi egységbe sorolta a kutatásokat: (1) a felsőoktatási továbbtanulási motivációk és stratégiák kutatása, (2) a társadalmi szelekció alapú vizsgálódás, (3) a felsőoktatási jelentkezési-felvételi rendszer adatain: nyugvó publikációk, (4) a felsőoktatási hozzáférési programok értékelését célzó elemzésekre, (5) a továbbtanulási aspirációk mikroszintű megközelítésével dolgozó publikációk, (6) egy-egy képzési alcsoport továbbtanulási aspirációira fókuszáló vizsgálatok (Veroszta, 2016:153). Az utóbbihoz sorolja a felsőoktatási szakképzés hallgatóinak vizsgálatát.

Hrubos (2002); Karsai (2011); Fehérvári (2012) és Szemerszki (2012) kutatásai rávilágítottak az előző képzések (AIFSZ, FSZ) esetében arra a tendenciára, hogy a jelentkező hallgatók nem tudatosan választják a képzéseket, nem vették fel őket alap vagy osztatlan képzésre, de ennek ellenére szerettek volna az egyetemi légkörrel megismerni, ezért választották a képzést. A „parkolópálya effektus" (Karsai, 2011), vagy ezzel párhuzamosan a „kapun belüli" effektus is (Bacsa-Bán, 2009) ezt a folyamatot próbálta leírni. A jelenséget az FSZ felzárkóztató szerepeként is értelmezték (Hrubos, 2002). A hallgatók jelentős többsége ugródeszkaként tekint a képzésre, elsődleges céljuk az alapszakon való továbbtanulás (Hrubos, 2002; Fehérvári, 2014), krediteket gyűjteni a továbbtanuláshoz.

Fehérvári (2014) a felsőoktatási szakképzés első évfolyamának jelentkezési adatait vizsgálva írt arról, hogy a képzés addigi 15 éves történetében mennyiben változott a célcsoport. Ennek alapján 1998-2006 között 2, majd a 2006-os bolognai átállást követően újabb 2 csoportot tudott azonosítani. Az első időszakban (AIFSZ, FSZ) egyrészt azok választották, akik nem kerültek be a felsőoktatásba (Hrubos, 2002), ugródeszkaként tekintettek a bejutás érdekében az AIFSZ képzésre, másrészt azon hallgatók, akik sem középfokon, sem felsőfokon nem találtak megfelelő lehetőséget a választott szakmájukhoz pl. banki ügyintéző, televíziós műsorgyártó (Fehérvári, 2014).

A harmadik csoportba sorolta Fehérvári (2014) a bolognai rendszer bevezetését követően (2006) az expanzió révén megjelenő hallgatói rétegeket, akik az alapképzésből lemorzsolódtak és a kudarc elkerülése érdekében alternatívaként szolgált a képzés számukra.
Negyedik csoport a párhuzamosan FSZ és (BA/BSc) szakon végzők is külön csoportot alkottak, akiknek ekkoriban még az állam finanszírozta a párhuzamos képzési lehetőséget.
Kárpátiné (2016) a felsőoktatási szakképzés gazdaságtudományi területen tanuló hallgatói közösségében a tanulási aspirációk tekintetében négy csoportba osztotta a hallgatókat. Szakmát preferálók (akik tudatosan választották a képzéseket), a diplomát preferálók (nem vették fel, a bejutáshoz szükséges a képzés), a lemorzsolódó BA hallgatók (korábbi tanulmányi nehézségek) és a papírgyűjtők (nincs kialakult elképzelésük, oklevélre van csak szükségük. A kérdésköröket a képzési területek viszonyában vizsgáltuk.

Adatfelvétel, módszertan

Vizsgálatunk kvantitatív, nagymintás kérdőíves felmérés. 2018. április – július között végeztük lekérdezésünket első- és másodéves, nappali és levelező tagozatos felsőoktatási szakképzésben tanuló hallgatók között. Kérdőívünkkel az ország 28 felsőoktatási intézményét kerestük meg. 2017/2018-as tanévben ennyi intézmény indított különböző képzési területeken szakokat. Törekedtünk arra, hogy a hazai hasonló nagymintás kutatások (Hrubos, 2002; Fehérvári – Kocsis, 2009; Szemerszki, 2012) mintaválasztási sajátosságait figyelembe vegyük kutatásunk módszertani és mintavételi előkészítése során. A kutatás mintáját az Oktatási Hivatal 2017. októberi, a felsőoktatási szakképzésben részt vevő hallgatók statisztikai számadatai alapján alakítottuk mind a nappali és levelező tagozatos hallgatók estében. Az Oktatási Hivatal adatai alapján 2017/2018-as tanévet nappali és levelező tagozaton felsőoktatási szakképzésben 12.138 fő kezdte meg. Közülük 1628 fő válaszait tudtuk a kitöltést követően elemezni. Összességében a hallgatók 13,41%-át értük el. Minden 7. nappali tagozatos hallgató és minden 10. levelezős hallgató válaszolt kérdőívünkre. A mintánkban 1256 nappali tagozatos és 372 fő levelezős hallgató került be. A nemi oszlásokat tekintve az adatbázisban 70,5% a női és 29,5 % a férfihallgatók aránya. A hallgatók 30 város képzési helyszínein: tanultak az

adatfelvétel idejében. Az állandó lakóhely településtípusa kapcsán egyértelműen kirajzolódott, hogy a kisebb városok, falvak a jellemzőbbek a felsőoktatási szakképzésben tanulók esetén.

Eredmények

Tanulmányunk fontos kutatási kérdése amellett, hogy kik a felsőoktatási szakképzés hallgatói, hogy miért választják ezt a kétéves képzési formát, illetve, hogy milyen tényezők játszanak szerepet abban, hogy ezeken a képzéseken tanulnak tovább. Megnézzük, hogy valóban célirányosan érkeznek-e ide, milyen okok vezérlik őket, lehetséges, hogy ez valóban a céljuk vagy valamilyen más oknál fogva csak ugródeszkaként tekintenek a felsőoktatási szakképzésre.
Elsőként az érettségi évét és a képzés kezdő évét néztük meg kereszttábla (Crosstabs) segítségével. Ebben az esetben figyelmen kívül hagytuk azon hallgatókat, akik 2016 előtt kezdték a képzést, de valamilyen oknál fogva (pl. passzív félévek) a kérdőív kitöltésekor végeztek.

1. táblázat: A kérdőíves vizsgálatban résztvevők érettségi évének a képzési területek szerinti megoszlása. (n=1451), sorszázalék % (Forrás: FOSZ 2018, saját szerkesztés)

Képzés kezdő éve /Érettségi éve	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	Korábban érettségizett	Összesen
2017	360	98	55	35	25	16	12	100	701
	51,35%	13,98%	7,84%	4,99%	3,59%	2,28%	1,71%	14,26%	100%
2016	0	371	89	76	37	25	33	117	751
	0	49,40%	11,85%	10,11%	4,92%	3,33%	4,39%	16,00%	100%

A 1. táblázatban láthatjuk, hogy 2016-ban a képzést kezdők 49,40 % folytatta kihagyás vagy megszakítás nélkül a felsőoktatási szakképzésben tanulmányait, még 22,96% az érettségit követő 1-2 évben adta be jelentkezését és nyert felvételt a FOSZ képzésre. 2017-ben a kitöltők 51,35% az érettségit követően kezdte a képzést. 21,82% volt, aki 1-2 év kihagyás után folytatta tanulmányait a felsőoktatási szakképzésben.

Az előző kutatások (Fehérvári-Kocsis, 2009; Szemerszki et al, 2012) rámutattak a képzések választásának másodlagos, mentőöv szerepére, sőt Fehérvári 2014-ben vizsgálta a felsőoktatási szakképzés első évfolyamát és akkor a felvettek 49,4 %-volt frissen érettségizett. Látható, hogy ez az arány nem sokat változott 2018-ra.

1. ábra: A kérdőíves vizsgálatban résztvevők hányadik helyen jelentkeztek a felsőoktatási szakképzésre % (n=1628) (Forrás: FOSZ 2018, saját szerkesztés)

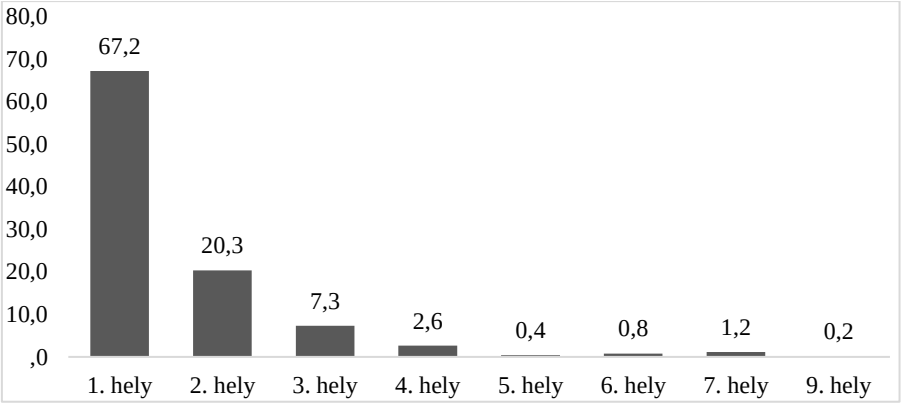

A hallgatók 67,2 % első helyen jelentkezett a felsőoktatási szakképzésre, 28%-uk pedig 2-3. helyen jelölte meg. Kevesen voltak azok a hallgatók, akik végső lehetőségként gondoltak a képzésben, az arányuk kicsivel több, mint 5%.

A jelentkezési okok, motiváció megvizsgálásához több kérdést is feltettünk a hallgatóknak. A Miért jelentkezett a felsőoktatási szakképzésbe? kérdéshez 6 válaszlehetőséget adtunk meg, de sok egyéb válasz is érkezett, melyekből jól tudtunk újabb változókat képezni (2. táblázat)

2. táblázat: A kérdőíves vizsgálatban résztvevők miért jelentkezések a felsőoktatási szakképzésbe. Sign.=0,000

Képzési terület	Ahhoz a szakmához, ami érdekelte, felsőfokú végzett…	Felsőfokú képzett-séggel több-bet lehet keresni…	Még nem akart mun-kába- állni	A szülei, tanárai ambici-onálták	Nem tudta eldönteni, hogy hol ta-nuljon to-vább BA/BSC	Nem volt elég pontja a BA/BSc képzéshez	Lemor-zsolódott BA /BSc képzés-ről	Egyéb	Összesen
agrár	72	53	6	10	14	30	3	6	194
	37,11%	27,32%	3,09%	5,15%	7,22%	15,46%	1,55%	3,09%	100,00%
gazdaság-tudo-mányok	206	287	36	39	109	93	6	15	791
	26,04%	36,28%	4,55%	4,93%	13,78%	11,76%	0,76%	1,90%	100,00%
informatika	35	40	6	4	7	10	4	5	111
	31,53%	36,04%	5,41%	3,60%	6,31%	9,01%	3,60%	4,50%	100,00%
jogi	52	40	13	7	28	17	2	6	165
	31,52%	24,24%	7,88%	4,24%	16,97%	10,30%	1,21%	3,64%	100,00%
műszaki	4	6	1	0	2	1	2	1	17
	23,53%	35,29%	5,88%	0,00%	11,76%	5,88%	11,76%	5,88%	100,00%
művészet	17	9	0	2	1	3	0	3	35
	48,57%	25,71%	0,00%	5,71%	2,86%	8,57%	0,00%	8,57%	100,00%
orvos- és egészség-tudo-mány	7	1	0	0	1	0	0	0	9
	77,78%	11,11%	0,00%	0,00%	11,11%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%
pedagógus-képzés	69	27	10	8	9	11	0	6	140
	49,29%	19,29%	7,14%	5,71%	6,43%	7,86%	0,00%	4,29%	100,00%
társadalom-tu-domány	53	57	12	9	14	13	1	7	166
	31,93%	34,34%	7,23%	5,42%	8,43%	7,83%	0,60%	4,22%	100,00%
Összesen	515	520	84	79	185	178	18	49	1628
	31,63%	31,94%	5,16%	4,85%	11,36%	10,93%	1,11%	3,01%	100,00%

(Forrás: FOSZ 2018, saját szerkesztés)

Az aláhúzva szereplő értékeknél az adjusted reziduals abszolút értéke nagyobb, mint kettő.

Az agrár képzési területen a legtöbben (37,11%), azért jelentkeztek, mert ahhoz a szakmához, ami érdekelte őket felsőfokú végzettségre van szükség. 27,32%-uk számára a végzettség és a könnyebb elhelyezkedés volt motiváló, még a többi tudományterülethez képest itt voltak felülreprezentálva (Adj.Resid.=2,2) azok a hallgatók, akiknek nem volt elég pontja az alapképzéshez. A gazdaságtudományok területén a hallgatók számára a felsőfokú végzettség volt fontosabb, de ahhoz a szakmához, ami érdekelte felsőfokú végzettségre van szükség állításra is közel 1/3-aduk tette a voksát. Az agráros képzésben tanulókat követve köztük voltak a második legtöbben, akik azt mondták, hogy nem volt elég pontjuk az alapképzésre történő bejutáshoz (11,76%).

Az informatikai területen is a felsőfokú végzettség volt a lényeges (36,28%), de a szakmai végzettség szerepe is több mint egyharmadának a hallgatóknak döntő motiváció volt a képzés választásakor. Az ő esetükben a lemorzsolódás miatti jelentkezés is megjelent a motivációk között (3,6%). A jogi asszisztensnek tanulók számára a szakmai végzettség megszerzése volt a legfőbb motiváció, de a felsőfokú végzettséggel könnyebben lehet elhelyezkedni állításra is a hallgatók egynegyede válaszolt. Az ő esetükben jelent meg a legmagasabb (7,88%) arányban a még nem akart munkába állni válasz. A műszaki területen az informatikusukhoz hasonlóan a felsőfokú végzettséggel jobb lehetőségeket lehet elérni válasz volt többségben (35,29%), de itt volt arányaiban a legtöbb lemorzsolódott hallgató is (11,76%). A művészeti területen tanulókat kifejezetten a szakmai végzettség motiválta, közel felének a hallgatóknak ez volt a döntő indok a képzés választásánál. A művészeti területhez hasonlóan az orvos-és egészségtudományi területen is ez volt a fő motiváció a hallgatók 77,78%- nak, de a pedagógusképzési területen is ez lett a hallgatók közel felének a legfőbb választási szempont (49,29%). A társadalomtudományi területen már a felsőfokú végzettség adta lehetőségek (34,34%) voltak kicsivel a szakmai végzettségnél (31,93%) motiválóbbak.

Az értékelés mellett az intézményválasztási okokra és a képzéshez kapcsolódó elvárásokra is kerestük a válaszokat. Itt is egy 1-5-ig terjedő skálán kellett értékelniük a hallgatóknak. Ebben az esetben is képzési területek és az összes hallgató véleménye került a 3.táblázatba a fent említett három kérdésben.

A magas színvonalú oktatás az adott intézményekben szinte minden képzési területnél a legfont osabb volt. Kivételnek számítottak ebben a kérdésben az informatikusok, akiknél ez a válasz a második helyre sorolódott. Számukra fontosabb volt a lakóhely közelsége az adott felsőoktatási intézményhez.

A jogi (4,20) és a pedagógusképzési terület hallgatói (4,15) számára volt a legfontosabb ez a szempont, legkevésbé pedig az informatikusoknak (3,32). A nem túl magasak a követelmények állításra és hogy ezért esett a választásuk az intézményre kérdés esetében a műszakis hallgatók adták a legmagasabb értékelést (3,00). A lakóhely közelsége az informatikusok mellett a gazdaságtudományi területen tanulóknak is (3,30) fontos szempont volt, legkevésbé pedig az orvos- és egészségtudományi területen tanulóknak (1,44).

3. táblázat: A kérdőíves vizsgálatban résztvevők miért jelentkezések a felsőoktatási szakképzésbe. Sign.=0,000

Képzési terület		Mi alapján választotta az intézményt, ahol most tanul?					Mit vár a felsőoktatási szakképzéstől?			Mit gondol, a felsőoktatási szakképzés mire készíti fel Önt?		
		Magas színvonalú az oktatás	Nem túl magasak a követelmények	Közel van a lakóhelyéhez	Máshová nem vették volna fel	Nem vették fel oda, ahová szeretett volna menni	Szakmai elméleti tudást	Szakmai gyakorlati tudást	Munkavállalásra való felkészítést	Munkavállalásra	Továbbtanulásra	Egyikre sem
agrár	Átlag	3,87	2,85	2,75	1,95	2,09	4,35	4,18	3,97	3,59	4,03	1,70
	Elemszám	194	194	194	194	194	194	194	194	194	194	194
gazdaság-tudományok	Átlag	3,97	2,69	**3,30**	1,77	1,75	4,31	4,37	4,26	3,66	4,02	1,70
	Elemszám	791	791	791	791	791	791	791	791	791	791	791
informatika	Átlag	**3,32**	2,78	**3,35**	1,85	1,88	**3,84**	4,14	3,81	3,21	3,46	1,85
	Elemszám	111	111	111	111	111	111	111	111	111	111	111
jogi	Átlag	**4,20**	2,57	2,99	1,76	1,70	4,41	4,34	4,12	3,85	4,25	1,58
	Elemszám	165	165	165	165	165	165	165	165	165	165	165
műszaki	Átlag	4,12	**3,00**	2,53	**3,29**	3,06	4,35	4,35	3,82	3,29	3,94	1,59
	Elemszám	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
művészet	Átlag	3,43	2,77	2,74	2,17	2,06	4,23	**4,69**	4,43	**3,77**	3,26	2,11
	Elemszám	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35
orvos- és egészség-tudomány	Átlag	3,56	2,56	**1,44**	**3,22**	3,56	**4,89**	4,11	3,11	2,89	4,11	2,11
	Elemszám	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
pedagógusképzés	Átlag	**4,15**	2,85	3,09	1,94	2,07	**4,63**	**4,67**	4,56	**4,44**	4,19	1,56
	Elemszám	140	140	140	140	140	140	140	140	140	140	140
társadalom-tudomány	Átlag	3,75	2,83	3,09	1,97	1,81	4,34	4,36	4,28	3,77	3,89	1,89
	Elemszám	166	166	166	166	166	166	166	166	166	166	166
Összesen	Átlag	**3,92**	**2,74**	**3,14**	**1,86**	**1,86**	**4,33**	**4,36**	**4,20**	**3,71**	**3,99**	**1,71**
	Elemszám	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628	1628

(Forrás: FOSZ 2018, saját szerkesztés)

Az aláhúzva szereplő értékeknél az adjusted reziduals abszolút értéke nagyobb, mint kettő.

A máshová nem vették volna fel kérdésnél a hallgatók közül a műszaki (3,29) és orvos-és egészségtudományi területen (3,22) tanulók adták a legmagasabb pontszámokat a többi terület tanulóihoz képest. Ennek a két képzési területnek a hallgatói a nem vették fel oda ahová szeretett volna menni kérdésben is a legmagasabb pontot kapta. Tehát látható a műszaki és egészségtudományi terület esetében, hogy az intézményválasztásuknál nem elsődleges preferencia volt az adott felsőoktatási szakképzést folytató intézményben történő továbbtanulás.

A képzéshez fűződő elvárások kapcsán azt vizsgáltuk, hogy a hallgatók inkább szakmai elméleti vagy gyakorlati tudást várnak a képzéstől vagy munkavállalásra történő felkészítést.

Összességében a hallgatók inkább szakmai gyakorlati tudást (4,36) várnak a képzéstől. Ebben a kérdésben a művészeti terület (4,69) és a pedagógusképzési terület (4,67) hallgatói gondolják ezt legfontosabb feladatnak. A szakmai elméleti tudás az orvos-és egészségtudományi területen (4,89) és a pedagógusképzési képzési területen (4,63) volt a többi területhez képest a legfontosabb. Az elméleti tudás az informatikai terület hallgatói szerint volt a legkevésbé elvárás (3,84). Összességében pedig 4,33-ra értékelték a hallgatók a gyakorlati tudás fontosságát.

A hallgatóknak az elvárások mellett a képzés kimenetéhez kapcsolódó véleményüket is megnéztük. Továbbtanulásra, munkavállalásra vagy egyikre sem készíti-e fel a hallgatókat a felsőoktatási szakképzés? Két képzési terület kivételével (művészeti és pedagógusképzés) egyértelműen a továbbtanulásra történő felkészítés jelent meg legfontosabb kimenetként a képzés végeztével. A 9 képzési terület hallgatói 3,99-re értékelték ezt a válaszlehetőséget. A továbbtanulásra és a munkavállalásra nem történő felkészítés válaszlehetőség összességében nagyon alacsony értéket kapott, 1,71-et. Az utolsó két kérdésben jobban kiütközik az felsőfokú szakképzések gyakorlatorientáltsága, de természetesen az is, hogy a hallgatók a képzést követően továbbtanulni szeretnének.

Az érettségit követően a 2016/2017 és a 2017/2018. tanévben kezdett hallgatóknak 50%-a az érettségi évében folytatta tovább tanulmányait a FOSZ képzésben és 67,2%-uk első helyen is jelölte meg a képzést. Hrubos (2002) vizsgálatában, melyet az AIFSZ képzésben végzett, ez az arány 48,8%-volt, ami azt igazolja, hogy előremozdulás történt a képzésben az első helyes jelentkezéseket illetően.

A hallgatók többsége pedig 60-70%-a a képzési területek vonatkozásában oda jutott be, ahová szeretett volna, kivételt képeztek itt a műszaki területen tanulók. A jelentkezési okok megfigyelése során az agrár és a gazdaságtudományi területeken látható volt, még ha kis mértékben is, hogy nem volt elegendő pontjuk az alapképzéshez a hallgatóknak. A jelentkezési motiváció vizsgálata során az is kirajzolódott, hogy a szakmai végzettség az agrár, jogi, művészi, orvos-és egészségtudományi és pedagógusképzési területen, míg a gazdaságtudományi, informatikai, műszaki és társadalomtudományi területen a felsőfokú képzettség megszerzése volt fontosabb.

A hallgatók a választott intézményeket is pozitívan értékelték (4,02), a pedagógusképzési terület hallgatói voltak mind az elméleti, szakmai és gyakorlati képzéssel és az intézményválasztással a legelégedettebbek. Bacsa-Bán (2009) kutatásában rávilágított arra, hogy a gyakorlati képzésben hiányosságok vannak, ezt közel 10 év elteltével is érzékelhettük, hiszen a vizsgálatunkban résztvevő hallgatók többségében közepesnek ítélték meg a gyakorlati képzések színvonalát.

A hallgatók jövőbeli tanulási és egyéb terveire is fókuszáltunk. Megnéztük, hogy milyen irányba szeretnének elindulni a hallgatók a képzés végeztével, illetve milyen munka és egyéb tanulási és továbbtanulási terveik vannak a jövőre nézve. A képzési területek összehasonlításával végezzük elemzésünket, hogy láthatóvá váljon, hogy vannak-e olyan területek, amelyeken jobbnak érzik a hallgatók a lehetőségeiket a munka világában.

A 4. táblázatban látható, hogy az agrár képzésben végzők több mint fele a továbbtanulást tervezi, még a munkavállalás (26,04%) és a saját vállalkozás indítása (9,90%) sem áll távol tőlük. Sőt ebben a kérdésben a többi képzési területhez viszonyítva felülreprezentáltak (Adj.Resid.=3,3). Ő náluk a legjellemzőbb a saját vállalkozás indításának gondolata.

A gazdaságtudományi területen két pólus figyelhető meg. A hallgatók közel fele (47,40%) a továbbtanulás, még közel egyharmaduk a munkavállalást tervezi Magyarországon.

Az informatikusok döntő többsége (54,05%) a munkavállalás irányába indulna szívesebben, csak 25,23% gondolkodik további tanulmányokban. A művészeti területen (60%) is a munkavállalási cél jellemzőbb a továbbtanulásnál.

4. táblázat: A felsőfokú szakképzés hallgatóinak tervei a felsőoktatási szakképzés után a képzési területek szerinti megoszlásában (Sign.=0,000)

	Szakmájának megfelelő irányú felsőfokú továbbtanulás BA/BSc szakon	Szakmájától eltérő irányú továbbtanulás BA/BSc szakon.	Munkavállalás Magyarországon	Munkavállalás külföldön	Saját vállalkozást indít	Újabb FOSZ képzés-en való továbbtanulás	Egyéb szakmai képzés elvégzése	Egyéb	Összesen
agrár	97	17	50	6	19	2	0	1	192
	50,52%	8,85%	26,04%	3,13%	9,90%	1,04%	0,00%	0,52%	100,00 %
gazdaságtudományok	374	57	242	50	46	12	4	4	789
	47,40%	7,22%	30,67%	6,34%	5,83%	1,52%	0,51%	0,51%	100,00 %
informatika	28	9	60	7	3	0	2	2	111
	25,23%	8,11%	54,05%	6,31%	2,70%	0,00%	1,80%	1,80%	100,00 %
jogi	104	10	34	11	2	1	3	0	165
	63,03%	6,06%	20,61%	6,67%	1,21%	0,61%	1,82%	0,00%	100,00 %
műszaki	11	3	2	1	0	0	0	0	17
	64,71%	17,65%	11,76%	5,88%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00 %
művészet	4	6	21	1	3	0	0	0	35
	11,43%	17,14%	60,00%	2,86%	8,57%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00 %
orvos- és egészségtudomány	3	2	4	0	0	0	0	0	9
	33,33%	22,22%	44,44%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	100,00 %
pedagógusképzés	83	15	35	3	3	1	0	0	140
	59,29%	10,71%	25,00%	2,14%	2,14%	0,71%	0,00%	0,00%	100,00 %
társadalomtudomány	69	22	57	6	6	4	2	0	166
	41,57%	13,25%	34,34%	3,61%	3,61%	2,41%	1,20%	0,00%	100,00 %
Összesen	773	141	505	85	82	20	11	7	1624
	47,60%	8,68%	31,10%	5,23%	5,05%	1,23%	0,68%	0,43%	100,00 %

(Forrás: FOSZ 2018, saját szerkesztés)

Az aláhúzva szereplő értékeknél az adjusted reziduals abszolút értéke nagyobb, mint kettő.

A jogi területen egyértelműen a továbbtanulás a legfőbb célja a hallgatóknak (63,03%), hasonlóan a műszaki területhez (64,71%), a pedagógusképzési területhez (59,29%) és a társadalomtudományi területhez (41,57%). Újabb FOSZ képzésben való részvétel a gazdaságtudományi területen tanulók esetében a legesélyesebb (1,52%). A külföldi munkavállalásban kevesen gondolkodnak a képzés végeztével, a legtöbben a gazdaságtudományok (6,34%) és az informatika (6,31%) területén. Az elhelyezkedés és munkavállalás kérdésben két fontos kérdés mentén végeztük vizsgálatunkat. Egyrészt a hallgatók mennyire érzik jól eladhatónak, tehát munkaerő-piaci szempontból használhatónak a képzéseket, másrészt milyen szektorokban, területeken szeretnének elhelyezkedni a későbbiekben.

2. ábra: A felsőoktatási szakképzés utáni elhelyezkedési esélyek a hallgatók szerint a képzési területek megoszlásában (N=1626)

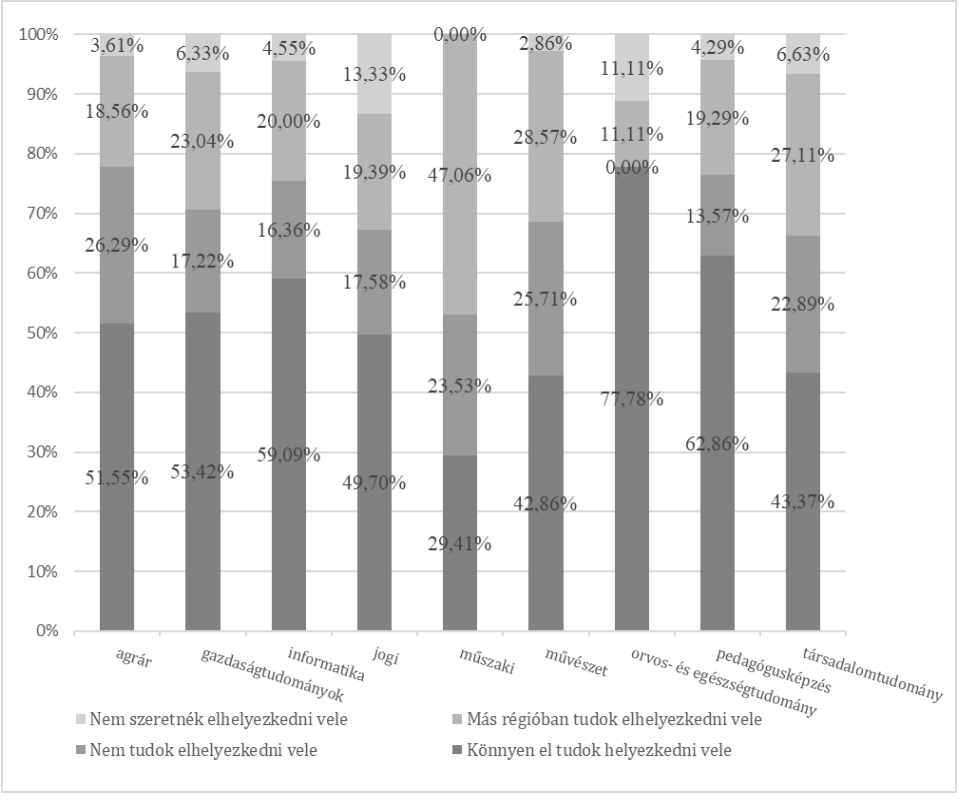

(Forrás: FOSZ 2018, saját szerkesztés)

A 2. ábrán láthatjuk, hogy a pedagógusképzési területen érzik a leginkább úgy, hogy könnyen el tudnak helyezkedni a kétéves képzést követően (62,86%). A többi területhez viszonyítva ebben a képzésben a pedagógusképzésben tanulók felülreprezentáltak (Adj.Resid.=2,5). Legkevésbé tartják a képzést követően könnyűnek az elhelyezkedést a művészeti területen tanulók. 42,85%-uk mondja csak azt, hogy könnyen tud majd elhelyezkedni a felsőoktatási szakképzésben szerzett végzettséggel. Azok között a hallgatók között, akik inkább úgy látják, hogy nem tudnak elhelyezkedni a kétéves képzéssel, közöttük az agrár képzési területen tanulók (26,29%) felülreprezentáltak a válaszadó között (Adj.Resid.=2,9). Az ábrán jól látható, hogy a műszaki területen tanulók érzik úgy, hogy leginkább (47,06%) nekik kellene más régióba menniük ahhoz, hogy elhelyezkedni tudjanak a végzettségükkel. A hallgatók 6,33% gondolja úgy összességében, hogy nem tud elhelyezkedni a felsőoktatási szakképzéssel. Közülük is leginkább a jogi asszisztens képzésben tanulók (13,33%) vannak felülreprezentálva (Adj.Resid.=3,9). Ezzel párhuzamosan érdemes megemlíteni, hogy az ő esetükben figyelhető meg a magasabb tanulási hajlandóság, tudatos tervezés (osztatlan képzés, MA/MSc és PhD képzés).

3. ábra: A felsőoktatási szakképzés után milyen helyen szeretnének elhelyezkedni a hallgatók a képzési területek megoszlásában (N=1627; N=1613)

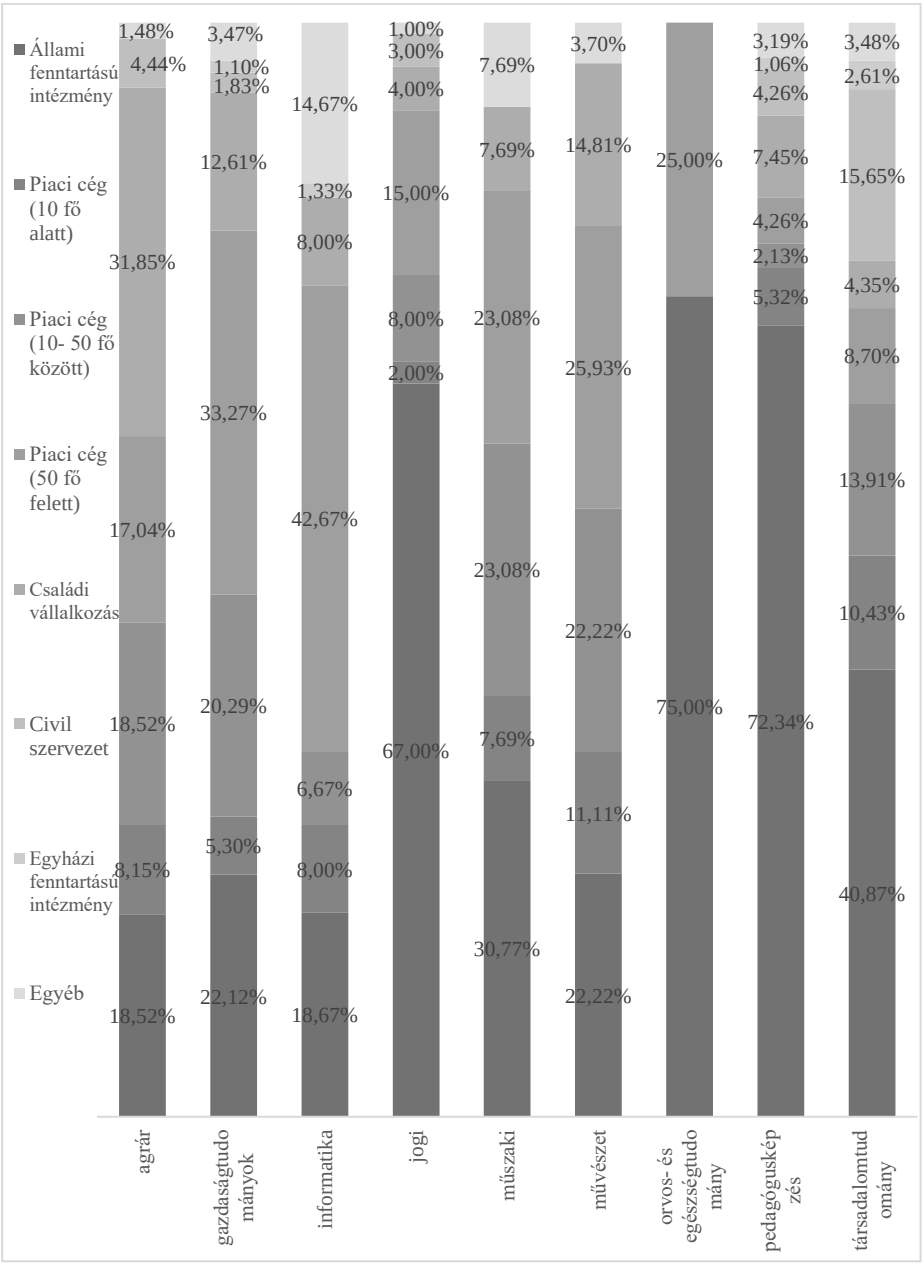

(Forrás: FOSZ 2018, saját szerkesztés)

Ha végzés utána munkába szeretnének állni a hallgatók, akkor 36,3%-nak már lenne konkrét állásajánlata, ami elsősorban állami fenntartású intézményben és az 50 fő feletti piaci cégeknél lenne a végzősök esetében, amely erősen kötődik a gyakorlóhelyükhöz is.

Az elhelyezkedés kapcsán arra is szerettünk volna választ kapni, hogy milyen helyeken szeretnének a hallgatók elhelyezkedni, mely szektorok rokonszenvesebbek számukra. A 35. ábrán láthatjuk képzési terület szerint az eredményeket.

Az agráros hallgatóknál erősen dominált a családi vállalkozásban való elhelyezkedés vágya, még a gazdaságtudományi, informatikai és művészeti területeken a piaci szektorban történő elhelyezkedés, ezen belül is főleg az 50 fő feletti cégeknél. A jogi, orvos- és egészségtudományi és pedagógusképzési területeken ezzel szemben az állami fenntartású intézményekben történő elhelyezkedés volt szimpatikusabb.

A társadalomtudományi területen az állami intézmények mellett dominánsabban jelentek meg a civil szektorban és az egyházi intézményeknél történő elhelyezkedési célok a többi képzési területhez viszonyítva.

Az előző hazai kutatások eredményeivel (Pusztai, 2003; Karsai, 2011) összevetve kutatási eredményeinket a felsőoktatási szakképzésben tanulók munkaerő-piaci és továbbtanulási terveinél láthatóvá vált, hogy a hallgatók közel fele a szakmájának megfelelő irányú továbbtanulást tervez, míg 8,68% a szakmájától eltérő irányú továbbtanulást. A munkavállalást itthon 31,10%, külföldön 5,23% tervezi, saját vállalkozás indításában 5,05% gondolkodik. Egyéb szakmai képzéseken vagy újabb felsőoktatási szakképzésben 1,91%-uk tervez tanulni. Összességében a hallgatók 56,28%-a tervezi a továbbtanulás folytatását alapképzésben. A mesterképzés és osztatlan képzés elsősorban az agrár, műszaki és jogi területeken tanulóknak nagyobb perspektíva a többi képzési területhez viszonyítva. A doktori képzés pedig a jogi területen tanulók számára a leginkább cél.

Az elhelyezkedési esélyek tekintetében több pozitívumot tapasztaltunk, mint az előző évek kutatásai, bár itt is vannak különbségek az egyes képzési területek között. Pusztai és munkatársai (2003) szerint 62%-a a hallgatóknak ezzel a végzettséggel kedvezőtlennek látta elhelyezkedési esélyeit a Partiumban. A felsőoktatási szakképzéses hallgatók 52,64%-a viszont úgy vélekedett, hogy könnyen el tud vele helyezkedni. Leginkább a pedagógusképzési, orvos- és egészségtudomány, informatikai és gazdaságtudományi terület hallgatói vélekedtek így.
A hallgatók 18,70%-a mondta azt, hogy nem tud elhelyezkedni, még 6,33% nem is szeretett volna. 22,32% mondta azt, hogy más régióban lát lehetőséget az elhelyezkedésre és nem, ahol az adott felsőoktatási szakképzéses tanulmányait folytatja.

Összegzés

Tanulmányunkban a felsőoktatás szakképzésben tanuló hallgatók tanulási motivációit és terveit vizsgáltuk. Eredményeink során láthatóvá vált, hogy a hallgatók 50%-a az érettségit követően egyenes úton folytatta tanulmányait a felsőoktatási szakképzésbe, 22%-uk pedig az érettségit követő 1-2 évben jelentkezett a képzésre. Első helyen a felvételi jelentkezéskor a felvett hallgatók 67,2 %-a jelölte meg valamely felsőoktatási szakképzést, 28%-a hallgatóknak pedig a 2-3. helyre sorolta. Csupán a hallgatók 5% mondta azt, hogy végső megoldásként jelölte be a FOSZ képzést. A képzési területeket összevetve a jelentkezési irányokban a 9 területből 8 esetében a hallgatók 70%-a oda jutott be, ahová szeretett volna, csak az agrárosok esetében volt ez az arány 58%. A hallgatók választása során egyértelműen a magas színvonalú oktatás volt mérvadó, míg az informatikusok esetében a lakóhely közelsége a felsőoktatási intézményhez. A hallgatók képzést követő terveiben elsősorban a továbbtanulás kap fő hangsúlyt, a hallgatók közel kétharmada gondolkodik a magasabb szintű képzésekre történő jelentkezésben. A hallgatók elhelyezkedési lehetőségeit vizsgálva láthattuk, hogy a pedagógusképzési és orvos-és egészségtudományi területen tanulók érzik leginkább úgy, hogy a kétéves képzést könnyen el tudnak helyezkedni, őket követik az informatika és gazdaságtudományok területén tanulók. Az agrár képzési területen tanulók felülreprezentáltak a válaszadók között abban a tekintetben, hogy úgy látják, hogy nem tudnak elhelyezkedni a kétéves képzéssel.

A műszaki területen tanulók más régióba történő munkavállalás esetén látnak nagyobb esélyeket. Összességében a hallgatók 6%-a gondolja úgy, hogy nem tud elhelyezkedni a felsőoktatási szakképzéssel, leginkább a jogi asszisztens képzésben tanulók vannak felülreprezentálva ebben a kérdésben. Az agráron végző hallgatóknál a családi vállalkozásban való elhelyezkedés lehetősége villant fel, a gazdaságtudományi, informatikai és művészeti területeken tanulók a piaci szektorban főként nagyobb cégeknél képzelnék el magukat jobban. A jogi, orvos- és egészségtudományi és pedagógusképzési területeken az állami fenntartású intézmények, míg a társadalomtudományi területen az állami szektor mellett dominánsabban jelentek meg a civil szektorban és az egyházi intézményeknél történő elhelyezkedési vágy a többi képzési területhez viszonyítva. Ez is mutatja a hallgatók tudatosságát, mert tisztában vannak azzal, hogy milyen szektorokban van lehetőségük a végzést követően a munkavállalásra.

Felhasznált irodalom

- Ambrose, Susan A. – Bridges, Michael W. – DiPietro, Michele – Lovett, Marsha C. – Norman, Marie K. – Mayer, Richard E. (2010): How Learning Works: Seeven Research-based Principles for Smart Teaching. Jossey-Bass.
- Crosier, David – Donkova, Ralitsa –Horvath Anna, Kocanova, Daniela – Kremo, Anita –Parveva, Teodora – Riiheläinen, Jar –Racké, Cornelia (2018): The European Higher Education Area In: 2018: Bologna Process Implementation Report.European Commission/EACEA/Eurydice. Luxembourg: Publications Office of the European Union. In: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2fe152b6-5efe-11e8-ab9c-01aa75ed71a1/language-en?WT.mc_id=Selectedpublications&WT.ria_c=677&WT.ria_f=706&WT.ria_ev=search Utolsó letöltés: 2021. 04.15.

- Crosier, David – Ferencz, Irina – Hauschildt, Kristina – Kocanova, Daniela – Racké, Cornelia – Riiheläinen, Jari – Szabó Melinda – Waechter, Bernd – Wulk, Sophie (2020): The European Higher Education Area In: 2020: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/european-higher-education-area-2020-bologna-process-implementation-report_en Utolsó letöltés: 2021. 04.15.
- Csoma Gyula (2002): Felnőttoktatási sajátosságok. In: Mayer József (szerk.): Módszertani stratégiák az iskolarendszerű felnőttoktatásban / Problémák, kérdések – megoldások, válaszok. Budapest, OKI 72-105.
- http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek 2016. 09.21.
- Engler Ágnes (2014): Hallgatói metszetek. A felsőoktatás felnőtt tanulói. CHERD-H, Debrecen.
- Fehérvári Anikó (2012): A felsőfokú képzésben résztvevők képzéssel kapcsolatos elvárásai és tervei In: Szemerszki Marianna (szerk.) (2012): Az érettségtől a mesterképzésig. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI), Budapest. pp. 141-172.
- Fehérvári Anikó (2014): A felsőoktatási szakképzés első éve. Felsőoktatási Műhely. I. szám. 68.p.
- Furth, Dorotea (1973): Short-Cycle Higher Education. A Search for Identity. Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris.
- Grm, Slava Pevec – Bjørnåvold, Jens (2014): Qualifications at Level 5: Progressing In: a Career or to Higher Education. edefop - European Centre for the Development of Vocational Training. https://www.cedefop.europa.eu/files/6123_en.pdf Utolsó letöltés: 2021.02.10.
- Hrubos Ildikó (szerk.) (2002): Az ismeretlen szakképzés, Új Mandátum, Budapest.
- Karsai Norbert (2011): A felsőfokú szakképzés helyzete Magyarországon, Dél-alföldi HEURégió Pont Egyesület, Szeged

- Kerülő Judit (2010): A felnőttkori tanulás gondjai és örömei. In: Juhász Erika – Szabó Irma (szerk.): Nemzetnevelés – felnőttnevelés – közművelődés. Debrecen, Csokonai Kiadó – Debreceni Egyetem – KultúrÁsz Közhasznú Egyesület
- Kirsch, Magda – Beenaert, Yves – Nørgaard, Søren (2003): Tertiary Short Cycle Education In: Europe: a Comparative Study. Brussels: EURASHE in: https://www.eurashe.eu/library/tsc_in_europe_may2003-pdf/ Utolsó letöltés: 2021. 04.02.
- Kozéki Béla (1975): Motiválás és motiváció. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Luthans, F. (1995): Organisational Behavior. USA: Me Graw Hill.
- Márkus Edina (2010): A felnőttképzési szolgáltatások szerepe. Elvárások és valóság. Juhász Erika – Szabó Irma (szerk.): Nemzetnevelés – Felnőttnevelés – Közművelődés. Debrecen, Csokonai Kiadó –Debreceni Egyetem – Kultúrász Közhasznú Egyesület 238-244.
- Márkus Edina – Györgyi Zoltán (2016): Pillar II: Non-Formal Learning. Learning outside the School. In: Kozma Tamás (ed.) Learning Regions In Hungary.From Theory to Reality. Brno, Tribun EU 57-73.
- Márkus Edina (2019): A felnőtt tanulás sajátosságai, a felnőtt tanulók tanulási motivációja. In: Márkus Edina (szerk.) (2019): Tanuló közösségek és társadalmi átalakulás. Kelet-közép-európai tapasztalatok. Nullpont Kulturális Egyesület, Debrecen. 137-156.p. http://www.tanulokozossegek.hu/docs/eredmenyek/Tanulo_kozossegek_zarokotet.pdf Utolsó letöltés: 2022.06.10.
- Pusztai Gabriella et al. (2003): A félharmadfokú képzések 2003-ban. A "Regionális egyetem" című NKFP kutatás intézményi kutatócsoportjának munkája. Debrecen. Kézirat.
- Réthy Endréné (1989): Teljesítményértékelés és tanulási motiváció. Tankkönyvkiadó, Budapest
- Réthy Endréné (2003): Motiváció, tanulás, tanítás. Miért tanulunk jól vagy rosszul? Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Szemerszki Mariann (2012): Az érettségitől a mesterképzésig. Továbbtanulás és szelekció. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Teichler, Ulrich (1998): The Changing Roles of the University and Non-University Sectors of Higher Education In: European. European review vol.6. 475-487.p.

- Tolman, Edward C. (1932): Purposive behavior In: animals and men. Univ of California Press.
- Török Balázs (2006): Felnőttkori tanulás – célok és akadályok. Educatio, 2. sz. 333-347 p
- Veroszta Zsuzsanna (2016): A felsőoktatási továbbtanulási motivációk vizsgálata In: Derényi, András; Temesi, József (szerk.) A magyar felsőoktatás 1988 és 2014 között. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.153-200.p.
- Westerman, J. & Donoghue, P. (1989). Business information technology series: Managing the human resource. New York: Prentice Hall.
- Zrinszky László (2005): A felnőttképzés tudománya. Bevezetés az andragógiába. Okker Kiadó, Budapest.

Olasz Lajos

A Magyar Nemzeteszme történeti genezise és perspektívája. Joó Tibor integráló nacionalizmusa

Abstract: *The meaning of the Hungarian national idea and the definition of the factors that create and maintain: Hungarians as a national community was a much-discussed issue of intellectual life between the two world wars. One of the recognized philosopher of history of the period Tibor Joó took a stand for "integrative nationalism" was based on the specific Hungarian sense of vocation and Christian universalism. At the birth of the Hungarian state, the sense of identity of the conquering Hungarians and Christian universalism formed the basis of the community idea. This created an inclusive national perception In: the multilingual country. Belonging to Hungarians was not based on blood descent, language, cultural customs or political intentions, but on recognized national profession, commitment, and moral responsibility. However, the spread of the nation-state idea In: the 20th century caused the disintegration of the Hungarian state and plunged the whole of Europe into a crisis full of ethnic conflicts. Against competing national, racial and internationalist ideologies, according to Tibor Joó, the former Hungarian integrative nationalism, the idea of a nation based on a vocational community and extensive cooperation, can be the key to a more peaceful future.*

Bevezetés

A két világháború közötti magyar szellemi élet sokat vitatott kérdése volt a nemzet belső lényegének meghatározása. Joó Tibor, a korszak elismert történetfilozófusa, a szellemtörténeti irányzat kiemelkedő képviselője a honfoglalás során kialakult sajátos magyar hivatástudatra és a keresztény univerzalizmusra épülő integráló nacionalizmus mellett foglalt állást. Úgy látta, hogy a népeket, etnikai sajátosságaiktól, a nyelvtől, kultúrától, szokásrendszertől függetlenül egységbe szervező nomád birodalomépítő gondolat és a keresztény egyetemesség ethosza formálta magyar nemzeteszme tartós és békés együttélést teremtett a Kárpát-medencében.

A modern korban eluralkodó nemzetállami szemlélet viszont etnikai rivalizálást, asszimilációs és szeparatista törekvéseket, államközi konfliktusokat okozott, megtörte Európa és Magyarország népeinek korábbi egységét, szabadságát. Ezért Joó a hagyományhoz való visszatérést sürgette.

Joó Tibor, a történetfilozófus

Joó Tibor, a két világháború közötti magyar szellemtörténet meghatározó képviselője Kolozsváron született, 1901. augusztus 21-én. Családjában erős volt a köznemesi ősökhöz és az 1848-as protestáns honoráciorokhoz kapcsolódó hagyomány, és ez a fiatalember számára indíttatást jelentett a nemzeti tudat és a nemzet sorskérdései iránti érdeklődésre. Középiskolai éveit Szentesen töltötte. Első verseskötete 17 éves korában, 1918 októberében jelent meg, ami felkeltette Juhász Gyula érdeklődését is. Az érettségit követően beiratkozott a trianoni béke után Kolozsvárról Szegedre átmentett Ferenc József Tudományegyetem jogi karára. 1924-ben átiratkozott a bölcsészkarra, ahol 1928-ban filozófiai doktorátust szerzett. Bekapcsolódott az egyetemi Bethlen Gábor Kör tevékenységébe, ahol Buday György elnök mellett alelnökké választották. Részt vett az agrár-settlement mozgalomban, amely a tanyai lakosság helyzetének szociográfiai vizsgálatát és körülményei javítását tűzte célul maga elé. Joó úgy látta, hogy a városi társadalom (a hivatalos Magyarország) által magára hagyott tanyai nép reintegrációra szorul, és nemcsak gazdasági, szociális vagy politikai értelemben, hanem a nemzetnevelés tekintetében is, mert már nem érzi, hogy a nemzeti közösség része lenne (Joó 1929:375–378; Ferenczi 2022:16–17; Filep 2019. 36–39., 44–46., 50–54).

Tanulmányai befejezését követően, Joó 5 évig a Szegedi Egyetemi Könyvtárban dolgozott, kisegítő alkalmazottként. 1933 őszén az OSZK-ban helyezkedett el, ahol előbb szakdíjnok majd I. osztályú könyvtári segédőr, alkönyvtárnok volt, végül könyvtárosi beosztást kapott. Történeti és filozófiai gondolkodására Böhm Károlynak, az erdélyi protestáns filozófia iskolateremtő alakjának szubjektív-idealista rendszere volt nagy hatással, illetve a Kolozsvárról Szegedre áttelepülő Böhm-tanítvány, Bartók György neokantiánus történetfilozófiai nézetrendszere. Joó igyekezett mesterei következtetéseit a magyarság sorskérdéseire alkalmazni, vizsgálta a magyar nemzeteszme kialakulását, a nacionalizmus történelmi alakváltozásait és a

19–20. század erre vonatkozó, egymással rivalizáló ideológiáit. A szellemtörténeti megközelítését érő kritikákkal szemben hangsúlyozta, hogy ez nem egy újabb irányzata a história tudományának, hanem a múlt kutatásával foglalkozó diszciplínák módszereit megújító új, komplex szemlélet, nem szubjektív értelmezés, hanem kritikai ismeretelmélet, nem csupán hipotézisalkotás, hanem szintetizáló intuíció. Munkásságáért 1934-ben és 1940-ben elnyerte a Baumgarten díjat. 1939-ben a budapesti Pázmány Péter Egyetemen történetfilozófiából magántanári címet szerzett (Joó 1935:9–11, 60–62; Hanák 1993:85–89; Törőcsik 1992:80–81).

Élénk publicisztikai tevékenységet és szakmai polémiákat folytatott. Elemezte, kritizálta a korszak különböző nemzetelméleti, nemzetpolitikai nézeteit, miközben építkezett is ezekből. Elvetette a természeti törvények társadalomra való alkalmazásának pozitivista felfogását, de a tényszerű anyagfeltárást, a „pozitivista alapozást" fontosnak tartotta a releváns szellemtörténeti elemzéshez is. Elfogadta a nagy államegység gondolatát, de vitatta Hajnal István funkcionális állampatriotizmusát. Vitában állt a hivatalos felfogást képviselő Hóman Bálint nézeteivel, bár a Szent István-i birodalom integráló szerepét maga is hangsúlyozta, elutasította, hogy a nemzet a népből kinövő, hivatását felismerő nyelvi-kulturális közösség. (Hóman cserébe ködösnek és elspiritualizáltnak minősítette Joó koncepcióját.) Sokban irányadónak tekintette Szekfű Gyula munkásságát, kritizálta azonban az „oldott kéve" elvét, hogy a nép és a nemzet saját államiság nélkül nem képes létezni, és hivatását betölteni. Ugyancsak elvetette Szekfű Habsburg-barát „nagymagyar" szemléletét is. Elismerte a nemzetkarakterológia bizonyos teljesítményeit, például Prohászka Lajos Vándor és bujdosó című munkájának idealisztikus kultúrfilozófiai szemléletét és szintetizáló tipológiai eredményeit, elutasította viszont a történelem során változatlan, a nemzetek sorsát determináló sajátos nemzeti lelkület létezését (Joó 1937b:34; Joó 1939b:138; Szekfű 1942:371–372; Hóman 1943:139–142).

Fellépett a nemzetet a népből származtató, a népiség kiteljesedéseként felfogó nézetekkel szemben. Bírálta a Németh László Kisebbségben című művében és más írásaiban megjelenő szelektív etnikai nemzetfogalmat, nemzeti öncsonkításnak nevezte ezt a megközelítést. Miközben Németh azon kijelentésével nyilvánvalóan egyetértett, hogy nincs rosszabb magyar, mint aki csak magyar és nincs tekintettel a régióban élő más népek boldogulására. Elutasította Szabó István „népi kultúrtalaj" koncepcióját vagy Karácsony

Sándor megközelítését, mely szerint a nemzet a nép érzelemvilágának legmagasabb szinten való tudatosulása.

A népiekkel való polémiája mögött nemcsak a nép és nemzet fogalmának eltérő megítélése állt, hanem a különböző társadalmi felfogás is. A magyarság mibenlétét hordozó kiválasztottak Joó szerint a vezető és művelt rétegből kerültek ki, és elvetette, hogy a honfoglalók szellemi hagyatékának a nép lenne a letéteményese. Határozottan kiállt a faji eszme minden formája ellen, a völkisch származásközösségtől a turanizmus „történelmi faji" konstrukciójáig, de elvetette a nemzet marxista osztályharcos megközelítését és a homogenizáló nemzetköziség hirdetését is (Ferenczi 2022:119–120, 146–148; Joó 1939d:372; Joó 1942a:9).

A nemzeti kérdéssel kapcsolatos írásai főként a Nyugat, a Protestáns Szemle, az Athenaeum, a Magyar Szemle hasábjain: jelentettek meg. Történetfilozófiai és a magyar nemzeteszmére vonatkozó gondolatait tartalmazó kötetei közül a kortársakra nagyobb hatást a Bevezetés a szellemtörténetbe (1935), A magyar nemzeteszme (1939), a Mátyás és birodalma (1940) és a Magyar nacionalizmus (1941) gyakorolta. Elméleti munkássága mellett folyamatosan reflektált a kora politikai és közgondolkodásbeli jelenségeire. Az 1930-as években határozottan állást foglalt a fajelmélet, a kirekesztő etnikai nacionalizmus, illetve a német expanzió és a hazai szélsőjobb diktatórikus törekvései ellen. 1942-ben részt vett a Bajcsy-Zsilinszky Endre vezette Magyar Történelmi Emlékbizottság munkájában. Bekapcsolódott a Magyar Függetlenségi Mozgalom illegális tevékenységébe. Közreműködött a Külügyminisztérium által folytatott titkos békeelőkészítő tevékenységben. 1944 őszén szóba került a neve, mint az új demokratikus magyar kormány mellett felállítandó tanácsadó testület tagja (Filep 2019:76–80, 146–150; Hanák 1993:105; Fenyő 2014:394).

Budapest ostroma során súlyosan megsérült és vérmérgezés következtében 1945. március 1-jén meghalt. Ideiglenesen a már 1912-ben bezárt, de az ostrom alatti sok áldozat miatt újra megnyitott Németvölgyi úti sírkertben temették el. Ennek végleges bezárása és felszámolása idején az OSZK főigazgatója, Tolnai Gábor kezdeményezte Joó ünnepélyes újratemetését, akit az OSZK saját halottjának tekintett. Tolnai kérésére a főváros díszsírhelyet adott a Farkasréti temetőben a költségeket pedig Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter biztosította. A gyászszertartásra 1947. május 10-én került sor (Filep 2019 172–175).

A nemzet, mint tiszta idealitás

A nemzet mibenlétének megfogalmazása során Joó mellett foglalt állást, hogy a nemzet szellemi princípium – tiszta idealitás. A nemzet létének forrása nem a természet, a történelem, a társadalom, nem a faj, a nép, a nyelvi kultúra vagy a terület, az állam – hanem a szellem. Gondolatai sokban összecsengtek Renan nézeteivel, hogy a nemzet lélek, szellemi princípium, nem a származás és a nyelv, hanem az erkölcsi öntudat, elköteleződés tesz valakit egy nemzet tagjává. A nemzet, mint társadalmi tényező létrejötte ennek a szellemnek a tudatosulása, annak felismerése, hogy a közösség az emberiség egészének a része és vállalása annak a feladatnak, hivatásnak, amit az egyetemességben a nemzeti szellem jelöl ki a közösség számára. Joó, úgy is, mint tudós és úgy is, mint közéleti gondolkodó kereste az összekötő kapcsot is a szellem eszményi tisztasága és a megvalósulását kísérő társadalmi folyamatok nyers valósága között, és ezt a kötelesség eszményében találta meg, ami összeköti a betelt sorsot a betöltött hivatással (Joó 1941a:263–265; Boka 1941:184; Csekey 1938:122; Renan 1995:177–185).

Joó értelmezésében a nemzet „arisztokratikus" fogalom, a legjobbjaiban, a kiválasztottakban él, akik köre folyamatosan bővül, de nem fogja át automatikusan az együtt élők teljes körét. A nemzethez való tartozás lelki folyamat, a nemzeteszme befogadása, odaadó hivatástudat, feladat- és felelősségvállalás. Szembe fordulva kora elfogadott történettudományi és állami szintre emelt politikai nézeteivel, leszögezte, hogy a nemzeti létnek nem meghatározó tényezője a közös származás, az azonos nyelv, a közös kultúra vagy az önálló államiság. Vitatta, hogy a nemzetet a nép öntudata teremti, hogy a nép és nemzet ugyanazon lényeg két különböző megjelenési formája, amely szétválaszthatatlanul összetartozik. Ehelyett azt állította, hogy az összetartozás-tudat, a nemzet tagjait egységbe foglaló, a közös feladat felé fordító eszme és a közös hivatásban megtestesülő szellemi-erkölcsi kapocs az alapja a nemzeti közösségnek (Filep 2019:133–134; Hóman 1943:139–140; Joó 1939a:200–204).

Az 1930-as évek faji nézeteivel szemben Joó a természettudományok eredményeire, köztük Bartucz Lajos munkáira alapozva határozottan állást foglalt amellett, hogy a faj tisztán biológiai fogalom, amely egyes testi sajátosságokkal és az idegrendszer fiziológiából fakadó bizonyos funkcionális karakterjegyekkel jellemezhető ugyan, szellemi sajátosságokat, emberi

minőséget, nemzeti jelleget azonban nem hordoz. Genetikusan öröklődő tiszta faj nem létezik. A rasszok már a nemzetek kialakulása előtt sok évezreden át keveredtek, és amennyire elkerülhetetlen volt ez a kölcsönhatás, olyan hasznosnak is bizonyult a közösségek testi, szellemi megújulása tekintetében. Tudományosan nem igazolható az az állítás sem, hogy az eredetileg különböző rasszokhoz tartozó közös elődök, a tartós együttélés nyomán új „történelmi fajt" hoztak volna létre (turanizmus), hiszen a dinamikus külső hatások elől egyetlen közösség sem zárkózhatott el. Joó leszögezte, hogy az emberiség egyetlen fajt képez, csak az imperialista nacionalizmusok próbálnak történelmi visszaigazolást keresni a maguk elsőbbségére a faji érvekre hivatkozva (Bartucz 1938:139; Joó 1939c:194; Joó 1941a:251–253; Juhász 1983:41).

Joó vitába száll a magyar nemzeti gondolkodás 19. századi történeti kánonjával, ami egyben saját kora nemzetpolitikai alapvetése is, hogy a nyelv és kultúra a nemzeti közösség elsődleges fundamentuma, amely a nemzet létrejöttének, fennmaradásának, szelleme kiteljesedésének fő feltétele. A nyelvet Joó is fontos kommunikációs eszköznek, közösségformáló tényezőnek tekintette, de leszögezte, hogy nem maga a nyelv, hanem a megértés folyamán megnyilvánuló közös szellem teremti és tarja fenn a nemzetet. A középkor latin: nyelvű kultúrája, Kálti Márk és Kézai Simon krónikái, a Mátyás-kori reneszánsz, illetve Rákóczi Ferenc francia vagy Széchenyi István német nyelvű írásai éppen úgy a magyar nemzeti szellem kifejeződése, mint magyar művészeknek a zene, a festészet, a szobrászat egyetemes „nyelvén" születő alkotásai. Nem az azonos nyelvet beszélők kovácsolódnak nemzetté az idők során, hanem a nemzeti szellem létrehozta közösség választ nyelvet magának a társadalmi kommunikációra. A magyar nemzetet a lovasnomád harcos szellemisége teremtette, és a török eredetű uralkodó réteg a honfoglalás után átvette a jelentős részben ugor származású kiszolgáló népek nyelvét (Joó 1941a:82–83; Joó 1937a:23; Ferenczi 2022:138–139).

A nemzeti kultúra, műveltség szintén nem az alapja, eredete, hanem csak következmény, leképeződése a nemzeti létnek. A nemzetinek nevezett kultúra egészen más formákat ölt a különböző társadalmi rétegeknél, de tájegységek, településviszonyok szerint is változik. Rákóczi és a kuruc főurak, illetve Esze Tamás talpasai műveltségében aligha volt valami közös, mégis ugyanazért a nemzeti célért fogtak fegyvert (Joó 1939a:15–16).

Joó állítása szerint a saját állam, az országhatár, az intézményrendszer sem lényegi eleme a nemzeti létnek. Gyakorlatilag nincs olyan állam, amelyet csak egyetlen nemzet lakna, ahogyan nincs olyan nemzet sem, melynek tagjai ne szóródtak volna szét több állam területére. Az állam hasznosság és célszerűség motiválta szervezett rendje, az állampolgári lét territoriális és jogi meghatározottsága, illetve az egy nemzethez való tartozás érzelmi, szellemi, lelki köteléke, közösségtudata, feladatvállalása nem feltételezi egymást. Ezen a tényen nem változtat, hogy a modern korban a nyugat-európai nemzetállamokban összeolvadt az állampolgári szükségletek megteremtésére szerveződő, nemzeti szempontból eredetileg semleges intézményrendszer a nemzeti önazonosság kritériumaival. Elvárássá vált a közös identitástudat, vagy legalábbis az annak megfelelő magatartás. A politikai hatalmat birtoklók asszimilációs nyomást gyakoroltak a többi nemzet tagjaira, az ezt elutasítókat pedig másodosztályú állampolgárként kezelik (Filep 2019:140–141; Joó 1939a:13–21, 170–175).

Joó ezen nézeteit kritikusai több ponton is vitatták. Felhívták a figyelmét, hogy a nemzetek léte folyamatosan változik. A közösségnek külső formát adó elemek, az állam meggyengülése, a közös nyelv és kultúra hiánya nyomán a hivatásközösség felbomolhat. Előfordulhat, hogy az együtt élő népek nyelve, kultúrája közül csak az egyik kap preferenciális hivatáshordozó szerepet, vagy, hogy egy másik állam keretei közé kerülő nemzetrészek elszakadtak korábbi hivatásuktól. Felvetették azt is, hogy a közös származástudat, nyelv, kultúra, állam, ha önmagában nem is teremt nemzetet, ezek együtthatása még fontos szerepet játszhat a nemzeti közösség létrejöttében. Az pedig, hogy a nemzet létéhez szükség van kisugárzó eszmére és közösségtudatra, nem jelenti, hogy ez önmagában elegendő egy nemzet megszületéséhez (Mi a nemzet? 1939:391–392; Sárkány 1939:185–187).

Tudományos meggyőződése révén és a politikai következményekre tekintettel Joó, szemben áll a népiség, a népi nemzet és különösen a népnemzet gondolatával. Cáfolta Herder felfogását, és a hazai népi irányzat képviselőinek alaptételét, hogy a nemzet a népből kinövő történelmi képződmény. Hangsúlyozta, hogy ez a felfogás nemcsak az emberi egyetemesség gondolatát utasítja el, mert megfosztja azt a közös értékrendtől, hanem korlátozza ezen értékeket felismerő és ezek vállalásáról morális döntést hozni kívánó egyént is, mert alárendeli a nemzeti történelem determinizmusának.

Ezzel szemben, Fichtével egyetértve a nemzetet szellemi létezőként határozza meg, melynél a hozzátartozás alapját a befogadott eszme és a felismert hivatás jelenti, így lehet az egyén a nemzetén keresztül az egyetemes emberi része (Joó 1941a:253–257; Csekey 1938:124; Concha 1907:40–41).

Éppen ezért Joó következetesen szétválasztotta a nép és a nemzet fogalmát. Kifejtette, hogy a nép a korai természeti állapoton túllépve valóban történelmi, kulturális képződmény – a nemzetet a nemzeti szellem befogadása, a hivatás felismerése, az erkölcsi azonosulás és a közös felelősségvállalás teremti. A népbe beleszületik az egyén, akit a néplélek ugyan összeköt a többiekkel, de a népek léte ösztönös állapot, életforma, hagyomány, nincs saját tervük, céljuk, kiszolgáltatottjai a történelemnek. A nemzet, népek feletti hivatásközösség, tudatosan vállalt rendeltetés. Tagjait a nemzeti szellem kapcsolja egybe, akik ennek révén aktív alakítói a történelemnek. A nép csak a tagjai elé állít feladatot, de nem öntudatosul benne, hogy maga is kollektív személyiség, melynek hivatása van. A nép kialakulása öncélú, befejezett, önmagában álló. A nemzet felismert hivatásközösség, öntudatos feladatvállalás. Nem önmagában létezik, kiteljesedését az egyetemes emberiben találja meg. A népi kultúra egyedi, a realitáshoz, a közös élethez kötődő praktikus értékeken alapul. A nemzeti kultúra az ideális, transzcendens és univerzális szellem lenyomata, az egyetemesség jelenik meg benne sajátos nemzeti formában (Joó 1939a:180–189; Juhász 1983:41–42).

A népek helyének, szerepének meghatározása során, részben az őt ért jogos kritikák hatására, részben a modern imperialista nacionalizmusok etnizáló törekvéseivel szemben, Joó bizonyos elvi engedményt téve elfogadta, hogy hosszabb távon akár a nép is feltöltekezhet a nemzeti szellemmel, öntudattal és utat találhat az emberi egyetemesség felé. Elismerte, hogy noha a nemzet arisztokratikus fogalom és hordozója a magas kultúra, s az eszmét befogadó, a hivatást felvállaló kiválasztottak szűk köre, nem pedig a nép széles tömege, olyan esetekben azonban, amikor a magasabb társadalmi és kulturális szinten már nem talál befogadókra, a népi kultúra is lehet a nemzeti ethosz őrzője, ha töredékes és primitív formában is (Joó 1939d:372–376; Joó 1941b:104–110).

A magyar nemzeteszme és a nemzeti közösség genezise

Joó szerint a népvándorlás korában születő magyar nemzeteszme jelentős eltérést mutatott más, nyugat-európai népek identitástudatához képest. A kontinenst benépesítő gyalog nomád népek közösségi életének kerete a nagycsaládból kinövő törzs volt, amely egy meghatározott térséget tekintett magáénak.

A közösség alapját a vélt vérségi kapcsolat, a nyelv és a szokások azonossága adta. A vadászó, halászó, földművelő életmód is a helyhezkötöttséget erősítette, és ezzel az elhatárolódást a szomszédos közösségektől.

Nagy Károly népeket egyesítő birodalma nem a saját nemzeti gondolat eredménye, csak a római hagyomány feleleventése volt, amit a keresztény univerzalizmus szelleme is ösztönzött. A birodalom azonban gyorsan felbomlott és a külön államokra tagolódó Nyugat visszatért korábbi közösségszervező eszményéhez, az elzárkózó etnikai, nyelvi egység gondolatához, azt állítva az identitása középpontjába (Joó 1939a:31–32; Joó 1941a:62–63; Csizmadia 2017:76).

Ezzel szemben az eurázsiai puszták állattenyésztő lovas nomád népei hatalmas térségekben voltak otthon, ahol sok különböző eredetű, nyelvű, kultúrájú nép élt szoros kölcsönhatásban. Deér József munkáira hivatkozva Joó megállapította, hogy az adottságok és az életforma megteremtette a sokaság összefogásának, a birodalomalkotásnak a gondolatát. Ennek szellemi és gyakorlati alapját azonban nem a közös származás, nyelv, szokások képezték, hanem éppen a sokféleségben rejlő erő, lehetőség. A nomád birodalmakban nem volt vérségi kizárólagosság vagy előjog, az életforma elfogadása révén válhatott egy nép a közösség tagjává, és ez is inkább gyakorlati és morális azonosulást jelentett, nem pedig valamilyen kulturális dogma átvételét. A sokszínűség, az eltérő nyelvek, szokások megőrzése megkönnyítette az együttműködést, sikeresebbé tette a reagálást a külső hatásokra és elősegítette a birodalom fennmaradását (Joó 1938:468–469; Joó 1941a:65–72, 76–78).

Az közösség szellemi alapja, az összetartó erő a birodalmat vezető dinasztia elhivatottsága, önazonosság tudata volt. Nem a népek teremtették a birodalmakat, hanem a hivatásukat felismerő dinasztiák öntudata vonzotta, tömörítette a népeket, amelyek csak végrehajtói és haszonélvezői a vezetők közösségteremtő gondolatának. A széthulló birodalmak romjain: egy

magabízó új dinasztia öntudata új egységet tudott teremteni a magukra maradt népek számára. A közösség jelzőjeként szolgáló birodalmi elnevezés a felülrétegző új dinasztiák szerint változott (hun, kazár, avar), de a közösséget alkotó népek tömege sokszor ugyanaz maradt (Törőcsik 1993:131; Joó 1937a:19–22; Joó 1939a:30–35, 40–42).

A kazár birodalom szétesésekor hét törzsszövetséget kötött, elfogadva Árpád dinasztiájának vezető szerepét. Nem a megyer törzs volt a legerősebb, de az Attilától való származás hagyománya kiemelt tekintélyt kölcsönzött neki, és Árpád családja maga is e hit által érzett erőt, elhivatottságok a magyarság vezetésére.

Az Árpádok kiválasztottságtudatából, az általuk képviselt birodalmi gondolatból született meg a magyar nemzeteszme, melynek nemzetalkotó megtestesülése a vérszerződéssel, Árpád vezérré választásával kezdődött. Az eszmét átvették a törzsfők és nemzetségfők családjai, majd a szabadokhoz tartozók szélesebb köre és később már mind az Árpádok népének, (magyar nemzet tagjának) tekintették maguk. A honfoglalók etnikai, nyelvi, kulturális, illetve politikai téren nem voltak egységesek. Nem az egymáshoz tartozás, hanem a fejedelemhez, az uralkodó családhoz való kötődés tartotta össze. A magyarságnak nem volt közös eredethagyománya vagy hivatástudata. Ezzel csak a fejedelmi dinasztia rendelkezett. A többieket az tette magyarrá, hogy az Árpádokat fogadták el vezetőként (Filep 2019:137–138; Joó 1941a:84–89; Csekey 1938:128–129).

Az előkelők és a közrendű szabadok, a későbbi nemesség egyre népesebb csoportja tekintett úgy magára, mint a honfoglaló magyarok leszármazottaira, és ezzel, mint Attila hunjainak ivadékaira. Ez a felismerés, ez az azonosulás mind többeket emelt be a nemzet tagjai sorába. A nemzet megtestesülését már nem csak az uralkodói család jelentette, ami egyrészt azzal járt, hogy a királynak is kötelezettséget kellett vállalnia a nemzettel szemben, másrészt, hogy a dinasztia eltűnése nem járt együtt a nemzeti gondolat megszűnésével. Az Árpád ház kihalásával az ősi uralkodó dinasztia tekintélye, hatalma, karizmája, nemzetet összetartó ereje uralkodásuk szimbólumára, a szent koronára sugárzott át, és a nemzeteszme a későbbi évszázadokban a szent korona tanban testesült meg (Joó 1941a:98–99, 101–104; Joó 1939a:54–56).

Bár Joó okfejtése széleskörű tájékozottságról tanúskodott, azt azonban csupán kijelentette és nem bizonyította, hogy a nomád élet politikai gyakorlat, a birodalomszervezési rutin: eszmeként jelent meg és azonossá vált a magyar

nemzetélménnyel. A keresztény magyar állam valóban sikeresen adaptálta a nomád időkben kialakult politikai technikát, ez azonban még önmagában nem emelte nemzeti eszme rangjára a gyakorlatban bevált közösségszervezési módszert. Sok vitát váltott ki az az álláspontja is, hogy a honfoglalás időszakában megszülető közösségi gondolat hordozói csupán a kiválasztott kevesek, a későbbi nemesség volt. Ezzel szemben Szabó István és a népi irányzat más képviselői mindezt egy szélesebb közösségnek tulajdonították, elismerve, hogy a megértés, az elköteleződés szintje eltérő lehetett (Szabó 2004:652–653; Mi a nemzet? 1939:365; Fejér 1992:68).

Az államalapítás, a kereszténység felvétele nyomán a magyar nemzeti szellem a keresztény univerzalizmus, az egyetemességhez való tartozás eszméjének befogadásával vált teljessé.

A kereszténység megjelenése nem semmisítette meg a nemzetteremtő nomád hagyományt, hanem ráépült, ötvöződött vele, kiterjesztve a soknyelvű és kultúrájú közösségi gondolatot az egész emberiségre. Joó szerint István király fő érdeme, hogy sikeresen összekapcsolta a Róma-eszmét és az univerzalizmus gondolatát a nomád birodalomépítő hagyománnyal. István *Intelmei*-ben az egynyelvű és egyszokású ország gyengeségének, valamint az idegenek befogadásának hangsúlyozása nem csak gyakorlatias szempontokat tükrözött (tudás, technika beáramlása, kapcsolatépítés), hanem mindez jól illeszkedett a származástól, nyelvtől, kultúrától független egység nomád közösségi gondolatához és a keresztény egyetemesség szelleméhez is (Joó 1939a:26–30; Joó 1941a:94–101).

Az univerzalizmus a közösségi érzést az egyetemességig tágította ki, miközben az etnikai, nyelvi, kulturális sokszínűségét tiszteletben tartotta, hirdetve, hogy Isten eljövendő országának (Civitas Dei) minden keresztény egyenjogú lakója lehet. A nomád nemzeteszmét magával hozó magyarságban fokozatosan tudatosult a nagyobb közösséghez, a keresztény egyetemességhez való tartozás, és ahogy a nemzet szempontja megelőzte az egyes népek saját etnikai céljait, úgy a nemzet is alárendelte magát a kereszténység ethoszának. A magyarság nemzeti szellemének lényege, nacionalizmusának tartalma a kereszténység szolgálata lett, megtalálva, felismerve és felvállalva legfontosabb hivatását, a keresztény Európa védelmét (Joó 1937a:19–23, 25–27; Joó 1939a:62–65. 81–82; Törőcsik 1993:131–132).

A magyar nemzeteszme érvényesülését a 15. századtól komoly kihívások érték. Mátyásnak egyszerre két, Európa egységét és sokszínűségét fenyegető veszéllyel kellett felvennie a harcot.
A török hódítás kívülről intézett támadást Európa keresztény univerzalizmusa ellen, a Habsburg birodalom dinasztikus önzése pedig a kultúrák együttélésére épülő addigi európai szellemiségre jelentett fenyegetést. Joó értékelésében, Mátyás Bécs elleni fellépését nem személyes uralkodói ambíció motiválta, hanem a Habsburg expanzió elhárítása, Európa korábbi szellemi egységének visszaállítása indokolta (Filep 2019:137–139).

Imperialista (nyugati) és az integráló (magyar) nacionalizmus

Nyugat-Európában a keresztény egyetemesség gondolatát a középkor végén szétzilálták az elzárkózó és rivalizáló nemzetállami törekvések. Az uralkodók a korábbi, népeket egyesítő szemlélettel szemben a nemzeti törekvések elsődlegességét hangsúlyozták, és ezt használták fel politikai érdekeik szolgálatára. A dinasztikus háborúk már nemzeti jelszavakkal folytak. A felvilágosodás és az individualizáció hatásai meggyengítették az univerzalizmus eszméjét, megosztottá vált a keresztény világ, csökkent a vallás szerepe. Az állam vált a társadalmi és ezen belül a nemzeti törekvések legfőbb eszközévé. A középkori állam etnikailag még semleges volt, az újkori felfogás azonban az államot tette a nemzet fő letéteményesévé. Az állam és a nemzet valódi tartalma közötti különbség elmosódott, és a két eltérő entitás egymást feltételező és erősítő egységként jelent meg. Átalakult a nemzetfogalom, amely már a nemzetté tudatosuló, azonos etnikumú, nyelvű, kulturális értékrendű népet jelentette. A népeket egyesítő birodalmak és a keresztény univerzalizmus gondolatának háttérbe szorulása nyomán létrejövő modern nemzetállamot Joó „bomlásterméknek” tekintette, ahol az egyetemes erkölcsi parancsot felülírta a gyakorlati politikai érdek (Csizmadia 2017:76–77; Joó 1939a:68–72).
A magyarság esetében a külső (elsősorban német) elnyomó és homogenizáló törekvések válaszreakciójaként a középkor végén szintén megjelent a nyugatihoz hasonló, szelektíven gondolkodó nacionalizmus. Ez azonban egész a 19. századig csak a válsághelyzetek, a külső támadások időszakát jellemezte, a békés periódusokban ismét érvényesülni tudott az etnikai törekvések feletti magyar nemzeteszme. Az elzárkózás csak az idegen

hódítókra vonatkozott, akikkel szemben a nemzetet alkotó etnikai közösségek együtt vették fel a harcot. A Hunyadiak, az erdélyi fejedelmek vagy Rákóczi küzdelmeiben a keresztény lelkiséggel ötvöződő nomád hagyomány szellemében az etnikailag sokszínű magyar nemzet egységesen lépett fel, az eltérő nyelvű, szokású népeket összekötötte a magyar nemzeteszme, az etnikai önmeghatározás feletti „hungarus tudat". A magyarsághoz való tartozást nem a származás, hanem a felismert és vállalt hivatás, feladat jelentette (Joó 1941a:129–131, 157–159, 175–178; Filep 2019:138–139).

A 18. század folyamán azonban a nemzeteszmét hordozó nemesi rend fokozatosan háttérbe szorult. A bécsi centralizáló törekvések, a Habsburg uralkodóház praktikus érdekeket szolgáló dinasztikus etatizmusa, és a felvilágosult abszolutizmus birodalmi nacionalizmusa felerősítette a közösségi hagyományok megőrzését célzó védekező reakciókat. Ennek során meggyengült, háttérbe szorult a korábbi integráló nemzeteszme. Az uralkodóház tradíciókat háttérbeszorító fellépése németesítéssel társult, ezért a védekező nacionalizmus is a nyelvhasználatot tette az ellenállás egyik fő eszközévé. Szélesíteni kívánták a nemzeti szellem birtoklóinak körét az alsóbb társadalmi rétegek soraiból, ezért erősödött a törekvés a magyar nép nyelvének a nemzet nyelvévé tételére. Így a nyelv mind fontosabb, lassan fundamentális kritériuma lett a nemzethez való tartozásnak. Ezzel mind hangsúlyosabbá, preferenciális jellegűvé váltak a nemzeten belüli származási, kulturális, szokásbeli különbségek (Törőcsik 1993:130; Joó 1939a:105–113).

A megkésettség és a nyugathoz tartozás erősítésének szándéka nemcsak a nyugati technikai, szellemi és politikai kultúra adaptálására ösztönzött, hanem a nyugati nemzetállami gondolat átvételére is. Ez azonban lehetetlenné tette az együtt élő népek további integrálását, így azok maguk is elindultak a nyugati jellegű nemzetépítés útján. Ahogyan a magyarság értelmezése leszűkült a származás, nyelv, kultúra és szokások közösségére, a többi itt élő nép a nemzet keretein: kívül rekedt, és egyre kevésbé is akart „idegen" nemzet része maradni, vagy közös hazában élni vele. A magyar politikai elit részéről megnyilatkozó asszimilációs nyomás tovább gyorsította a népek etnikai nemzetté válását, és ahogy a magyarság fellépett Béccsel szemben nemzeti céljaiért, úgy a formálódó többi nemzet szembefordult a magyar politikai vezetéssel (Csizmadia 2017:77; Imre 2011:11, 49–50; Joó 1941a:185–190).

Joó kiemelte azon személyiségek munkásságát, akik felismerték a nyugati nemzetfelfogás veszélyeit, alkalmazhatatlanságát a hazai viszonyokra.

Széchenyi István ugyan elfogadta, hogy „nyelvében él a nemzet", és a nyelvet fontos összetartó erőnek tekintette, de csak mint eszközt, szimbólumot. A nemzet lényegét szellemi, erkölcsi tartalomban látta, a nemzeti sajátosságok egyetemes emberivé kiterjesztését szolgáló elhivatottságban. Leszögezte, hogy a magyar, mint az államélet szervezésben nélkülözhetetlen adminisztratív nyelv használata mellett, minden együtt élő közösségnek biztosítani kell saját nyelve, vallása, szokásai szabad gyakorlását.

Kemény Zsigmond a „politikai nemzet" fogalmában kívánta helyreállítani az etnikumok feletti nemzeteszmét. Eötvös József az állam és a nemzet szétválasztását, a nemzet depolitizálásának és az állam denacionalizálásának szükségét hangsúlyozta. Deák Ferenc azt képviselte, hogy az egy és oszthatatlan „magyar politikai nemzet" egyenjogú tagja az ország minden polgára, származástól, nyelvtől függetlenül, de biztosítani kell minden közösség számára az etnikai sajátosságai megőrzésének lehetőségét. Ez a nemzetkoncepció azonban elbukott a magyar vezető réteg és a nemzetiségi elitek etnikai nemzetszemléletével vívott harcban (Törőcsik 1993:133; Joó 1939a:126–134, 142–143, 163–166; Joó 1939c:195–196).

A II. világháború idején Joó már a háború utáni magyar és európai kibontakozás útját kereste. A kontinens sokszínű egységét az érdekeiket egymással szemben megvalósítani igyekvő nemzetállamok, illetve az egyetlen nép uralmát szolgáló, homogenizáló birodalmi kísérletek részéről egyaránt támadás érte. Joó szerint, az imperialista nacionalizmusok okozta háború után Európa jövőjét, a népeket ismét hivatásközösségbe tömörítő szellem, az univerzális és az egyediség, a kozmopolitizmus és a nacionalizmus sajátos egységére épülő új eszme jelentheti. Az egyes nemzetek léte, szellemisége ugyanúgy az összeurópaiság egy-egy változata, mint ahogy az európai kereszténység, a görög–latin: kultúra integráns része az emberiség egyetemességének. Sprangert idézve Joó is azt vallotta, hogy a jövő az ethoszból születik, nem a fátumból, és ez az ethosz, ott van a legjobbak gondolkodásában, lelkében, ami a „hivatás"-nemzetben ölthet testet (Joó 1935:130–132; Joó 1940:6–8; Makkai 1940:220–221).

Joó meggyőződéssel állította, hogy a modern korban háttérbe szorult, de még létező magyar nemzeti hagyomány, a keresztény univerzalizmussal ötvöződő nomád nemzeteszméből kinövő, népeket egységbe szervező, de sajátosságaikban, nyelvükben, kultúrájukban megtartó integráló nacionalizmus gátat vethet az imperialista nemzettudat expanziójának.

Segíthet újraépíteni a nyelvek, kultúrák, szokások feletti nemzeti egységet, megőrizve a népek etnikai sokszínűségét. Joó némiképp leegyszerűsítő dichotomiával tévútnak minősítette a modernkori nemzetépítés folyamatát, eredményét, mert ez is hozzájárult a hagyományos magyar nemzetfelfogás háttérbe szorulásához. Arra viszont nem adott választ, hogy, ha a tradicionális eszme a modern korban már nem talált befogadókra, hogyan nyújthatott volna nemzetépítő alternatívát (Fejér 1992:73).

Joó kiemelte, hogy a magyar állam területén jelentős számban élnek olyan népek, melyek elnyomottnak érzik magukat és más nemzetállamokhoz húznak. Ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni, vagy adminisztratív eszközökkel megoldani. A magyarság, vagy lemond a velük való együttélésről, a közös hazáról, és ezzel feladja a Szent István-i Magyarország gondolatát, vagy megkeresi az együttműködés módját, nem a nyelvét, kultúráját erőltetve, hanem a közös hivatásban osztozva ezekkel a népekkel. Joó hangsúlyozta, hogy a magyar nemzet egyenjogú tagjának kell tekinteni mindenkit, aki az európai egység, kultúra, szabadság szolgálatát tekinti hivatásnak, és ezt a Magyarországon élő népek közös feladatként tartja a magáénak. Eközben azonban nem kell megtagadnia, levetkőznie a saját etnikai, népi jellegét, nyelvét, szokásait (Joó 1932:478–479; Joó 1935:130–132; Joó 1942b:83–84).

Joó szerint a népeket integráló magyar nemzet nemcsak a történelem által visszaigazolt hagyomány, hanem modern gondolat is, hiszen a fejlődés a nagyobb egységek kialakulása felé mutat, melyek törvényszerűen több népnek adnak otthont. Mindez azonban erkölcsi feltételt is támaszt és felelősséget ró a magyarságra. Vissza kell térnie a Szent Istvántól Deákig tartó felfogáshoz, hogy a nemzet szelleme nem az etnikai fölény biztosítását célozza, hanem népek feletti közösséget teremtve az emberiségért vállalt hivatásban testesül meg. A magyar integráló nacionalizmus nem etnikai jelleget hordozó politikai törekvés, hanem szellemi magatartás, az egyetemes emberi szellem által a nemzetre rótt hivatás szolgálata. Renanhoz hasonlóan a jövőt Joó is az egységesülő Európában látta. Remélte, hogy a magyar nemzeteszme alapul szolgálhat az Európát átfogó egység létrehozásához, a nyelvtől, kultúrától független, ezek sokszínűségét érintetlenül hagyó univerzális hivatásközösség megszületéséhez (Baráth 1942:88–89; Joó 1939a:165–166; Joó 1942b:84–85; Renan 1995:186).

Felhasznált irodalom

- Hanák Tibor (1993): Az elfelejtett reneszánsz. Budapest, Göncöl Kiadó
- Joó, Tibor (1939): A magyar nemzeteszme. Budapest, Franklin
- Karácsony Sándor (2002): Ocsúdó magyarság. Szokásrendszer és pedagógia. Budapest, Széphalom Könyvműhely
- Karácsony Sándor (2007): A magyar világnézet. Világnézeti nevelés. Budapest, Széphalom Könyvműhely
- Karácsony Sándor (2008): A magyarok kincse. Budapest, Széphalom Könyvműhely
- Karácsony Sándor (2009): A magyar észjárás. Budapest, Széphalom Könyvműhely
- Karácsony Sándor (2011): A magyar demokrácia – a magyar béke. Budapest, Széphalom Könyvműhely
- Kontra György (2003): Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor. Budapest, BIP
- Kornis Gyula (1928): Kultúra és politika. Budapest, Franklin-Társulat
- Laczó Katalin: – Galgóczi Anna (szerk.) (1998): Somogyi József emlékkönyv. Szeged, JGYTF
- Lányi Gusztáv (2000): Magyarság, protestantizmus, társaslélektan. Budapest, Osiris Kiadó
- Lendvai L. Ferenc (1993): Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor. Budapest, Akadémiai Kiadó
- Olasz Lajos (1998): Nemzet és etnikum keresztény-konzervatív szemmel. In: Karikó Sándor (szerk.) (1998): A fenomenológiától a nemzeteszméig. Somogyi József életművéről. Budapest, Gondolat, 158–176. p.
- Péterfi Gábor (2011): Szabó Dezső és Féja Géza Trianon-reflexiója és külpolitikai nézetei. Budapest, L'Harmattan
- Somogyi József (1939a): Az asszimiláció lélektani alapjai. In: Katolikus Szemle, 53. évf. 6. szám, 321–330. p.
- Somogyi József (1939b): Az egyén viszonya a közösséghez. In: Magyar Kultúra, 26. évf. 11. szám, 330–334. p.
- Somogyi József (1940): A faj. Budapest, Athenaeum Kiadó
- Somogyi József (1941a): A nemzeteszme. Budapest, Szent István Társaság

- Somogyi József (1941b): Fajiság és magyar nemzet. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
- Somogyi József (1942): Melyik a magyartalan magyarság? In: Magyar Kultúra, 29. évf. 8. szám, 182–185. p.
- Somogyi József (1944): Ki tartozik a magyarsághoz? In: Sziklán Állunk, 2. évf. 1. szám, 3–4. p.
- Szabó Zoltán (1994): Szellemi honvédelem. Budapest, Héttorony

Virágh Viktória

A GERONTO-EDUKÁCIÓ DIDAKTIKÁJÁNAK GYAKORLATA A KOMLÓI SZENT BORBÁLA OTTHONBAN

Abstract: *Why should lifelong learning be stopped if the senior moves to a nursing home and is already mentally declining or living with dementia? To a special life situation and a special target group it is required a special teaching and learning method that maintain: a special level and slows down decline. Complementing the methodology of geronto-education with the person-centered approach to care, a special didactics can be created with which learning programs that arouse and broaden the interests of the seniors can be held In: nursing homes. This is "learning support". The basic goal was to improve the quality of nursing home programs, but it was also an equally important aspect to put a methodology In: the hands of therapeutic and social workers of organization and maintenance, which would give them a solid foundation. During my presentation I will introduce this method and the achieved results and experiences since its introduction.*
Keywords: seniors, learning, didactics, nursing home, geronto-education

Absztrakt: *Az élethosszig tartó tanulást miért kellene abbahagyni, ha az idős ember idősek otthonába költözik, és már szellemileg hanyatlik, demenciával él? Tanulni és tanítani ekkor is lehet! Speciális élethelyzethez és speciális célcsoporthoz, speciális szinten tartó, hanyatlást lassító tanítási és tanulási módszer szükséges. A geronto-edukáció módszertanát kiegészítve a személyközpontú gondozási szemlélettel kialakítható egy olyan didaktika, amivel az idősek érdeklődési körét felkeltő és szélesítő tanulási programokat lehet tartani idősek otthonában. Ez a „tanulássegítés”. Az alapcél az idősotthoni programok minőségének fejlesztése volt, de legalább annyira lényeges szempont volt az is, hogy a szervezéséhez és megtartásához egy olyan módszertant adjak a terápiás és szociális munkatársak kezébe, ami biztos alapot ad számukra. Előadásomban ezt a módszert és a bevezetése óta elért eredményeket és tapasztalatokat mutatom be.*
Kulcsszavak: idősek, tanulás, didaktika, idősek otthona, geronto-edukáció

Geronto-edukáció és az idősek szociális ellátása

A komlói Szent Borbála Otthon Nonprofit Közhasznú Kft. idősek otthona 1. és 2. sz. telephelyének intézményvezetőjeként hivatásom egyik legnagyobb kihívása, hogy az általunk ellátott idősek jóllétét megőrizzük, szinten tartsuk, állapotuk romlását lassítsuk.

A téma aktualitását a demográfiai változások is indokolják. A várható élettartam folyamatos növekedése, a nukleáris családmodell[24] elterjedése egyre jobban növeli az esélyét, hogy az idős emberek életük utolsó időszakát intézményi keretek között, részben vagy teljes egészében függő helyzetben éljék le. Ezt bizonyítja a szociális ellátásokat kérelmező idősek számának folyamatos növekedése.[25]

Amikorra az idős emberek állapota a gondozási szükségletük alapján bentlakásos elhelyezést kíván meg, addigra már a testi, lelki mentális védelmi rendszerük jelentősen legyengült és halmozódtak életükben a nehézségként, problémaként megélt szituációk, életesemények.

Az intézményi elhelyezés kezdetben tovább nehezíti az idős ember testi-lelki egyensúlyban maradását, hiszen ki kell szakadnia a megszokott fizikai és társadalmi környezetből és be kell látnia, hogy már nem képes az önellátásra. Ez egy jelentős lelki teher, amely hatására a fizikai-lelki egészség egyensúlya szintén nagy veszélyben van.

Az időseket ellátó intézmények dolgozói számára így egy óriási kihívás és nemes feladat az idősek életének utolsó időszakában segítséget nyújtani ahhoz, hogy az ellátottak a lehető legjobb állapotban éljék meg ezt az élethelyzetet. A bentlakásos intézményeknek kiemelt feladatkörük a mentálhigiénés ellátás,[26] amelynek keretén belül mindent meg kell tenniük az

[24] Nukleáris család vagy családmag az a családtípus, amelyben csak a szülő(k) és a nem házas gyermek(ek) élnek. Andorka Rudolf (2003) Bevezetés a szociológiába. Osiris kiadó, Budapest
Szinte teljesen megszűnt a többgenerációs családmodell, amelyben természetes volt, hogy megápolták az időseket, így számos esetben az idősek otthonára hárul ez a feladat.

[25] Időskorúak gondozása – Idősek tartós bentlakásos elhelyezése (2019) In: Központi Statisztikai Hivatal
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/idos/idoskoruak_gondozasa/index.html (Letöltés ideje: 2021. 09.28)

[26] 1/2000. (I. 7.) SZCSM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről, 54.§ In: Nemzeti Jogszabálytár

ellátást igénybe vevő testi-lelki aktivitása fenntartásának, megőrzésének érdekében. Az aktivitást segítő tevékenységeket az első hónap tapasztalatai alapján kell tervezni és fontos, hogy a megvalósítás rendszeres és folyamatos legyen. A tudatos tervezés, szervezés célja minden esetben az ellátottak életminőségének és jóllétének javítása. Ez egy összetett feladat, amihez nehéz jó módszert találni. Fontos annak az állapotnak a kialakítása, amelyben az idős ember ebben az új élethelyzetben is képes jól érezni magát, amelyben hatékonyan működik együtt és az intézményi körülmények között is képes megélni a jóllét állapotát.

Tanulmányomban jóllét alatt a testi-lelki-szellemi és spirituális egészség[27] kiegyensúlyozottságának állapotát értem, amit idősek otthonában az alapgondozáson túl elsősorban a fent említett dimenziók mentén szervezett terápiás programokkal, előadásokkal lehet megőrizni, javítani. Egy-egy területet erősíteni, összehangolni kell a legjobb működés érdekében, mint ahogy ezt Jászberényi József gerontológiai kutató is kifejti a négyféle immunrendszerről szóló teóriájában.[28] Az idősek, ha nem is tudatosan, de keresik ezt az állapotot, hiszen mindenki szereti jól és kiegyensúlyozottnak érezni magát.

Az idősek érdeklődése és kimondatlan szükségletei fontos, hogy találkozzanak a kínált programok szervezési módjával és témaköreivel.

Tapasztalatom szerint a bentlakásos intézmények mentálhigiénés ellátását biztosító szociális és terápiás munkatársak között vannak, akik szociális érzékenységükből és személyiségükből adódóan sikeresebb, látogatottabb programokat tudnak szervezni és tartani, másoknak pedig ez nehezebben megy. Nem jön számukra belülről, ösztönből a jó technika. A munkakörük betanítása után egy ideig a kezdők motivációs hajtóerejével kísérleteznek, majd egy-egy bevált dologhoz ragaszkodnak.

https://njt.hu/jogszabaly/2000-1-20-85 (Letöltés ideje. 2021. 09.20.)

[27] Máté Boróka (2020) Test - Lélek - Társak - Világ, avagy az ember, mint biopszichoszociális (és spirituális) lény In: Kis Tamás Lóránd honlapja www.kistamaslorand.hu/l/test-lelek-tarsak-avagy-az-ember-mint-biopszichoszocialis-leny (Letöltés ideje: 2021.09.08.)

[28] Jászberényi József Immunrendszereink (2020) In: Jászberényi József videó csatornája 44. perc https://www.youtube.com/watch?v=CA7sN7IqNFQ&list-=PLAxzpYNJnaqu8IvaZ09O2UgqWcqMchcQy (Letöltés ideje: 2021.09.08.)

A foglalkoztatási módszerekről szóló szakirodalmak elsősorban játékos, mozgásos, memóriagyakorlatos feladatokat ajánlanak, leginkább a demens idősek szinten tartására, gyakran azok is módszertan nélkül.
A témák, tartalmak kiválasztásnál megjelenik egyfajta ageizmus is, ami mindenféle rossz szándéktól mentes inkább abból adódik, hogy a demenciával élőket kognitív hanyatlásuk miatt nagyon nehéz lekötni, fejleszteni.
Ezekből adódóan nem tud megvalósulni a programok szervezésén keresztül az a holisztikus megközelítés, ami a különböző területeket együtt látja és kezeli, és ami bizonyítottan a leghatékonyabb az idősek jóllétének kialakításában, megtartásában, fejlesztésében. Az egyes terápiás munkatársak által meghirdetett programok, előadások látogatottabbak, másoké pedig kevésbé. Ennek okát pedig nem az előadások témaválasztásának hibájában látom, hanem az előadások megszervezésében, népszerűsítésében, valamint az anyagok felépítésében, előadásuk módszerében.
Célom a geronto-andragógia szemlélet kialakítása és a geronto-edukációs módszertan lehetőségeinek felhasználása szociális területen, ott is elsősorban bentlakásos intézményben.
Meggyőződésem, hogy a geronto-edukáció módszereinek a figyelembevételén, gyakorlati szempontjainak alkalmazásán jelentősen múlik az idős korosztály tanításának, fejlesztésének vagy akár szinten tartásának a sikeressége. Az életkor növekedésével kialakuló testi-lelki-mentális és spirituális változások és újfajta szükségletek meghatározóak a foglalkoztatási témák kiválasztásában. Véleményem szerint a geronto-edukáció képes a kockázatok csökkentésére és a változatos programokon való aktivitás növelésén keresztül az életminőség javítására szociális intézményben is.
A programokat szervezők, tananyagot előadók számára fontosak a korosztály tanulási jellemzőinek ismerete, valamint az oktatásukhoz illeszkedő módszertan elsajátítása. Idős emberek tanításához nagyfokú elkötelezettség, megfelelő hozzáállás szükséges. Hit abban, hogy ezzel a tevékenységgel rövidebb-hosszabb távon változásokat lehet elérni hangulatban, életmódban vagy akár a személyiségben, valamint bizonyosság abban, hogy megvannak ehhez a megfelelő eszközök.
A szociális otthoni tapasztalatokból és a sajátosságokra épülő geronto-edukációs módszertan felhasználásával egyfajta ajánlást készítek intézeti körülmények között élő idősekkel foglalkozó szakemberek számára tanulási programok szervezésére.

Geronto-edukációs szempontokat figyelembe véve kidolgoztam egy speciális didaktikát, amit én „tanulássegítésnek" hívok. Ez egy didaktikai útmutató szociális területre, időstanuló-centrikusan felépítve, akár demenciával élők számára is.

Az idősek otthonában kiemelt cél, hogy az idősek aktívak maradjanak! Ahhoz, hogy aktívak maradjanak, egészségesnek is kell maradni, de nem csak fizikai, hanem lelki, mentális szociális és spirituális értelemben is. Az ezeket a területeket érintő, stimuláló, segítő jellegű programokkal apró lépésekkel eredményes lehet a velük való foglalkozás. A cél, hogy minden szinten javuljon az idősek életminősége, hiszen több részterületen elért eredmények összességében egymást erősítő hatást képesek elérni. Azaz a holisztikus szemlélet, a teljes embert figyelembe vevő, az egészség testi-lelki-szellemi és spirituális dimenzióját érintő programkínálat alkalmas leginkább arra, hogy erősítse az idősek szubjektíven megélt jóllétét.

Hipotéziseim

1. Feltételezem, ha az idősek otthonában a szakemberek geronto-edukációs eszközökkel, tehát kifejezetten időseknek szánt módszertan és tananyag felhasználásával tartják az előadásokat, növekedni fog a részvételi hajlandóság. Így a testi-lelki-szellemi és spirituális egészség fejlesztésére irányultan szervezett tanulás jellegű programokon a részvételi arány eléri a legkedveltebb programok részvételi arányát. A programok témakörei így szélesíthetőek, jobban tud érvényesülni a holisztikus felfogás.

2. A gyakran felbukkanó előítéletekkel szemben általában az időseknek széles körű az érdeklődésük, nyitottak az új információkra, olyan dolgokra is, amit előzetesen meg sem tudtak fogalmazni. Kedvelik az előadásokat, a tanulás jellegű programokat, abban az esetben, ha a programok az ő korosztályuknak és állapotuknak megfelelően van szervezve és megtartva.

A módszertanon nagyon nagy hangsúly van. Fontos az alapos kidolgozása, megismerése, követése, és a folyamatos fejlesztése.

„Tanulássegítés” módszertana

A segítés itt a szociális értelembe vett segítést jelenti. Ennél a célcsoportnál fontos az irányítás, a segítségnyújtás olyan formában, hogy azt ne érezzék erőltetésnek.

„Az első az, hogy bármilyen felkínált lehetőség csak akkor lehet eredményes, ha az segítségként jelenik meg és nem erőltetett beavatkozásként valakinek az életébe. Segítséggé viszont csak az válhat, ami a már felismert érdekből és a meglevő érdeklődésből indul ki, és azt igyekszik tovább mélyíteni, szélesíteni. De ebben is meg kell adni mindig a választás lehetőségét, azaz a továbblépés lehetőségeit több változatban kell bemutatni.”[29]

Ismerni kell az egyén útját a tanuláshoz, segíteni kell az úton való haladást katalizátorként kell működni folyamatosan, a programokról, előadásokról való első információtól a sikerélmény kialakulásáig.[30] Egy új beköltözővel fokozatosan kell megismertetni a programokat, először szokjon hozzá az alapszituációhoz és csak utána megismertetni a magasabb szintű lehetőségekkel. A beilleszkedés ideje alatt van lehetőség a magatartásbeli, pszichikai és kognitív szint, valamint az érdeklődési kör pontosabb jellemzőinek felmérésére.

Az időskorúakkal való tevékenységek megszervezésekor jelentős erőfeszítéseket igényel a szokásrendszer módosítása, a gondolkodásmód változtatása, és az új lehetőségek bemutatása után, rávenni őket ezek követésére.[31] Kitartó empatikus támogatói magatartással, egyéni, személyre szabott célok megjelölésével, türelemmel minden esetben eredményt lehet elérni.

Kiemelt szerepe van a rendszerességnek és a folyamatosságnak a motiválásban. Nem lehet befejezettnek tekinteni, mert napi szinten meg kell erősíteni a programok hasznosságának érzetét, az aktivitás jelentőségét. Egyrészt azért, mert mindig van új résztvevő, új beköltöző, másrészt azért, mert sok olyan ellátott látogatja az előadásokat, akik a kognitív hiányosságaik miatt nem minden esetben tudják a folytonosságot megélni.

[29] Maróti Andor (2013) i.m.
[30] Boga Bálint (2014) Pillantás a dombról, United P. C. kiadó 278. o.
[31] Kállai János Kaszás Beáta Tiringer István (2013) Az időskorúak egészségpszichológiája. Medicina Könyvkiadó Zrt. Budapest, 313. o.

Tudatosan felépített programokkal a geronto-edukáció eszközeivel, ez egy lehetséges küldetés. Egy speciális élethelyzethez igazított szinten tartó, hanyatlást lassító tanulási folyamat.

A geronto-edukáció eszközeinek és a megfelelő módszertan kialakításának a pozitívumai nem csak az időseket érinti, hanem a terápiás szakembereket is. Leendő geronto-andragógusként az idősképzési szervezés mellett arról is tanulunk, hogy milyen a szakmailag és didaktikailag jó tananyag. Oktatóinktól megerősítést kaptunk, hogy nagyon is érdemes ezen a tanulás szempontjából speciális területen munkálkodni miközben az időseknek különleges figyelmet szentelünk, és egyenlő félként kezeljük őket.[32] Mindezeket az ismereteket felhasználva és az idősgondozásban szerzett gyakorlati tapasztalataimat hozzátéve összeállítottam egy idősek otthonában alkalmazható didaktikát tanulásjellegű programok szervezésére, előadások tartására.

Az alapcél az idősek programjainak a minőségének a fejlesztése, de legalább annyira lényeges volt az is, hogy a terápiás, szociális munkatársak kezébe egy olyan módszertant adjak, ami biztos alapot, hatékony vezérfonalat ad egy program megszervezéséhez.

Előkészületek

Tanulás kedvező külső feltételeinek megteremtése a tanulás légkörének optimalizálása

Az érzékszervek és a koncentrációs képesség esetleges gyengülése, valamint a lehetséges mozgásszervi panaszok megléte szükségessé teszi a képzések, programok helyének akadálymentes megközelíthetőségét, a megfelelő infrastruktúrát. Fontos továbbá, hogy minél könnyebben olvasható-látható prezentációkkal és megfelelő hangosítással dolgozzunk.[33]

A tanulás körülményeinek biztosítása érdekében fontos továbbá a kényelmes, karfás székek, illetve a gerincoszlopot kímélő ülőhely a komfortos ülés és

[32] Jászberényi József (2020) i.m.

[33] Sz. Molnár Anna (2010) Tanulás időskorban Az idősek tanulásának társadalmi megítélése In: Szabolcs Éva (szerk.): Neveléstudomány – reflexió – innováció. Az ELTE PPK Neveléstudományi Intézet 2010. április 16-án tartott konferenciájának előadásai. Gondolat, Budapest
http://www.diral.hu/publikaciok/az_idosek_tanulasanak_tarsadalmi_megitelese.pdf(Letöltés ideje: 2022.01.08.)

felállás szempontjából, de a szeniorok kedvelik a nem túl alacsony, keményebb szivacsú kanapékat is. Fontos, hogy ezeket az igényeket előzetesen mérjük fel, s már olyan terem fogadja az idős embert, amely ezeknek a szempontoknak megfelel.
A didaktikai formának megfelelően jó légkört teremthet az a megoldás is, ha a székeket asztalok köré rendezzük, mintegy kávéházi hangulatot teremtve. Praktikus a poharak, szemüvegek, egyéb tárgyak elhelyezésére helyet biztosítani, és a folyadékpótlást is megoldani.
A szünetek megfelelő beiktatásának és hosszának is jelentősége van a koncentráció fenntartásában és a testi szükségletek kielégítésében, ezért fontos, hogy legyen mosdó is a közelben. Az, hogy milyen szünetigény merül fel, előre sohasem meghatározható, hiszen teljesen különböző korosztályoknak és egészségi állapotú embereknek tartunk foglalkozásokat. Célszerű azt a rendszert elindítani, hogy legalább 45 percenként legyen szünet, mivel ezt megszokták gyermekkoruktól fogva. Azonban ettől bőven el lehet térni, s nem is érdemes általánosabb szabályokat kialakítani. (A Pestszentlőrinci Szenior Akadémia hallgatói 2012 óta kurzusokon vesznek részt, s több hallgató szombat reggel az egyórás előadás után ottmarad, és meghallgatja a 3,5 órás szemináriumot, amelyben egy, 20 perces szünet van összesen).

Biztonságos, támogató légkör kialakítása

A foglalkozásokat meg kell szerettetni az idősekkel, komfortosnak kell érezniük magukat, mind testileg, mind lelkileg. A testi komfortot a megfelelő gondozási munka biztosítja, a lelki nyugalmat pedig az a támogató légkör adja, ami azt közvetíti, hogy egy-egy ilyen programon való részvétel az nem ciki, vagy kínos, hanem inkább hasznos, éppen ezért dicséretes és magasabb presztízst ad, mint a semmittevés.
Ha az életkörülmények, az életkörnyezet biztonságos, akkor az idősödési folyamat is egyre lassíthatóbb lesz, így az idős emberek tovább élhetnek jobb fizika, lelki és szellemi állapotban.[34]
Célszerű megtalálni a közösség elismert tagjait, akiket szívesen követnek a többiek. Ha ők elköteleződnek a foglalkozások iránt, akkor a közösség egy jó

[34] Jászberényi József (2021) Idősügyi kérdések Magyarországon, Gerontológiai írások, Civil út Alapítvány Budapest, 43. o.

része is ugyanezt fogja vallani. A tevékeny lét az elismerendő és követendő és képes megtörni az előítéletet, amely szerint egyenes út a leépülés, és hogy már ilyenkor nem lehet és nem is érdemes tanulni. Ezt a hozzáállást az intézmény összes dolgozójának közvetíteni kell az idősek felé, folyamatosan, minden kommunikációs helyzetet megragadva, hiszen ez közös érdek. *„Büszke lehet magára, hogy mindent megtesz annak érdekében, hogy aktív maradjon, és új dolgokkal ismerkedjen meg!”*

Az idősek szükségleteinek megfelelő képzési témák kiválasztása

Az alapvető szükségletek és a tanulással kapcsolatos szükségletek megismerése azért fontos, mert meghatározzák a programszervezés folyamatát, valamint keretek közé rakják a képzési témákat, anyagokat. Ennek legjobb formái egyrészt a folyamatos beszélgetések, másrészt írásbeli felmérést is lehet végezni, akár kérdőívvel, akár interjú típusú mikrokutatással. Fontos, hogy ezek a felmérések periodikusak legyenek, hogy a változást is tudjuk figyelemmel kísérni.

Ha ezek alapján szervezzük a foglalkozásokat, előadásokat, akkor eredményesebbek lehetünk, mert ezek a témák és megközelítési módok nagy hatással lesznek az idősek motivációjára.

A résztvevők képességeihez igazodó tananyag kidolgozása

Az érzékszervi változásokhoz alkalmazkodni kell a tanulási stílusoknak megfelelő módszerek alkalmazásával és váltakoztatásával, így a koncentráció is jobban fenntartható.

A tananyagok akkor kötik le leginkább az idősek figyelmét, ha van hozzá színes, képes diasor, nagybetűs, rövid, egymondatos információkkal, zenei betétekkel, esetleg rövid videókkal. Sorozatokat is lehet gyártani, a lényeg, hogy ne legyenek túl hosszúak.

A kommunikáció szabályainak betartásának szerepe van a megértésben, a motivációban és a tanulási szituációban érzett komfortosság érzésében is.

A kommunikációs modell mindkét szerepében feladóként és befogadóként is hatékonyan kell működni. Az idős tanulókhoz igazodva fejezze ki gondolatait, érzéseit, ugyanakkor képes legyen megérteni az idősek kommunikációját,

képes legyen figyelni rájuk és megnyilatkozásaikra, még ha néha nem is oda illőek megfelelően reagálni.[35]

A szellemi veszteségek is jelentős különbséget mutatnak. Ez elsősorban aktivitás – passzivitás mértékében figyelhető meg. A tapasztalat szerint a szellemi téren erősen leépült idősek is hasznát veszik az előadásoknak. Figyelmük el-el kalandozik és lehet, hogy csak az adott pillanatban élmény a foglalkozás, de összességében javítja az életminőségüket a pozitív benyomásoknak köszönhetően.

A tanulásban kiemelkedő szerepe van az érzelmekre való hatásnak.[36] Az érzelmek felismerése, megélése a demencia minden stádiumába aktív marad és lehet rá építeni.

A tanulási idő elhelyezése a napi- és heti rendben, megfelelő hirdetése, népszerűsítése

A megszokás és a kiszámítható napirend az idősek számára biztonságot, folyamatosságot biztosít.

A programoknak, előadásoknak célszerű azonos időszakban kezdődnie. Fontos, hogy ez az időpont ne ütközzön alapvetőbb szükségletek kielégítésével, mint étkezés, testi higiénia, nyugdíjjal, pénzkezeléssel kapcsolatos szervezett ügyintézés, mert akkor nem a foglalkozást fogja az idős ember előrébb venni.

Egy-egy adott témának is lehet meghatározott napja, de ebbe néha változást is be lehet csempészni, mert így elkerülhető, hogy az idősek csak a számukra megszokott programokra járjanak és elkerüljenek egy-egy számukra idegenebb témát anélkül, hogy kipróbálták volna. Az előadásokon mindig népszerűsíteni kell a következő foglalkozást. Az intézményben ki lehet plakátolni a napi heti programot, de ez nem elegendő az részvételi hajlandóság növelésére.

[35]Antalné Szabó Ágnes, Gonda Zsuzsa, Raátz Judit, Szabó Éva, Szesztay Margit (2019) A tanulástámogató kommunikáció fejlesztése, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 132. o. In: Mindenki iskolája http://mindenkiiskolaja.elte.hu/wp-content/uploads/2019/09/A-tanul%C3%A1st%C3%A1mogat%C3%B3-kommunik%C3%A1ci%C3%B3-fejleszt%C3%A9se_INTERA.pdf(Letöltés ideje: 2022.01.08.)

[36] Reinhardt Melinda (2009) Miért hasznosak a pozitív érzelmek iskolai környezetben? A pozitív pszichológia hozzájárulása pedagógiai kérdésekhez. In: Iskolakultúra http://real.mtak.hu/58062/1/9_EPA00011_iskolakultura_2009-9.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.14.)

Időkeret, haladási tempó, bevonhatóság eldöntése

Az időkeret és a haladási tempó kialakításában is figyelembe kell venni az idősek sajátosságait, a türelmüket, a fáradékonyságukat, a koncentrációjukat. Az előzetes egyéni felmérés, megismerés segít eldönteni, hogy az egyének aktívan bevonhatóak-e, vagy a mentalitása és a képességei alapján inkább passzivitásban tarthatóak. Fontos, hogy mindenki komfortosan érezze magát, ne hozzuk zavarba.

Képzés kezdetekor

Program előtti invitálás

Nagyon fontos, mert sokszor ez az utolsó kis ösztönzés szükséges a programon való részvételhez. Ez azt jeleni, hogy személyesen be kell menni minden lakószobába, társasági helyiségbe, s jelezni az idős embereknek, hogy indulhatnak a közösségi terekbe, az előadások helyszínére. A konkrét meghívásnak, a bíztató szavaknak kevesen tudnak ellenállni.

Kötetlen kommunikációs szükséglet kielégítése

Ez azt jelenti, hogy a közösség egybegyűlése után kell egy kis időt hagyni a beszélgetésre, a napi pletykák és aktualitások kibeszélésre, esetleges új ismerkedésre. Ez azért fontos, mert ha bennük marad egy-egy számukra fontos megosztani, kibeszélni való információ, akkor ez a fokozott érzelmi állapot nehezíti a képzési témára való koncentrálást, a csöndes figyelmet.

A megfelelő hangulat kialakítása, ún. „én üzenetekkel”[37] való lelkesítés

Az előadónak, ki kell fejeznie pozitív érzéseit, örömét azzal kapcsolatban, hogy az idősek részt vesznek egy-egy programon.
„Én annyira örülök, hogy ilyen sokan részt vesznek a mai programon!”
„Sokat számít nekem, hogy érdeklődnek az általam előadott téma iránt!”

[37] Thomas Gordon módszere az Én-üzenet a Te-üzenettel szemben. Lásd: N. Kökény Dóra (2007) Thomas Gordon összefoglaló In: https://docplayer.hu/336834-A-konfliktus-thomas-gordon-i.html (Letöltés ideje: 2022.01.23.)

„Boldog vagyok, hogy felismerték és tudják, hogy ez mennyire hasznos az Önök számára!"

Az idősek ugyanis szeretnek örömet szerezni, valami jót tenni. A részvétellel máris hasznosnak érezhetik magukat. A pozitív hangulat képes átragadni, lelkesíteni, ami alapja a jó kezdésnek. A tanulásjellegű programokat vezető szakemberek számára egyik legfontosabb ismeret az én-üzenetek elsajátítása, mert végig kell gondolni mindig, hogyan reagáljunk az adott, szituációban. Ez lehet lelkesítő kommunikációs helyzet, vagy egy váratlan helyzet lereagálása is. Számos esetben hatékony eszköz, ha az érzéseinket kifejezve reagálunk vissza.[38]

A téma felvezetése, fontosságának, értelmének hangsúlyozása

A téma felvezetésénél a célszerűség elvét minden foglalkozásnál be kell tartani. Minden információ-, és tudásátadásnak, a gyakorlati tevékenységeknek meg kell határozni a célját. Ki kell emelni, meg kell erősíteni az adott program hasznosságát már az elején, mert a céltalanság rossz hatású az emberekre, unalmat, elégedetlenséget, infantilizálás érzetét keltheti. Meg lehet általános és konkrét célokat is fogalmazni, így nagyobb eséllyel megtalálja mindenki a számára megfelelő ösztönzőt.

Téma létjogosultságára, érdekességére való visszareflektálás kérése

Meg kell találnunk a közös csatlakozási pontokat, amihez a témáról való beszélgetésre van szükség. Pozitív hangulatot és benyomást kelt az emberekben, ha egyetértenek bizonyos dolgokban. Nagyon hasznos lehet, ha az interakció során felteszünk olyan egyszerű kérdéseket, amelyekről úgy véljük, hogy igen lesz a válasz.[39]

„Ugye milyen fontos, hogy megismerjük ezeket a dolgokat?" „Önök is szeretnének minél tovább aktívak maradni?" „Ez a téma Maguk szerint is nagyon aktuális?"

[38] Báthory Kinga (2014) A szocializáció szerepe az iskolai kommunikációban Iskolakultúra, 2014/1 (24. évfolyam, 1-6. szám), In: https://adt.arcanum.com/hu/view/Iskolakultura_2014-1/?query=%C3%A9n-%20%C3%BCzenetek&pg=689&layout=s (Letöltés ideje: 2022.01.24.)

[39] Nagy József (2021) A felnőttképzés pszichológiai háttere című előadás

Bármit lehet kérdezni az adott szituációban, témában, amire általában igennel válaszol az adott közösség. Ha igent mondanak, akkor ezt úgy kezdik el érezni, hogy ők is akarják, igénylik ezeket az ismereteket, amihez pozitívan fognak viszonyulni.

Ráhangolódás, a témáról felidézett ismeretek segítségével

A jelen és múlt orientált ismeretcsoportok közül az utóbbit preferálják az idősek.[40] Tapasztalatom szerint célszerű az új ismereteket is a múltbeli megfelelőjével felvezetni, hogyan is csinálták, tapasztalták ők a fiatal korukban, volt-e valami hasonló tárgy, módszer vagy szemlélet akkoriban. Könnyebben tudják az előző tapasztalataikhoz kötni, hasonlítani az új információt.

Itt a kristályos intelligenciára tudunk támaszkodni. A korábban elsajátított tudás a tanult képességek, tapasztalatok meglétét ki kell használni. Ezeket kell aktivizálni, hiszen ezeket már tudták/tudják alkalmazni. A meglévő ismeretek előhívásával lesz mihez az új ismereteknek hozzákapcsolódni. A meglévő alapokra épült tudást könnyebb megérteni, felidézni. Ez a pont tehát múlt orientációjú.

Rövid történet elmesélése, ami a múltra utal vissza, hogy segítsen feleleveníteni az idősek emlékeit az adott témával kapcsolatban. Esetleg egy önfeltárulkozó történet arról, hogy mi hogy találkoztunk a témával, jelenséggel. Ez még a kapcsolatot és kötődést is tovább erősíti.

A tapasztalatok megosztásának elősegítésére nagyon jól lehet használni, egyfajta álnaivitást, amivel nem túl feltűnően úgy tesz az előadó, mintha nem lenne annyi tapasztalata (és általában nincs is) az adott téma múltbéli vetületéről. Az idősek kompetenciaérzetét ez megerősíti és meg szívesebben beszélnek, magyaráznak, mesélnek.

A tanulás folyamatába itt is alkalmazhatjuk az érzelmek bevonását. Ez egy fontos eszköz, hiszen ezek maradnak meg az emberekben a leginkább, legtovább.

Ha a tananyag elsajátításának módszere hat az érzelmekre is, akkor még maradandóbb lesz az élmény és az információ.[41] Hogyan mennek bele az oktatásba, hogyan érzik magukat közben és majd hogyan távoznak, ez nagyon meghatározó tud lenni.

[40] Boga Bálint (2014) i. m. 271. o
[41] Marót Andor (2013) I. m.

A képzés fő témája, célja

Kérdések megfogalmazása

Meglévő tudáshoz való kapcsolás érdekében feltett kérdések: Mire emlékszünk ezzel kapcsolatban? Mit tudunk róla? Miért jó ezt átismételni?
Új információ megismerése, körvonalazása érdekében feltett kérdések: Hogyan csináljuk ezt ma? Mi a folyamata? Miért változott meg? Miért kell ezen változtatni? Mi az eredménye? Milyen előnyeim, hozadékaim, pozitívumaim lehetnek ebből?
Értékelésre vonatkozó kérdések: Jó vagy rossz, Érthető vagy nem? Alkalmazható vagy nem? Egyetértek-e vagy nem?
Programot előadó részéről feltett kérdések konkretizálják a témát, megerősítik a képzés célját, érdekesebbé teszi az anyagot, hiszen monológból dialógussá válik a folyamat. Passzív hallgatóból, aktivizál, mert gondolatot indít el és kommunikációra ösztönöz.[42]
Idősek részéről feltett kérdések esetében megjelenhetnek a témával kapcsolatos elvárások, aktivizálhatja, a programot alakítóvá teheti a kérdezőt. Ha az új információknál nem kapunk a kérdéseinkre választ, akkor elmondhatjuk, hogy pont ezekre fog most az előadás rávilágítani.

Jelentésteremtés, új információk, gondolatok ismertetése.

Az idősek kognitív állapota jelentősen meghatározza ezt a pontot. Milyen a figyelme? Milyen észlelési ingereket fog fel? Az idős korosztálynál ez még inkább egyedi, egyéni és változatos a képességeik változatos beszűkülése következtében.
A megértési folyamatot segíti, ha több nézőpontból közelítjük meg a témát, és a legeredményesebb tanulási stílusoknak megfelelő technikákkal segítjük a folyamat során az új információ elsajátítását.
Az információkat a lehető legjobban az idősek gondolkodásmódjához kell illeszteni. Apró lépésekben haladni, érzelmekre hatni, minden észlelési csatornát bevonni.

[42] Dr. Balogh László (2011) A tanulási stratégiák fejlesztésének pszichológiai alapjai, Didakt Kiadó, Debrecen, 45. o. In: http://www.mateh.hu/tehetsegkonyvtar/Tanulasi_strategiak_es_stilusok.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.24.)

Mozgás, zenei megjelenítés, hangos felolvasás, képi megjelenítés, nyomtatott forma, generációk bevonása. Egyszerű, világos kommunikáció használatával. Szünet beiktatása, a testi szükségletek kielégítése céljából, amit mozgással kombinálva fejezünk be, méghozzá a két agyfélteket stimuláló keresztmozgásokkal, amellyel a koncentrációjukat segíthetjük.

A képzés végén elmélyítés

Reflektálás gondolatokkal, érzésekkel

Gondolatcsere az adott témáról, a téma új oldaláról, saját vélemény, kritikai észrevétel megfogalmazásának ösztönzése. Lehet ez pozitív vagy negatív viszonyulás is, bár a megjegyzés, a tanultak alkalmazása akkor lesz eredményesebb, ha az új ismeretekhez pozitív a hozzáállás. Ugyanakkor a negatív kritika ösztönzi az érvelést, lehetőséget ad a téma hasznosságának kiemelése.

Ahogy az idős ember ritkán tudja meghatározni a tanulási szükségleteit, úgy nehezen megy számukra kritikailag viszonyulni és visszahatni a tanulás folyamatra is. Azért megy nehezen, mert a világ folyamataival nincsenek már olyan aktív kapcsolatban, éppen ezt az elmaradást kell pótolni a tanulásjellegű programokkal.[43]

Témához kapcsolódó gondolatok mellet az érzések kifejezését is ösztönözni kell. Az érzelmi állapot, a téma érzelmi töltete jelentősen segíti a mélyebb megértést, a rögzülést, a későbbi felidézést. Az egyén számára jelentésteli kontextusba kerülnek az információk.

A témák érzelmi oldalának megragadása időseknél kifejezetten hatékony.[44] A legvégén a főbb összefüggések, fogalmak, új információk átismétlésével lezárható a folyamat.

[43] Boga Bálint (2014) i. m. 275. o.
[44] Boga Bálint (2014) i. m. 268. o.

Értékelés

Értékelni kell a jelenlétet, a figyelmet, a hozzászólást, a tapasztalatok megosztását, a kérdések feltevését, a saját élmény megosztását, az egymás iránti türelmet. Értékelni kell minden egyes tevékenységet, alkotást, erőfeszítést annak minőségétől függetlenül.

El lehet mondani, ismét, hogy ez miért is olyan fontos a számukra a programokon való részvétel és az új információk meghallgatása. Valamint el lehet mondani, azt is, hogy mit jelent ez előadói oldalról, milyen érzés volt az tanulási programot elkészíteni, előadni és az idősek reakcióit látni, hallani.

Meg kell nyugtatni az idős embereket, hogy nem baj, ha nem rögzül minden információ pontosan, akkor is kialakul egy általános tudás (tudok róla, hallottam már), amit utána újabb felelevenítéssel, vagy mások segítségével alkalmazni tudnak.

A tanulás folyamatában rugalmasabb gondolkodásmód jön létre, az új dolgok megértése viselkedésváltozást eredményezhet, aminek a következtében hasznosabban, célirányosabban élhetik a tanuló idős emberek a mindennapjaikat.

Módszertan

A leginkább megfelelő módszernek a terápiás munkatársak tapasztalatainak megismerésére az interjút, a programok megvalósulása estén pedig az esettanulmányt tartom, utóbbi megfelelő lehet egy új módszer bevezetésének dokumentálására, bemutatására.

Véleményem szerint így egy sokoldalúan felhasználható ötletadás, szakmai ajánlás születhet a kutatásból.

A „tanulássegítés" bevezetése egy új megközelítés az intézményi foglalkozatásban, amit teljeskörűen kell megvizsgálni. Az esettanulmány módszere alkalmas egy folyamat leírására, árnyalni tudja a folyamatról kialakult nézeteket[45], fókuszában a jelentéstartalmak, jelentésalkotó

[45] Dr. Hornyacsek Júlia (2014) A tudományos kutatás elmélete és módszertana. Szakkönyv tudományos munkát végzők és doktori tanulmányokat folytatók számára Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Budapest, 79 o. In.: https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/Teljes%20sz%C3%B6veg!.pdf (Letöltés ideje: 2021.11.08.)

folyamatok állnak[46]. Segíti megérteni, hogy a folyamatban részt vevő idősek és terápiás munkatársak hogyan élik meg az adott szituációt, a szakemberek hogyan vezetik be az új módszert és hogyan fogadják azt az idősek. Cél a programszervezési nehézségek megoldása és a foglalkoztatás hatékonyságának növelése.

Az esettanulmány alkalmas a csoportos közösségi folyamatok, és a célzott beavatkozások elemzésére, értékelésére egy teljesen természetes közegben. A szükséges információkat leginkább a megfigyelés, az interjú és a releváns dokumentumok elemzésének módszere szolgáltatja[47].

Az esettanulmányhoz lényegi információt tartalmazó dokumentumok elemzése:

Foglalkoztatást felmérő lap

Az idős beköltözésekor megjelölt érdeklődési köre ismerhető meg ezekből a felmérésekből. Önállóan, az intézményi programokat nem ismerve milyen érdeklődési köröket neveznek meg az idősek.

Éves foglalkoztatási terv

A korábbi foglalkoztatási tervben szereplő programok és a gyakorlatban megvalósuló programok összevetése. Mely foglalkozások épültek be a mindennapokba, melyek váltak rendszeressé az idősek érdeklődése, részvétele alapján.

[46] Takács Flóra (2017) Az esettanulmány, mint módszertan a szociológiában, Szociológiai Szemle 27., 2017 / 1. szám, 127, In.: https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_SzociologiaiSzemle_2017/?query=esettanulm%C3%A1ny%20k%C3%A9sz%C3%ADt%C3%A9se&pg=128&layout=s (Letöltés ideje: 2022.01.06.)

[47] Patyán László-Szoboszlai Katalin: (2016) Esettanulmány a szakdolgozatban. Hogyan készítsünk szociális munka esettanulmányt? 53-68 o. In: R. Fedor Anita és Huszti Éva (szerk.) Kutatásmódszertani Kézikönyv, Debreceni Egyetemi Kiadó In: https://issuu.com/dlcs/docs/modszertani_egyben (Letöltés ideje: 2022.01.06.)

A „tanulássegítés” bevezetése során vizsgált folyamatok, tartalmi elemek:

1. A tanulássegítés módszertanának megismertetése a szociális és terápiás munkatársakkal. A módszer fogadtatása, vélemények, reakciók.
2. A kidolgozott tananyag elkészítésének tapasztalatai, tatalmi elemei.
3. A programok megtartása a tanulássegítő módszerrel.
4. Az új módszerrel tartott előadásra az idősek által adott reakciók, viselkedések. Részvétel, aktivitás, hozzászólás, kedélyállapot.
5. Szubjektív vélemények és élmények az idősek és a terápiás munkatársak részéről.
6. Az új módszerrel tartott témakörök elfogadása.

Vizsgált csoport

A képzők csoportját az intézmény szociális és terápiás munkatársai alkotják. Náluk az új módszer fogadtatását, megértését, alkalmazását és az ezzel kapcsolatos tapasztalataikat, érzéseiket vizsgálom. A három telephelyen 8 fő. A másik csoport az ellátást igénybevevő fennjáró és mobilizálható idősek, akik képesek dönteni arról, hogy részt kívánnak e venni csoportos foglalkozásokon, tanulás jellegű programokon.
Előny, hogy a célcsoportot nem kell bevonzani, hiszen bentlakásos intézményben adottak az idős ellátottak. Őket azonban meg kell nyerni, ki kell mozdítani a szobából, ott kell tartani a programon, fenn kell tartani az érdeklődésüket és sikerélményt kell szerezni nekik. Szakmai szempontok alapján való kiválasztás alapján, a három telephelyen 228 idős emberből, 120 fő vonható be a tanulásjellegű programokba.

Eredmények

Megállapíthatjuk, hogy az idősek által megjelölt érdeklődési körük az intézménybe való beköltözéskor elég szűk területet érint. Ennek oka az egyéni beszélgetésekből megtudhatóan az, hogy nem igazán volt a szabadidős elfoglaltság fogalma a köztudatba náluk és gyakorlatban sem szántak erre tudatosan időt. Dolgoztak majd a családdal foglalkoztak. Ezt mutatja az az észrevétel a terápiás munkatársak részéről, hogy gyakran belesorolnák a családot, a családdal való törődést az érdeklődési körbe.

Gyakran előfordul, hogy nem is tudják megfogalmazni, mi az, amit szívesen csinálnának a szabadidejükben. Ez nagyon sokszor nem kommunikációs problémából adódik, hanem maga a szabadidő eltöltésének a módjaiban, nem is igazán gondolkodnak. Keveseknél jelenik meg a tudatos kikapcsolódás, pihenés, a tevékenység örömeért végzett feladat. Az érdeklődési kör gyakran az életút felvételénél derül ki egy-egy kérdés feltétele után. A tudatos testi-lelki-fizikai és spirituális egészség megtartása érdekében tett tevékenységek végzése pedig csak egy-egy idősnél jelenik meg.

A foglalkoztatási tervekből kiderül, hogy egyes témacsoportokból könnyen tudnak a terápiás munkatársak programokat szervezni. Népszerűek, megszokottak, és az idősek kifejezetten kedvelik őket.

- Tornák, általában ülve, eszközzel, vagy eszköz nélkül
- Zenés programok, régi slágerek éneklése és hallgatása
- Hitéleti programok, lelki gyakorlat, bibliaóra
- Irodalmi programok, költők, írók, műveik
- Játékos programok társas- és kártyajátékokkal
- Egészségnapok, egészség-betegség, egészséges táplálkozás
- Kulturális programok, ünnepnapokhoz, évfordulókhoz kapcsolódóan.

Évről évre több újító kezdeményezés volt a programok megújítása, témakörök szélesítése érdekében. Ezek mindig elkezdődnek, de ritkán maradtak meg tartósan, egy idő után visszarendeződtek a programok a megszokott témakörök köré. Az érdeklődés hiánya mind a részvételi létszámban, mind az idősek program alatti magatartásán (beszélgetés, elalvás, eltávozás) érezhető volt.

A csoportos beszélgetésből kiderült, hogy a rendszeresen végzett csoportos foglalkozások gyakran előzetes felkészülés nélkül, „tapasztalatból”, napi aktualitásból, hírekből, kulturális évfordulók eseményeiről megemlékezve zajlanak.

A rögtönzött programok könnyen felszínessé, a megszokottak egy idő után unalmassá válhatnak. A nem előre átolvasott és kiválogatott anyagok felolvasása pedig nehezen követhető lehet a szöveg nyelvezete, összetétele, felépítése miatt.

A programok csoportos szinten eltolódtak a szórakoztató, játékos irányba, amire persze szükség van, de nem jó, ha csak ezek a hangsúlyosak, mert ennek a foglalkoztatási típusnak is sokkal többrétű a célja.
Viszont minél jobb eredményeket akarunk elérni vele, annál több energiát kell a felkészülésre fordítani. Szükséges egy jó módszertan.
Tanulmányomban egy idősek otthonára tervezett didaktikai módszertan összeállítását kíséreltem meg „tanulássegítés" néven. Célom a módszerrel az idősek otthonába szervezett programok témaköreinek komplexitásának növelése, amely arra a feltételezésre épült, hogy az idősekhez illeszkedő módszertannal szélesíteni lehet a foglalkozatási palettát úgy, hogy a testi-lelki-mentális és spirituális képességek egyaránt érintve legyenek. A módszer kipróbálását, bevezetését a komló Szent Borbála Otthon három telephelyén dolgozó terápiás munkatársainak „továbbképzésén", megkérdezésén és megfigyelésén, valamint és az ott ellátott idősek megfigyelésén és megkérdezésén keresztül mutattam be.
A feltételezésem az volt, hogy a kifejezetten időseknek szánt módszertan és tananyag felhasználásával tartott előadásokon a részvételi arány eléri a legkedveltebb programok létszámát. Számszerűleg ez a telephelyek bevonható időseinek létszámának függvényében 20-45 főt jelent, ami 60%-ot meghaladó részvételi arányt jelent telephelyenként.
Azt is feltételeztem, hogy az idősek érdeklődése szélesíthető és az új témákat szívesen fogják fogadni, vagyis az új módszerrel érthetőbben és érdekesebben lehet olyan témákról is ismereteket szerezni, amelyek eddig nem váltak be, nem tudtak beépülni a rendszeresen végzett programok közé.
A kutatás során hipotéziseim beigazolódtak és az új módszer használatával a tanulási programokon való részvevő idősek száma elérte azt a létszámot, amivel rendszeres nagycsoportos programmá válhat. Témájukat, illetve pedig olyan témakörökben szerveződtek, amikben eddig nem igazán értünk el sikereket.
Az idősek látványosan nyitottak voltak a tanulási programokra, érdeklődőek és együttműködőek. Ebből adódóan a jelenlegi érdeklődés megtartásával lehetőségünk van az érdeklődési körük alakítására, tudatos befolyásolására, vagy néha egyszerűen csak a tudatosítására. Mindez pedig az résztvevők többségével közös gondolkodás és akarat eredményeként fog megszületni.

A terápiás munkatársak megkapták arra a lehetőséget, hogy a programok megszervezésén keresztül érintsék, stimulálják az idősek a testi-lelki-szellemi és spirituális dimenzióit így a holisztikus egészségfogalom szerint teljeskörűbb prevenciós hatást érhetnek el.
A vizsgálat a Szent Borbála Otthon intézmény három telephelyén történt és az eredmények is itt érvényesek, azonban úgy gondolom, hogy az intézmények hasonló működéséből adódóan a módszer alkalmazható és sikeres lehet más idősek otthonában, nappali ellátásokban, nyugdíjas klubokban és más jellegű idősek alkotta közösségekben is.
A kutatás során a következő fejlesztési lehetőségek a kerültek a felszínre, amelyből egyaránt intézményünk vagy akár a módszert adaptáló más szociális intézmény profitálhat a jövőben.

Fejlesztési lehetőségek

Foglalkoztatás felmérése

Az idősek érdeklődési körének nyitott kérdéseket tartalmazó felmérőlapja nem felel már meg a jelenleg beköltöző idősállománynak. A szabadidő hasznos eltöltésének nincsenek kialakult gyökerei a legtöbb beköltözőnél, így az igényeik, elképzeléseik lényegesen alulmúlják az intézményi foglalkoztatási lehetőségeket. Többeknél akadályozott már valamilyen szinten a gondolatok és magasabb rendű szükségletek kifejezése is így a legjobb megoldás az lehet, hogy alternatívákat kell felkínálni számukra, hogy abból tudjanak választani. Terveim között szerepel egy új felmérőlap bevezetése, amin: a terápiás munkatárs segítségével különböző témák közül tud választani az idős ember. Ezen külön lennének csoportosítva a testi-lelki-mentális és spirituális egészséget vagy Jászberényi József megfogalmazásával[48] a négy immunrendszert erősítő, védelmező programok. Így már a felmérésnél elkezdődhet annak a tudatosítása az idős emberben, hogy minden dimenzióban tenni kell valamit a jóllétük megtartásához. Illetve a terápiás munkatársak is komplexebben mérik fel az idősek szükségleteit mind a négy fontos elemre kitérve. Ilyen ismeretek birtokában lehet a leginkább átfogóan tervezni a programokat.

[48] Jászberényi József Immunrendszereink (2020) In: Jászberényi József videó csatornája 44. perc https://www.youtube.com/watch?v=CA7sN7IqNFQ&list-=PLAxzpYNJnaqu8IvaZ09O2UgqWcqMchcQy (Letöltés ideje: 2021.09.08.)

További tervem ehhez egy programajánló képes könyv, ami néhány szóban és képekben be is mutatja a programokat. Ez az egyéni beszélgetésekhez is nagyon hasznos eszköz lehetne.

A foglalkoztatási szükségletet felmérő lapon az idős választása mellett arra is lesz lehetőség, hogy a foglalkoztató is jelölhessen olyan témákat, programokat, szinten tartó foglakozásokat, amelyek az ő megítélése szerint fontosak lennének az idős számára. Legyen szó itt gyászfeldolgozásról, kommunikációs problémákról vagy a demenciából adódó képességvesztések lassítását célzó foglalkozásról. A szellemi leépülés veszteségeit egy idő után az idős már nem érzékeli ezért fontos, hogy a szinten tartó terápiák közül a terápiás foglalkoztató jelölje ki a megfelelőt. A súlyosabban leépült időseknek pedig külön csoportban jelennek meg a készségmegőrző foglalkozások, amelyek közül az állapotfelmérés után a terápiás munkatárs jelöli ki a szükséges és még lehetséges foglalkoztatási formákat. Így egyéni „térképek" készülhetnek az idősek szükségleteiről.

A napi rendszerességgel végzett programokra való felkészülés nem épült be a terápiás munkatársak napirendjébe. Ahogy a dolgozók egymástól látták, ahogy a belépésük után kialakították a szokásaikat, amelyekkel természetesen alkalmazkodtak az ott kialakult szokásokhoz, úgy kezdték el a programokat szervezni, alakítani. A meggyökeresedett szokások kevésbé hatékony részeit át kell alakítani. A csoport és viselkedési normák befolyásolják a szervezeti kultúrát, vagy ha fordítva értelmezzük a szervezeti kultúra meghatározza a csoportok viselkedését. A felkészülési folyamatra nagyobb hangsúlyt kell fektetni, és a rendes munkaidőbe beilleszteni, mert gyakran ezt a részt otthon végzik a dolgozók. A jelenlegi helyzetet a változás menedzsment eszközeivel lehet hatékonyan megváltoztatni. A jövőre tekintettel pedig fontos, hogy már a betanítási tervbe be kell illeszteni a geronto-andragógia szemlét és a geronto-edukáció gyakorlati elemeit.

A programok jelentőségének megítélése mind az idősek, mind a terápiás munkatársak (szervezeti értékek) részéről nagy szerepet játszik abban, hogy mennyire van kedvük részt venni, illetve mennyi energiát fektetnek a felkészülésre és az invitálásra. A rendszeresen végzett csoportos programoknak ezért mind az időseknél, mind a foglalkoztatóknál meg kell emelni a „presztízsét", hiszen pont ezek azok a programok, amelyekkel a legjobban megőrizhetjük az idősek képességeit, növelve ezzel jóllétüket.

Az eredményesebb módszer lehetőséget ad a testi-lelki-mentális és spirituális dimenziókban arányosabban elosztani a szervezett programokat, amelyek így komplexebben, a holisztikus felfogás mentén segíthetik az idősek jóllétének növelését.

„Tanulássegítés" fejlesztése

A tanulási programhoz felállított módszertant is tovább lehet fejleszteni a gyakorlati tapasztalatok alapján.

A tanulássegítés módszerének kidolgozásánál a kérdésekre még nagyobb hangsúlyt kell fektetni, mert jelentősebb szerepe van a tanulási program során. A kérdéseknek több funkciója lehet, az előadás során: szimpátia, kötődés kialakítása („igenes kérdések"), az érdeklődés, aktivitás fenntartása (múltidéző, előzetes tudáshoz előhívására szolgáló kérdések) vagy a jó hangulat megteremtése (beugratós, humoros kérdések). Tudatosan kell tehát irányítani, hogy melyik funkcióban használjuk a kérdést.

Az is nagyon fontos, hogy a kérdés – válasz – viszontválasz hármasa mindig meglegyen, vagyis minden hozzászólást próbáljon lereagálni az előadó, ráadásul pozitív formában, hogy a lelkesedés megmaradjon akkor is, ha a válsz nem volt megfelelő, vagy odaillő.

Igen, ez is egy érdekes javaslat/gondolat! Közelítünk, közelítünk! Igen! Eszünkbe jut-e még valami? Köszönjük a sok különböző, de hasznos hozzászólást, most mondom, amit én találtam!

A beszélgetős, interaktív stílus tetszett az időseknek, ezt pedig a leginkább a megfelelő kérdésekkel lehet ennél a korú és állapotú időseknél elérni.

Kifejezetten hatékony elemnek bizonyultak a ráhangoló, múltidéző kapcsolódási pontok, ezért még nagyobb hangsúlyt kell fektetni a megkeresésükre és az előadás során a folyamatos behívására. Ezt gyakorolni kell sokat, mert nem minden témánál lehet egyértelmű, egyenes láncolatban visszavezetni az idősek tapasztalataihoz, hanem nagyfokú kreativitás szükséges hozzá.

A magyarázatoknál a több oldalról való megközelítést, ahol lehet, ki kell egészíteni érdekességekkel, megdöbbentő tényekkel, és érzelmeket előhívó adatokkal, ismert emberek példáival, mert így az idősek számára még fogyaszthatóbbá tudjuk tenni az információkat.

Résztvevők összetétele

A különböző módon és mértékben leépült idősek integrált csoportos foglalkoztatásának számos előnye van, ami a tanulási programoknál egyértelműen megtapasztalható volt.

A leépültebb idősek számára elsők között szerepel a nagyobb közösségi lét megtapasztalása, hiszen kimozdul a szűk lakókörnyezetéből, és a kiscsoportos demens foglalkozások kereteiből is. Az önértékelésük megtartására is hatással van, hiszen egy nagyobb volumenű rendezvényen való megjelenés, amit kifejezetten az idősek számára szerveztek, azt az érzetet erősíti, hogy fontos vagyok. A jobb állapotban lévő idősek húzóerőt jelentenek a számukra, hiszen megfogalmazzák helyettük azokat a gondolatokat, amelyeket a legtöbb esetben ők is átéltek, megtapasztaltak. Így a programok az ő narratív identitásuk[49] szempontjából „beszédgazdagabbá" és „jelentésgazdagabbá" válnak. További előny, hogy az idősek egymás iránti érzékenysége, toleranciája erősödik, ami megkönnyíti egymás viselkedésének megértését ezáltal az egymással való együttélést. Nem szabad a demenciával élők számára kizárólag speciális demens foglalkozásokat szervezni. Nagyon kellenek és hasznosak is, de nem elegendőek, szükséges számukra az is, amit mindenki más is megkap a tanulási programok alatt. Ne érezzenek megkülönbözetést, adjuk meg a lehetőséget számukra, hogy tapasztalhassanak, mindennapi közösségi ingerek érjék őket. A demencia nem betegség, hanem egy tünetegyüttes, amely egyénenként és időszakonként is nagyon változó tud lenni. Valakinél tartósabb eredmények érhetőek el, valakinél pedig csak pillanatnyi jóérzések. Mindkét esetben növekszik az idősek jólléte ez a fontos. Egy idős emberekkel foglalkozó szakembernek a legkisebb eredményt is sikernek kell elkönyvelnie, ha az csak pillanatnyi, éppen csak a program idejére vagy annak is csak egy részére szól, akkor is eredmény, és biztosan kedvező hatással van az idősre.

Hátrányról abban az esetben beszélhetnénk, ha megfelelő felkészülés többletidejét, és a program ideje alatt való egyéni igények figyelembevételét többletteherként éli meg az előadó.

Ugyanis megfelelő felkészüléssel számba vehetőek azok az idősek, akik egy ilyen jellegű programot végig tudnak ülni zavaró viselkedések és kommunikáció nélkül.

[49] Boga Bálint (2014) i. m. 339 o.

Ennek ellenére előfordulhat egy-egy zavaró eset, amit nyugodtan és higgadtan, példamutató empátiával kell tudni kezelni, és a nyugodt körülményeket minél előbb visszaállítani.
Az egyéni bevonások, aktivitásra való ösztönzések is akkor lesznek sikeresek, ha előzetes feltérképezés után a megfelelő, egyénre szabott stratégiával történnek, és nem hoznak senkit kellemetlen helyzetbe.
Mind a felkészülés, mind a program alatti egyéni igények kielégítésének „terhe" felfogható tehát szakmai fejlődés érdekében tett erőfeszítésnek. Az integrált tanulási forma a tanulási programok esetén képes jól működni.

Érdeklődési kör szélesítése, felfedezése

Az új módszer alkalmazásával szélesíthetőnek látszik az idősek érdeklődési köre, hiszen olyan témákban voltak sikeresek a programok, amikben eddig nem tudtunk előrelépni. Így komplexebben lehet tervezni. A módszer lehetőséget ad arra, hogy holisztikus szemléletben, testi-lelki-mentális és spirituális dimenziókban egyaránt interaktív előadásokat tartsunk, hasznos ismereteket adjunk át, és stimulálva legyenek a különböző területek, ami a leghatékonyabb terápiás forma.
Az intézményi foglalkoztatásba új színt hozott a tanulási programsorozat, amit hosszú távon szeretnénk megtartani a terápiás munkatársak munkájának segítésére és az idősek tanulási programok által támogatott jóllétének megőrzése érdekében. Ha a gyakorlatban képes a tanulási program megmaradni, akkor, mint jó gyakorlat minden szakmai fórumon ajánlani fogom, mert az időseket ellátó szociális intézményben szükség van a minél eredményesebb foglalkoztatási módszerek alkalmazására. Nappali ellátásokban, klub jellegű összejöveteleken, pedig még hatékonyabb lehet a prevenciós hatása.

Terápiás munkatársak motiválása

Véleményem szerint a motivációt legjobban a dolgozók kompetencia érzésének növelésével lehet emelni. Fel kell kelteni az érdeklődésüket az új felfedezések, gondolatok iránt. El kell érni, hogy egyre jobb szakemberek akarjanak lenni. Fontos a közös küldetés meghatározása, hogyan képzelik el az idősek otthonát a következő öt évben, és mindehhez mit kell tenniük.

Ha egy vezető úgy szeretné motiválni a dolgozóit, hogy közben a szervezeti célok is érvényesüljenek, akkor az egyik legjobb módszer a dolgozók szakértelemét és az elkötelezettségét növelni. A szakértelem az tulajdonképpen az a tudás készség és képesség, amely formális, nonformális és informális tanulás révén elsajátítható egész életünk során.

Geronto-edukáció szociális intézményben

Intézményvezetőként úgy gondolom, hogy nem elég egy jó foglalkoztatási tervet készíteni, azt jól meg is kell tudni valósítani, ehhez pedig megfelelő eszközök kellenek. A geronto-edukáció módszerei nagyon jól használhatóak még a legidősebb korosztálynál is és átültethetőek szociális területre. A szociális munkának az idősekkel foglalkozó ága és a geronto-andragógia szemlélet egymásnak csak adni tud.

Az idősek jóllétének megtartásban az élethosszig tartó tanulásnak nagy jelentősége van, amihez megfelelő didaktikai sajátosságok használata szükségesek az eredményesség elérése érdekében, a legidősebbek tanításához viszont önmagában a szakmai felkészültség nem elegendő, hanem nagyfokú érzelmi intelligencia, empátia, tolerancia, türelem és személyközpontú látásmód, hozzáállás szükséges. Egy tökéletes együttműködés, amiből a legtöbbet az egyre nagyobb létszámú idős generáció profitál.

Felhasznált irodalom

- Andorka Rudolf (2003): Bevezetés a szociológiába. Osiris kiadó, Budapest
- Dr. Balogh László (2011): A tanulási stratégiák fejlesztésének pszichológiai alapjai, Didakt Kiadó, Debrecen, 45. o. In: http://www.mateh.hu/tehetsegkonyvtar/Tanulasi_strategiak_es_stilusok.pdf (Letöltés ideje: 2022.01.24.)
- Boga Bálint (2014): Pillantás a dombról, United P. C. kiadó
- Maróti Andor (2013): Elméleti Alapok az idősek tanulásáról és tanításáról. Kultúra és Közösség IV. folyam, IV. évfolyam 2013/III. szám, 67-78. o. http://epa.oszk.hu/02900/02936/00014/pdf/EPA02936_kultura_es_kozosseg_2013_03_067-078.pdf (Letöltés ideje: 2021.05.15.)

- Máté Boróka Test - Lélek - Társak - Világ, avagy az EMBER, mint biopszichoszociális (és spirituális) lény https://www.kistamaslorand.hu/l/test-lelek-tarsak-avagy-az-ember-mint-biopszichoszocialis-leny/(Letöltés ideje: 2021.09.08.)
- Hornyacsek Júlia (2014): A tudományos kutatás elmélete és módszertana. Szakkönyv tudományos munkát végzők és doktori tanulmányokat folytatók számára Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Budapest, 79 o. In.: https://hhk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/Teljes%20sz%C3%B6veg!.pdf (Letöltés ideje: 2021.11.08.)
- Patyán László-Szoboszlai Katalin: (2016): Esettanulmány a szakdolgozatban. Hogyan készítsünk szociális munka esettanulmányt? 53-68 o. In: R. Fedor Anita és Huszti Éva (szerk.) Kutatásmódszertani Kézikönyv, Debreceni Egyetemi Kiadó In: https://issuu.com/dlcs/docs/modszertani_egyben (Letöltés ideje: 2022.01.06.)
- Takács Flóra (2017) Az esettanulmány, mint módszertan a szociológiában, Szociológiai Szemle 27., 2017 / 1. szám, 127, In.: https://adt.arcanum.com/hu/view/MTA_SzociologiaiSzemle_2017/?query=esettanulm%C3%A1ny%20k%C3%A9sz%C3%ADt%C3%A9se&pg=128&layout=s
- Virágh Viktória (2022) A geronto-edukáció didaktikájának gyakorlata a Szent Borbála Otthonban és lehetőségei az idősek életminőségének megőrzésében, Diplomamunka

Egyéb hivatkozások

- Időskorúak gondozása – Idősek tartós bentlakásos elhelyezése (2019) In: Központi Statisztikai Hivatal https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/idos /idoskoruak_gondozasa/index.html (Letöltés ideje: 2021. 09.28)
- 1/2000. (I. 7.) SZCSM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről, 54.§ In: Nemzeti Jogszabálytár https://njt.hu/jogszabaly/2000-1-20-85 (Letöltés ideje. 2021. 09.20.)
- Jászberényi József Immunrendszereink (2020) In: Jászberényi József videó csatornája 44. perc https://www.youtube.com/watch?v=CA7sN7IqNFQ&list-=PLAxzpYNJnaqu8IvaZ09O2UgqWcqMchcQy (Letöltés ideje: 2021.11.08.)

Innovációk a művelődés és a felnőttképzés világában

Az innováció egy rendkívül sokrétű fogalom, amely különböző területeken számos különféle formában nyilvánul meg. Az innováció lényege a meglévő helyzetek, folyamatok, technológiák vagy rendszerek megújítása, javítása, illetve új megoldások kidolgozása és bevezetése. Beszélhetünk technológiai, üzleti, egészségügyi, fenntarthatósági, de akár társadalmi innovációról, igen gyakran előkerül a kultúra és oktatás kontextusában is ez a kifejezés. E két utóbbi megközelítés került a kötet tanulmányainak középpontjába. Az írások két irányból is közelítenek a témához, egyrészt a pandémia, másrészt a szakmafejlesztési folyamatok révén megjelenő innovációk oldaláról. A könyv két egységben mutatja be az innováció megjelenését. A kötet első részében a művelődési fókuszú tanulmányok jelennek meg, a második részben a képzéshez köthetők.